T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KADIN VE DİN: SEBİLÜRREŞAD DERGİSİ ÖRNEĞİ (1923-1925)

TEVRAT TEMEL

2501120176

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. DR. BİRSEN BANU OKUTAN

İSTANBUL 2017

T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZ

KADIN VE DİN: SEBİLÜRREŞAD DERGİSİ ÖRNEĞİ (1923-1925)

TEVRAT TEMEL

2501120176

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. DR. BİRSEN BANU OKUTAN

İSTANBUL 2017

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı	:	TEVRAT TEMEL	**Numarası**	:	2501120176
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı	:	FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ	**Danışmanı**	:	YRD. DOÇ. DR. BİRSEN BANU OKUTAN
Tez Savunma Tarihi	:	10.10.2017	**Saati**	:	13:00
Tez Başlığı	:	"KADIN VE DİN: SEBİLÜRREŞAD DERGİSİ ÖRNEĞİ (1923-1925)"			

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. MUSTAFA TEKİN		Kabul
2- YRD. DOÇ. DR. BİRSEN BANU OKUTAN		Kabul
3- YRD. DOÇ. DR. FATMA ODABAŞI		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. ALİ AYTEN		
2- YRD. DOÇ. DR. HÜSEYİN SARIKAYA		

Versiyon: 1.0.0.2-61559050-302.14.06

ÖZ

KADIN VE DİN: SEBİLÜRREŞAD DERGİSİ ÖRNEĞİ (1923-1925)

TEVRAT TEMEL

Toplumsal rollerin inşasındaki en önemli etkenlerden biri de dindir. Dinler de birer kurum olarak insanların kendilerine yükledikleri anlam çerçeveleriyle etkileşim göstermekten uzak kalamazlar. Bu nedenle her din kendi içinde, birbirinden farklılık gösteren dini ideolojiler, dini dünya görüşleri barındırmaktadır. 20. yüzyılda Müslüman coğrafyada en fazla etki gösteren dini düşünce akımlarından biri de İslamcılıktır. Bu çalışma toplumsal bir rol olarak "kadın" kimliğinin inşasında dinin etkisini İslamcı düşüncenin en açık bir şekilde ifade bulduğu Sebilürreşad Dergisi (1923-1925) örneğinde irdelemeyi hedeflemektedir. Çalışma sosyal bilimler için tarihsel bir veri niteliği taşıyan Sebilürreşad dergisi metinlerinin nitel analiz yöntemiyle incelenmesi sonucu hazırlanmıştır. Çalışmada ilk dönem İslamcı düşüncenin modernleşme süreçlerinde yaşanan toplumsal değişimlere karşı kadının süregelen geleneksel statüsünün korunması gerektiği şeklinde tavır geliştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu tavır Türk toplumu da dahil olmak üzere milletlerin kadının toplumsal rolünü kurgulama şekliyle de büyük ölçüde benzerlik taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sebilürreşad Dergisi, Din, Kadınlar, İslamcılık.

ABSTRACT

WOMEN AND RELİGİON: SEBILÜRREŞAD DERGİSİ EXAMPLE (1923-1925)

TEVRAT TEMEL

One of the most important factors in the construction of social roles is religion. Religions, as institutions, can not stay away from interacting with the frameworks of meaning they place on them. For this reason, every religion has its own religious ideologies, worldviews that are different from each other. Islamicism is one of the most influential religious thought trends in the 20th century in the Muslim world. This study aims to examine the influence of religion in the context of "women" as a social role in the case of Sebilürreşad Journal (1923-1925), where the Islamic thought expresses the clearest expression. The study is the result of a qualitative analysis of the texts of the Sebilürreşad journal which is a historical data quality for the social sciences. In this study, it was reached that the Islamist thought's attitude towards social change in the process of modernisation has developed a stance that women's traditional status should be protected. This attitude is also largely similar to the way which the nations, including the Turkish society, have shaped the social role of women.

Key words: Seblürreşad Magazine, Religion, Women, Islamism.

ÖNSÖZ

Okutan'dan aldığımız "Din ve Kimlik" dersi bizlere toplumsal kimliklerin oluşumundaki gizli öznelerin büyük önemini farkettirmişti. Kadın-erkek, Müslüman-Hristiyan, dindar-ateist, gibi toplumsal roller/sıfatlar bu kimliklerden bazılarıdır. Sayıca toplumun yarısını oluşturan fakat daima edilgen bir varlık imajı çizen "kadın" kimliğinin oluşumundaki faktörler ve bu faktörlerin söz konusu oluşumdaki payları Türk akademisinde çalışılan bir konu olmuştur. Yapılan kısa bir araştırma sonucunda "din"in kadın kimliği üzerindeki oluşturucu etkisinin araştırılmasının aynı rağbeti görmediği farkedilmiştir. Bu eksiklik beraberinde Türkiye'de "kadın ve din" alanında kuramsal bir boşluğu da getirmiştir. Dini ideolojilerin kadın mensuplarına nasıl bir dünya tasavvuru aşıladığı, onlar için nasıl bir yaşayış tarzı biçtiği sosyolojik olarak incelenmesi aciliyet arzeden bir konu olmuştur. Türkiye özelinde düşünüldüğünde toplum üzerinde en geniş kapsama ve etkiye sahip dini ideolojinin İslamcılık olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu düşünce akımının kadın algısını, genel olarak dinlerin kadına bakış açısını öğrenmede anahtar rolü üstlenecektir. Bu çalışma varolan kuramsal eksikliğin kapatılması için dikkate çağıran bir ilk basamak olma mahiyeti taşımaktadır.

Çalışma 20. yüzyıl Türkiyesinde dini bir ideoloji olarak İslamcılığın dindar kadın kimliğinin oluşumundaki etkisini ve bunun ne'liğini sorgulamayı amaçlamaktadır. Sebilürreşad Dergisinin 1923-1925 yıllları arası örneklem olarak seçilmiştir. İlk basamak olarak çalışmanın dayanabileceği bir kuramsal çerçeve arayışına girilmiştir. Bu aşamadaki çabaların sonuçları "Teorik Çerçeve: Kadın ve Din" başlığı altında tartışılmıştır. İkinci basamak olarak bir tarihi dönem okuması yapılmış 1923-1925 yılları arası siyasi, sosyal ve kültürel açıdan değerlendirilmiştir. Çalışmanın üçüncü basamağında dergi ideolojik kimlik ve basın tarihinde bulunduğu konum açılarından incelenmiş sonrasında ise derginin kimliği tanıtılmıştır. Dördüncü bölüm olan çalışmanın ana gövdesinde derginin kadınlık cinsiyetiyle ilgili ideal fikirler ortaya koyan, yorum belirten ya da var olan durumu yorumlayan/eleştiren yazılar, dönemin kadın tartışmalarına katıldığı noktalar aile, annelik, eğitim, vatan/ordu, mekan, özgürlük, ahlak,

eğlence, moda, ekonomi ve siyaset gibi açılardan incelenmiş, hipotezin test edilmesi için veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Beşinci bölümde elde edilen veriler ışında giriş bölümünde sunulan hipotez test edilmiştir. Altıncı bölüm sonuç kısmını oluşturmaktadır.

Bu çalışma uzun bir tarih aralığında hazırlanmıştır. Çalışmanın oluşum sürecinde fikri destek ve yardımlarını esirgemeyen, her görüşmemizde benim için moral kaynağı olan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Birsen Banu Okutan'a teşekkürlerimi sunarım, danışmanlığı benim için çalışma sürecinin güzel hatırlanmasını sağlamıştır. Bana çalışma ortamı sağlamak için vakit ayıran ve çaba sarfeden Hicret Çiftçioğlu'na, ve daima yanımda olan, anlayışlı duruşuyla beni motive ettiğini hissettiğim eşim Nevvab Temel'e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **iii**
ABSTRACT ..... **iv**
ÖNSÖZ ..... **v**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE: KADIN VE DİN

1.1. *Sebilürreşad* Dergisi Literatür Taraması 7
1.2. Kadın ve Millet 8
1.2.1. "*Cinsiyet ve Millet*" 9
1.2.1.1. Milletin Biyolojik Yeniden Üretimi ve Kadınlar 9
1.2.1.2. Kültürel Yeniden Üretim ve Toplumsal Cinsiyet ilişkileri 11
1.2.1.3. Cinsiyetlendirilmiş Ordular Cinsiyetlendirilmiş Savaşlar 13
1.3. Türkiye'de Kadın ve Din Tartışmaları 17

İKİNCİ BÖLÜM

BAĞLAMSAL DEĞERLENDİRME: CUMHURİYETİN ERKEN DÖNEMİNDE KADIN (1923-1925)

2.1. 1923-1925 Yılları Arasında Türkiye'nin Siyasi Durumu 21
2.2. 1923-1925 Yılları Arasında Kadının Durumu 25
2.3. 1923-1925 Yılları Arasında Kadın Dergileri 29

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

***SEBİLÜRREŞAD* DERGİSİ**

3.1. Sebilürreşad Dergisinin Yayınlandığı Dönemde Basın 34
3.2. *Sebilürreşad* Dergisi ve İslamcılık 37
3.3. *Sebilürreşad* Dergisi Tarihi 40

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

***SEBİLÜRREŞAD* DERGİSİ:**

1923-1925 YILLARI ARASINDA ÇİZİLEN KADIN PROFİLİ

4.1. Kadın ve Annelik 47
4.2. Kadın ve Aile 49
4.3. Kadın ve Eğitim 51

4.4. Kadın, Vatan ve Ordu 53
4.5. Kadın ve Mekân 55
4.6. Kadın ve Özgürlük 59
4.7. Kadın, Ahlak ve Terbiye 64
4.8. Kadın ve Eğlence 65
4.8.1. Dans, Bar ve Balo 67
4.8.2. İçki 74
4.8.3. Sinema ve Tiyatro 76
4.9. Kadın ve Moda 78
4.10. Kadın ve Ekonomi 79
4.11. Kadın ve Siyaset 80
VERİLERİN ANALİZİ 83
SONUÇ 90
KAYNAKÇA 94

GİRİŞ

Toplumsal kurumların ve ideolojilerin kadın kimliğinin oluşumundaki etkisi Türkiye'de üzerinde çalışılan bir konu olmuştur. Ancak yıllar boyu geri kalmışlığın nedeni ve sembolü olarak görülen dinin kadın kimliği ile ilişkiselliği ise gözardı edilen, incelenmeye ihtiyaç duyulmayan bir nokta olarak kalmıştır. Cumhuriyetin kurucu kadrosu tarafından kamusal alana yakıştırılmayarak toplumdan tecrit edilen dindar kadın ise zaten yok hükmünde sayılmıştır. Ancak son yirmi-otuz yıllık süre içersinde dinin sembolü olarak görülen başörtüleriyle -diğer bir ifadeyle tesettürleriyle- kamusal alana müdahil olmaya çalışan dindar kadın görüntülerinin ivme kazanması söz konusu sosyal gerçekliğin inkar edilemeyeceğini ortaya koymuştur. Geleneksel dindar kadın profilinden uzaklaşarak kendilerini İslamcı düşünceyle ifade eden bu kadın profilinin ilk nüveleri, II. Meşrutiyet döneminde belirmeye başlamıştır. Dikkat çekilen tarihi dönem ve sonrasındaki gelişmeler İslamcı kadın kimliğini anlama açısıdan önem taşımaktadır.

Osmanlı devletinin çöküş döneminde, devletin çözülmesine engel olabilme ya da toplumu geri kalmışlıktan kurtarıp ideal Batı medeniyeti seviyesine ulaştırma gibi farklı amaçlara sahip fikir akımları doğmuştur. [1] Bu akımların temelde bazı farkları bulunmakla beraber asıl ayrıştıkları ve üzerinde kendi karakteristik özelliklerini aksettirdikleri konulardan biri de "kadın" konusudur. Kandiyoti (1988, Akt.: Acar, 1993: 80) bu nedenle ideolojilerin fikirlerinde kadına daha büyük payeler ayırdığını söylemektedir. Başka bir ifadeyle, Türkiye'nin modernleşme sorunsalının ve ona yönelik tartışmaların önemli bir kısmının "kadın kimliği" üzerinden yürütüldüğü söylenebilir. O dönemde muhafaza edilmeye çalışılan (dini düşünce ve gruplar), baştan yaratılmaya çalışılan (asrileşme, Batılılaşma yanlıları) ya da aslında tarihte var olmakla beraber üstünün örtülmüş olduğu söylenilen (Türkçülük vurgusu yapanlar) ideal kadın tipolojilerinin her birinin günümüze ulaşım şekilleri kendi içerisinde farklı bir serüven

[1] Osmanlı'nın son döneminde yaygınlık kazanan düşünce akımlarının ayrıntılı incelemesi için Yusuf Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyaset* kitabına bakılabilir.

arzetmektedir. Söz konusu düşünce akımlardan biri olan İslamcılık akımı da ideal bir kadın tipolojisi geliştirmiştir. Oluşturulan bu ideal kadın fikri aynı zamanda günümüzdeki İslamcı kadın kimliğinin beslendiği ana kaynak olması açısıdan önemlidir.

Toplumların, kendilerini yeniden inşa ettikleri kriz dönemleri vardır. Şüphesiz ki bu dönemlerde on yılların hatta yüzyılların birikimi sonucu önemli kırılmalar ve sosyal çalkantılar meydana gelir. Osmanlı İmparatorluğunun dağılması sonucu Cumhuriyet rejiminin kurulması da önemli tarihi kırılmalardan biridir. Bu durum toplumda basit bir siyasi olay olarak yankı bulmamıştır. Siyasi yönetim şeklinin değişmesiyle beraber yapılan inkılaplar toplumda farklı şekil ve şiddette karşılık bulmuştur. Cumhuriyetle beraber artık olağan seyrinin dışında jakobenist yaklaşımla yukardan bir müdahaleyle toplumsal olayların akışına yön verilmeye başlanmıştır. Önceki paragrafta kabaca sınıflandırılan ve 20. yüzyılda etkinliğini devam ettiren düşünce akımları için Cumhuriyetin kurulması, kendi seyrinde akıp dururken keskin bir dönemeçten geçip yeni bir seyir alma etkisi uyandırmıştır. İslamcılık akımı da bu dalgadan nasibini alarak 1925 yılından sonra en etkin olduğu dönemden uzun bir sessizlik dönemine geçiş yapmıştır. Bu tarihi dönemin arzettiği önem derecesinin malum olduğu düşünülmektedir. Tüm bu düşücelerden yola çıkılarak ilk dönem İslamcılığında kadın algısının çalışılmasına karar verilmiştir.

Çalışmaya başlarken bir İslamcı yazar ya da düşünürün kadın algısının çalışılmasının, kapsam açısından tek yönlülük doğurabileceği düşüncesi, bir düşünce havuzu mahiyetindeki dergi ya da gazetelerin çalışılmasına yönlendirmiştir. Dönemin dergi ve gazetelerinin aksine uzun yıllar yayınlanması, yazar kadrosunun genelinin İslamcı olması, İslam dini içerikli yayınlarının yoğunluklu olması gibi etkenler ise Sebilürreşad dergisinin seçilmesinde etkili olmuştur. İlk dönemde yaklaşık on yedi yıl yayınlanan derginin tamamını incelemenin çalışmanın sınırları için çok zor olacağından örneklem niteliğinde 1923-1925 yılları arasının çalışılmasına karar verilmiştir. Bu kararın verilmesinde etkin olan faktörlerden bir tanesi 1925 yılının derginin kapatılma tarihi olması ve bu dönemden sonra İslamcılığın faal olma durumundan uzun bir süre

pasif duruma geçmesidir. 1923-1925 tarih aralığının cumhuriyetin kuruluş sürecinde en fazla hareketliliğin yaşandığı dönem olduğu söylenebilir. Cumhuriyetin kurucu fikirlerinin oluşturulduğu ve toplumda etkin bir şekilde yerleştirildiği zaman dilimi olması bu tarih aralığının seçilmesinde etkili olan faktörlerdendir.

Bilimsel araştırma yöntemlerinde her bilimin kendi yapısına uygun kullandığı araştırma metodları bulunmaktadır. Sosyoloji bilim dalı için, çalışmanın araştırma kaynağı olarak seçilen Sebilüüreşad dergisi tarihsel bir veri kaynağı olma özelliği taşımaktadır. Araştırmanın evreni olarak belirlenen makaleler nitel veri analizi yöntemi ile incelenmiştir (Aslantürk-Amman, 2008: 54, Neuma, 2006: 659). Osmanlıdan cümlenin giriftlik derecesine göre bazen tercüme edilen bazen de sadece latinize edilmiş olan makaleler okunurken çalışmanın ilk basamağı olarak genellikle cümleler yer yer de paragraflar *açık kod*lanmış. Kodlanan cümle ya da paragraflar içeriklerine göre tasnif edilmiş, bu içeriklerden temel kavramlar elde edilerek başlıklandırmalara gidilmiştir. Makalelerin incelendiği bölümde açılan kadın, aile, eğitim, vatan ve ordu gibi başlıklar bu işlem sonucunda oluşturulmuştur. Söz konusu işlemlerden elde edilen veriler nitel analiz yaklaşımıyla incelenmiştir.

a. Araştırmanın Konusu ve Amacı

İslamcı düşüncenin en güçlü süreli yayını olma niteliğini taşıyan *Sebilürreşad* dergisinde İslamcı yazar ve düşünürlerin çizdikleri ideal kadın, ideal Müslüman kadın ve bunun karşısında yerilen kadın tipolojileri kendi süreli yayın metinlerinden araştırılmıştır. "İslamcı düşünceye göre ideal bir kadın nasıl olmalıdır?" temel sorusuyla belirlenen çalışma konusu toplumda çağdaşlama göstergeleri olarak okunan kadının tesettürden çıkması, erkeklerle ortak paylaşım alanlarında yer alması, eğlence aktivitelerinde bulunması gibi yeni durumlara İslamcıların nasıl tepkiler verdiklerini; buna karşın ihmal edildiği düşünülen annelik, aile, çocuk eğitimi gibi olgulara karşı İslamcı müktesebata göre sorumluluklarının nasıl belirlendiği sorularını da kapsayacak bir çerçevede hazırlanmıştır. Böylelikle erken dönem İslamcı düşüncenin kadın algısı,

Sebilürreşad dergisindeki kadın odaklı yazımlardan hareketle ortaya çıkarılmaya çalışmıştır.

Giriş bölümünde *Teorik Çerçeve: Kadın ve Din* başlığı bağlamında Türkiye'de çalışmanın temellendirilebileceği kuramsal bir çerçevenin var olup olmadığı sorgulanmış, araştırma için veri sunabilecek çalışmalar incelenmiştir. İkinci bölümde yetkin bir bağlamsal değerlendirme için tarihi dönem okuması yapılmıştır. Bu bölüm *Cumhuriyetin Erken Döneminde Kadın: (1923-1925)* başlığını taşımaktadır. Bu başlık da üç ayrı bölüme ayrılarak önce dönemin siyasal tarihi, ardından dönem içindeki kadının sosyal durumu, ve o tarihlere denk gelen periyotta yayınlanmış kadın dergileri incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise *Sebilürreşad Dergisi* başlığı açılmıştır. Bu başlık altında öncelikli olarak *Sebilürreşad*'ın yayınlandığı dönemde basının durumu incelenmiştir. Ardından derginin, güdümünde çıktığı dini bir ideoloji olarak İslamcılık düşüncesi kısaca tanıtılmıştır. Devamında Sebilürreşad'ın genel olarak yayın tarihçesi, yayınlanma amacı, belli başlı yazarları ve onların fikir dünyaları, yaşanan siyasi, sosyal durumlara karşı derginin aldığı tavır işlenmiştir. Dördüncü bölüm de ise *Sebilürreşad Dergisi: 1923-1925 Yılları Arasında Çizilen Kadın Profili* başlığı altında dergide yayınlanmış makaleler incelenmiş, İslâmcı düşünce tarafından oluşturulmaya çalışılan ideal kadın profili ortaya konulmaya çalışılmıştır. Beşinci bölüm analiz ve hipotezin test edilmesinden, bölüm ise sonuçtan oluşmaktadır

b. Araştırmanın Önemi

Sanayileşme, ekonomi ve askeriye gibi alanlarda Batıya göre geri kalınması nedeniyle yüzyıllarca çeşitli sömürge durumlarına maruz kalan İslam ülkelerinde geri kalmışlığın nedeni din olarak gösterilmiştir. "Geri kalmış bir medeniyet"e mensup olmanın verdiği utanç ve kızgınlık duygusuyla soruna daha da spesifik yaklaşıp kesin bir çözüm arayışına girmek isteyen Batıcı, zihnen sömürgeleştirilmiş aydın kesim ise asıl sorunun kadının geleneksel durumu olduğunu iddia etti. Bu kesime göre baştan ayağa örtünmüş, yaşam alanı olarak kendisine evin gösterildiği, görev olarak da çocuk

yetiştirmesi belletilen Müslüman kadın tutsaktı. Kendisi tesettürden çıkıp erkeğin yanında her alanda durmadığı sürece toplum ilerlemeyecekti. Bilinçaltlarında bu ve benzeri düşünceleri taşıyanlar yıllarca kendi istedikleri kadın imajına uymayan kadınları dışladılar, yok saydılar ya da onlar için biçtikleri başka konumlara oturttular: hizmetçi, köylü, cahil gibi… (Şişman, 2000: 120-121).

Dindar kadına yapılan bu görmezlikten gelme tutumunun sosyal bilimlere de yansıdığı görülmektedir. Türkiye'de uzun yıllar boyu dindar çevrelere mensup kadınlar üzerine bilimsel çalışmalar yapılmamıştır. Durumun gerçekliği yapılan literatür taramasında karşılaşılan boşluğun görülmesiyle daha da aşikar hale gelmiştir. Dolaysıyla günümüzde İslamcı kadın gerçekliğinin var olan ezber durumları bozmasıyla Türkiye'de kadın ve din ilişkiselliği alanındaki literatür eksikliğinin giderilmesi bir zorunluluk halini almıştır. Bu eksikliğin farkında olarak hazırlanan bu çalışma varolan boşluğun doldurulması için ilk adımı atması nedeniyle önem kazanmaktadır. Bu çalışma aynı zamanda Türkiye'de modernleşme çabalarının doğru anlaşılabilmesi için çalışılması elzem olan İslamcı düşüncenin kadın tasavvurunu (Kara, 2013: 42) çözümlemesi açısından da ayrıca önem taşımaktadır.

c. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Sebilürreşad dergisinin altmış yıllık uzun serüveni göz önüne alınacak olunursa bunun tamamını incelemenin zorluk derecesi tahmin edilebilir. Bu nedenle derginin sınırlı bir tarih aralığı örneklem olarak seçilmiştir. Detaylı bir okuma, sıkı bir inceleme ve genele yayılabilecek iyi bir sonuçlar dizisi için bunun gerekliliği kaçınılmazdır. Derginin 1923-1925 tarihleri arasında çıkan sayıları inceleme konusu olarak belirlenmiştir. Bu tarih aralığının seçilmesinde söz konusu süreçte yaşanan Osmanlı saltanatının resmi olarak kaldırılması ve Türkiye Cumhuriyeti devletinin ilk kuruluş nüvelerinin atılmış olması gibi gelişmeler etkili olmuştur. Çünkü yeni kurulan devletin yenilikçi kadın söylem ve uygulamalarına karşı İslamcı kesimin geliştirdiği ilk tepkiler bu döneme denk gelmektedir. Ayrıca bu dönemde İstanbul'da, Kasım 1918 - Ekim 1923

tarihleri arasında yaşanan İtilaf Devletlerinin işgali sırasında daha büyük bir hızla yaygınlaştığı anlaşılan eğlence kültürü ile Müslüman kadının kamusal alanda daha çok görülmeye başlanmıştır. İslamcı akımın bu duruma bakış açısını irdeleme merakı da bu tarih aralığının seçilmesinde etkili olmuştur.

Dergi farklı birçok alandan yazılar yayınlamaktadır. Bu nedenle seçilen iki yıllık süre içerisinde yayınlanan sayıların tamamı okunmamıştır. Bunun yerine 1923-1925 yılları arasında yayınlanmış sayılardaki makale başlıklarında ana, anne, kadın, hanım, aile, terbiye, nisvan, nisa, feminizm, valide, inas, ebeveyn, çocuk, bacı, dans, içki vb. kadınla iliştirilebilecek ya da dönem içerisinde kadınla ilgili sık kullanıldığı tahmin edilen terimler taranmıştır. Bu araştırmanın sonucunda yaklaşık 95 adet makale tespit edilmiştir. Bunlar okunmuş, veri olarak kullanılabileceği düşünülen bölümler latinize edilmiş ya da özetlenmiştir.

d. Araştırmanın Hipotezi

Çalışmanın temel hipotezi modernleşmenin sembol göstergesi olarak sunulan kadın imajına karşı İslamcı düşünce akımının, kadının geleneksel statüsünün korunmasından yana tavır koyduğu şeklinde belirlenmiştir. Çalışma boyunca İslamcıların, Müslümanların yenilenme, ilerleme ihtiyacı içerisinde oldukları temel düşüncesinin, kadının içerisinde bulunduğu sosyal şartların değişmesi konusunda da geçerliliğini koruyup korumadığı tartışılmış olacaktır. Bu hipotez, araştırma evreni olarak belirlenen derginin kadınla ilgili metinlerinin analiziyle test edilecektir. Ulaşılan sonuçla "Türkiye'de Kadın ve Din Tartışmaları" bölümünde ortaya konmuş olan günümüz dindar kadının geçirdiği dönüşüm ve ilk dönem İslamcı düşünürlerin kadın tasarılarının kesişip kesişmediği de incelenmiş olacaktır.

1. BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE: KADIN VE DİN

1.1. *Sebilürreşad* Dergisi[2] Literatür Taraması

Sebilürreşad Dergisi hakkında günümüze kadar yapılan çalışmalar bütüncül bir nitelik taşımasalar da, dergi çeşitli yönlerden ele alınıp incelenmiştir. Ağaoğlu'nun (2001) dergi üzerine yapılan çalışmaları derlediği yazısı araştırmacılara yararlanmaları açısından derli toplu bir veri olanağı sağlamaktadır. Ağaoğlu, dergi hakkında daha önce yapılmış kitap, makale, doktora, yüksek lisans ve lisans bitirme tezleri türündeki çalışmaları 2012 yılında hazırladığı bir çalışmayla isim bazında derlemiştir. Aradan yaklaşık beş sene geçmiş olması hasebiyle dergi hakkındaki çalışmalar artış göstermiştir. Derginin 1912-1925 yılları arasını konu olarak çalışanlar yani derginin Sebilürreşad adını aldığı ve Takrir-i Sükun kanunuyla kapatıldığı dönem aralığını çalışanlar bu çalışma kapsamına dahil edilecektir. Kitap, makale ve fihristlerden çalışma boyunca yararlanılmakla beraber genellikle dergi sayılarını transkript etmeyi ya da konulu makale derlemesini konu edinmiş lisans bitirme tezleri kapsama alınmamıştır. Yapılan bu çalışmalar incelendiğinde dergi de siyaset bilimi, edebiyat gibi alanlar bulunmakla beraber daha çok ilahiyat alanında çalışıldığı söylenebilir. İlahiyat alanında yüksek lisans tezi olarak Ay Mumcu (1994), Pak (1995), Cemal (1997), Baraklı (1998), Ünlü (2002), Yavuz (2002), Yıldız (2002), Dede (2006), Anbar (2007), Yetim (2007), Duman (2007), Esen (2008), Kahraman (2009), Bulut (2011) çeşitli dallarda dergiyi incelemişlerdir, Bulut (2000) milliyetçilik, Arslan (2004) ise dergiyi dil ve edebiyat açısından incelemiştir.

Dergi hakkında yapılan doktora çalışmaları olarak Dayanç (1997) dergide geçen

[2] Eşref Edip ve Ebu'l Ula Mardin tarafından Sırat-ı Müstakim adıyla 27 Ağustos 1908 günü ilk sayısı yayınlanan dergi 1912 yılında 183. Sayı Sebilürreşad adıyla yayınlanmaya başlanmıştır. Derginin başyazarı Mehmet Akif'tir. İslamcı düşüncenin görüşlerini yansıtan dergi Şeyh Sait isyanı sonrasında çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu gereği 6 Mart1925 yılında kapatılmıştır.

dil, edebiyat ve sosyal kavramlarını incelemiştir. Mertoğlu (2001) dönem olarak II. Meşrutiyet sonrasında gelişen modern tefsir anlayışını dergi örneğinde incelemiştir. Gül (2006), dergiye yansıyan dönem içinde yaşanan Batılılaşma problemini incelemiştir. Koçak (2010) ise II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı-Türk aydının Batı medeniyeti eleştirilerini dergi örneğinde doktora tezi olarak hazırlamıştır.

Bu bölümün ikinci basamağında çalışmanın kuramsal çerçevesi oluşturulacaktır. Dinlerin toplumdaki kadın kurgularına benzerliğinden yola çıkılarak milletlerin toplumsal bir rol olarak kadın kimliğini nasıl kurguladıkları incelenecektir. Bu minvalde Yuval-Davis'in (2014) üç bölümde incelediği teorisi kuramsal çerçevenin temelini oluştururken, Okutan'ın (2007) yüksek lisans çalışmasından Türk toplumunda kadının nasıl kurgulandığı konusunda yararlanılacaktır.

1.2. Kadın ve Millet

Birey ve grupların etkileme ve etkilenme yönleri çok boyutludur. Bir bireyin ya da grubun tek bir faktörden tek boyutlu etkilenişini iddia etmek karşılığı olmayan bir çaba olacaktır. Bu nedenle kadının toplum içindeki rollerinin oluşumunda biyolojik faktörler kadar millet, din gibi etkenler de belirleyici olmaktadır. Bu etkenlerin sınırlarını ve geçişlilik noktalarını belirlemek girift bir durum arzetmektedir. Topluluklarının kuruluş ve yeniden üretim süreçlerinde kadın için kullandıkları söylemler, içinde bulundukları davranışlar ile dini ideolojilerin söylem ve davranışları arasındaki benzerliklerlerden yola çıkılarak kadın ve din ilişkiselliğini birebir incelemese de Yuval-Davis'in millet-kadın ilişkisini inceleyip geliştirdiği kuramın dinin kadına yaklaşımına benzerliğinden yola çıkılarak *Cinsiyet ve Millet* kitabı incelenmeye karar verilmiştir. Yuval-Davis kadın ve milletin nasıl bir etkileşim içerisinde olduğunu incelemiştir. Kadının milli projelerde, toplulukların oluşum ve yeniden üretim süreçlerinde nasıl etkilendiğini ve kadının söz konusu süreçleri nasıl etkilediğini incelediği çalışmaları, "kadın" çalışmaları için teorik bir dayanak oluşturmaktadır. Söz konusu çalışmalarından Türkçeye *Cinsiyet ve Millet* adıyla çevrilen kitabı burada

incelenecektir.

1.2.1. *"Cinsiyet ve Millet"*

Yuval-Davis kitabında milletlerin kurulma ve yeniden üretim dönemlerinde toplumsal roller olarak erkeklik ve kadınlığın bu süreçleri nasıl etkilediğini, bu rollerin özellikle de kadınlığın nasıl kurgulandığını ve kesişme noktalarını incelemektedir (Yuval-Davis, 2014: 23). Yuval-Davis (2014: 19) milliyetçilikle ilgili kabul görmüş kuramların genelinin iki cinsiyet arasındaki ilişkilerin milletin oluşumundaki etkisini gözardı ettiğini söylemektedir. Oysa toplulukları, bürokrasi ve entelijansiya kadar toplulukların taşıyıcısı olarak görülen kadınlar da biyolojik, kültürel ve sembolik olarak yeniden üretirler.

Yuval-Davis'in kitabındaki üç temel bölüm burada incelenecektir. İlk bölümde kadınların biyolojik olarak doğurganlığının cemaatler tarafından nasıl kontrol edildiği, bunun milletler için hangi anlamlar taşıdığı tartışılmaktadır. İkinci bölümde kadın bedeninin kültürel açıdan nasıl anlamlandırıldığı ortaya konmaktadır. Üçüncü aşamada ise kadınların ordu ve savaşlarda hangi roller üstlendiği, görevleri ve bunların toplumsal anlam yüklemeleri tartışılmıştır.

1.2.1.1. Milletin Biyolojik Yeniden Üretimi ve Kadınlar

Kadınların çocuk sahibi olup olmaması ya da kaç çocuk sahibi olacağı sadece kendilerinin karar verebileceği bir konu olarak kalmamıştır. Feminist hareket[3] genel olarak bu alan üzerinden kendisini ifade etmekte ve tüm çabasını bu alanda yoğunlaştırmaktadır. Ayrıca milletler de kurulma, varlıklarını koruma ya da devam ettirme dönemlerinde kendilerini bu alanda söz sahibi olmaya yetkin görmüşlerdir. Yuval- Davis bazı milli projelerde çocuk doğurabilecek olan kadınların hepsi ya da bazılarının farklı yollara başvurularak -rüşvetle ya da zorla- proje sahiplerinin

[3] Feminist kuram için bakınız: Ritzer, 2011: 314-366; Slattery, 2012: 137-152; 341-352.

belirlediği sayıda çocuğa sahip olmaları için yönlendirildiğini söylemektedir (Yuval-Davis, 2014: 54-55). Bu da milletlerin sınırlarının kurulmasında diğer bazı söylemlerle beraber kadınların da biyolojik olarak doğurabilme yetenekleri nedeniyle milli politikalar çerçevesinde "topluluğun taşıyıcıları" olarak görüldüklerini göstermektedir (Yuval-Davis, 1980 Akt: Yuval-Davis, 2014: 61). Bu durum erkeklerden farklı olarak kadınların bir topluluğa aidiyetine çift yönlülük kazandırmıştır. Onlar bir yandan milli topluluğun birer üyeleriyken diğer yandan da kadın olmaları bakımından kendilerine özel kurallar konulup "millet"in biyolojik yeniden üreticileri olarak görülmüşlerdir (Yuval-Davis, 2014: 80).

Kadınların doğuracakları çocuk sayısına ya da kimlerin çocuk doğurup kimlerin doğurmayacağı ile ilgili üç farklı milli söylem ortaya çıkmıştır. Bunların ilki Yuval-Davis'in kavramsallaştırdığı "iktidar olarak halk" söylemidir. Bu söylemde kadınlar daha çok çocuk sahibi olmaya teşvik edilir Çünkü toplumun geleceğini teminatı için nüfusun arttırılması vazgeçilmez görülmüştür (Yuval-Davis, 2014: 55). Milletin gelişmişlik derecesini yükseltme, "millet yaratma" ya da milli bir felaketi atlatabilme gibi faktörler bu politikayı doğurmuştur. Yine asker, işçi ve yerleşimci olarak özellikle erkek nüfusa duyulan ihtiyaç bu politikanın doğuşunu hazırlayıcı etkenler arasındadır (Yuval-Davis, 2014: 66-69). İkincisi Malthusçu söylemdir. Bu politikada kadınlar daha az çocuk doğurmaya yönlendirilir. Nüfus artışının millet için gelecekte bir tehlike arzedeceği düşünülür. Bu söylemin sonuçları, kullanılan doğum kontrol yöntemlerinin kadının sağlığına verdiği zararlar, erkek çocuğun kız çocuğuna tercih edilmesi durumlarında kız çocuk doğuran kadının itibarının düşürülmesi gibi etkenlerden dolayı kadına büyük zararlar vermektedir. Üçüncü söylem, öjenist söylemdir. Bu politikada ırkın kalitesinin arttırılması hedeflenmektedir. Bu nedenle daha üstün olduğu düşünülen sınıflar daha çok çocuk sahibi olmaya yönlendirilirken kalite açısından geride olduğu düşünülenler ise daha az çocuk doğurmaya yönlendirilir. Bu politikalar günümüz siyasetinde geniş bir yer kaplamaktadır (Yuval-Davis, 2014: 55).

1.2.1.2. Kültürel Yeniden Üretim ve Toplumsal Cinsiyet ilişkileri

Yuval-Davis'in (2014: 84) bu bölümdeki temel iddiası toplumsal cinsiyet ilişkilerinin toplumsal kimliklerin ve toplulukların kültürel kurgularını düzenleyen ve etkileyen temel unsurlardan biri olduğu şeklindedir. Ayrıca ona göre bir çok toplumsal mücadelenin ve anlaşmazlığın temelinde de bu etken yatmaktadır. Rolü egemen söylem tarafından daha çok kurgulanan olarak, Yuval-Davis kadınların topluluklar için sembolik "sınır muhafızları", toplumun somut görünen yüzü ve kültürel yeniden üreticileri olarak görüldüklerini söylemektedir. Kadınların üstlendikleri bu görev onların diğer kadınlar, çocuklar ve erkeklerle olan ilişkilerini de yönlendirmektedir (Yuval-Davis, 2014: 56).

Baskın karaktere sahip kültürler bireylerine güçlü anlam dünyaları sunarlar. Bu tür toplumlarda erkek-kadın ilişkileri ayrıca önemsenmektedir. Böyle toplumlarda genellikle kadınlar erkekler tarafından denetlenir. Kadınlar milletin kültürel sembolleri olarak toplumun "şeref"ini taşıdıkları için o toplumun kültürünü nesilden nesile aktaran kültürün yeniden üreticileri olarak görülürler. Bu rol yüklemeler sonucunda "uygun kadın" tipolojisine dair düzenlemeler ortaya çıkmaktadır (Yuval-Davis, 2014: 131-132). Kadınlardan "uygun" giysiler içinde "uygun" şekilde davranmaları beklenir. Topluluk için bu kendilerini diğer toplumlardan ayıran somut çizgiyi ifade etmektedir (Yuval-Davis, 2014: 95). Geleneksel topluluklara göre toplumun felaketi kadının kendisi için biçilen uygun rolü terketmesidir. Bu tür bir algının toplum yapısında kodlanmasının nedeni kadınların denetiminin ve ataerkil aile yapısının toplumun merkezinde kurulmasıdır. Kadının evle ilişkiselliği, toplumsal düzenin merkezinde yer alması gibi temel geleneksel söylemler aynı zamanda kadının topluluktaki tüm aksaklık ve bozuklukların giderilmesinin yegane yolu olarak görülmesine de kapı aralamaktadır (Yuval-Davis, 2014: 124).

"Topluluğun kimlik ve şerefinin, hem bireysel hem kolektif olarak sembolik taşıyıcıları şeklinde" (Yuval-Davis, 2014: 93-94) kurgulanan kadın, topluluğu temsil etme yükünü yüklenmiş olmaktadır. Örneğin Hitler Gençlik Hareketinde, erkeklerden

vatan için yaşayıp onun için ölmeleri beklenirken, kadınlardan ekstra bir şey yapmaları beklenmiyordu çünkü onlar zaten milletin bedenleşmiş haliydiler (Koontz, 1986: 196 Akt: Yuval-Davis, 2014: 94). Ayrıca kadın özellikle de anne olmuş bir kadın, topluluğun bireyleri için o topluluğun ruhunu simgelemektedir. Fransız Devrimi'ni ve Kıbrıs Rumları'nın Türklerle olan savaşlarında onları birer anne temsil etmekteydi (Yuval-Davis, 2014: 94). Yine toplumlar genellikle erkeklerin "kadınlar ve çocuklar" için savaştıklarını ifade ederler (Cynthia Enloe, 1990 Akt.: Yuval-Davis, 2014: 94). Bu söylemin alt satırları kadının çocuklarla birlikte hem ailenin hem de bütün topluluğun geleceği olarak görüldüğü şeklinde okunabilir. Kadınların topluluk için hem kimliklerinin hem de geleceklerinin temsili olarak görülmeleri, onların topluluğun şerefinin taşıyıcıları olarak kurgulanmalarını beraberinde getirmesi, gelenekle bağları güçlü olan topluluklarda ailenin ve toplumun şerefine zarar verdiği gerekçesiyle rastlanılan kadın cinayetleri sonucunu doğurmuştur (Yuval-Davis, 2014: 94-95).

Kadınların topluluk içindeki konumu daha çok paradoksaldır. Topluluğun birliğini, ruhunu, şerefini temsil ederken, kendisi uğruna savaşılanken diğer taraftan topluluk tarafından "biz" içinde özne olmaktan ziyade nesne olarak kabul edilir. Gelenek çoğunlukla kadının erkekler tarafından kontrol altında tutulmasının normalleştirilmesi için kullanılır. Erkek otorite bireysel ya da toplumsal olarak kendisine karşı yönelen yabancı bir tehlike sezdiğinde içine kapanıp bu baskıyı arttırabilir. Azınlık gruplardaki aşırı muhafazakarlık bu psikolojiden kaynaklanmaktadır (Yuval-Davis, 2014: 96-97).

Milletlerin kurtuluş ve kültürel mücadeleleri süreçlerinde kadınların rollerinin yeniden kuruluşu mücadelenin merkezini oluşturmaktadır (Yuval-Davis, 2014: 84, 132). Üçüncü dünya ülkelerinin modernleşme süreçlerinde modernizm yanlıları ve anti modernistlerin mücadelelerinin merkezini "kadının kurtuluşu" ya da "geleneği takip etmesi meselesi" söylemeleri oluşturur. Üzerinde sıkça tartıştıkları kadının örtünmesi, seçme ve seçilme hakkı, iş hayatına atılması gibi konularda kadının alacağı pozisyon her iki taraf için de ideolojilerinin devamlılığı için hayatiyet arzetmektedir (Yuval-Davis, 2014: 56-57). Süreç içerisinde kadınlar modernitenin (ya da geleneğin) sembolik

taşıyıcıları haline gelirler. İslam dininin sürekliliğini temsil etmesi açısından Ortadoğu'daki Müslümanlar için kadınların kapanmasının arzettiği önem ile modern bir ulus-devlet yaratmayı amaçlayan Kemalizm için kadınların tesettürden çıkıp modern kıyafetler içinde görünmesinin arzettiği önem eşit seviyededir (Yuval-Davis, 2014: 183).

Sömürgeleştirilmiş toplumlarda hissedilen güçsüzlük ve eksiklik durumları hadım edilme ya da kadınlaştırılma süreçleri olarak okunur. Yazara göre kadınlaştırma ve güçsüzleştirme aynı şeyler olarak görülmektedirler (Yuval-Davis, 2014: 107,132) geliştir.

Dini hareketlerde kadınlar genellikle ikinci planda konumlandırılmalarına rağmen bu hareketlerde aktif üyeler olarak çoğunluğu oluşturmaktadırlar. Bu tür bir tablonun ortaya çıkmasının nedeni toplumun kendilerine ailenin ahlakını ve psikolojik sağlığını korumayı görev olarak belirlediği kadınlara, dinsel alanlarda da aktif olmalarının yolunu açmış olmasıdır (Beth-Halakhmi, 1996, Akt.: Yuval-Davis, 2014: 125). Yuval-Davis dini hareketlerin kadınlara kamusal alanda normalde giremeyebilecekleri yerlere girme meşrutiyetini sağladığını söylemektedir (Yuval-Davis, 2014: 125).

1.2.1.3. Cinsiyetlendirilmiş Ordular Cinsiyetlendirilmiş Savaşlar

Yuval-Davis (2014: 175-177) ordu ve savaşta kadın ve erkeğe farklı rollerin verilmesinin temelinde insanların devletsiz avcı-toplayıcı olduğu dönemde var olduğu kabul edilen kadın-erkek rol dağılımın bulunduğunu aktarmaktadır. Yuval-Davis ordu ve savaşın sadece erkeklerin rol ve görev aldığı bir alan olmadığını iddia etmektedir. Kadınların bu iki alanda erkeklerle aynı kulvarlarda olmasa da her zaman rol aldığını ancak ordulardaki görev dağılımının topluluk içindeki görev ve rol dağılımlarından daha resmi ve katı olduğunu ifade etmektedir. Cinsiyetlendirilmiş toplumsal düşüncede erkekler genel olarak savaşla ilişkilendirilirken kadınlar da barışı temsil etmekle

kurgulanmıştır. Erkek savaşçıdır kadın ise onun arkasından kaygılanandır. Ancak yine de kadınların savaşçı olarak görüldüğü durumlar da yok değildir.

"Savaş cephesi" ve "yurt cephesi" ya da "arka cephe" arasında kesin bir ayırım yapılmazsa savaş durumu için kurgulanmış cinsel iş ayırımı çoğunlukla ortadan kalkar (Yuval-Davis, 2014: 179, Akt.: Yuval-Davis, 1985). Örneğin İnkalar İspanyollarla savaşırken İnka kadınları da düşmana karşı sapan kullanmışlardır. Yine Kudüs'ü almak için savaşan Romalılara karşı Yahudi kadınlar Romalı askerlerin üzerlerine kaynar yağ dökerek savaşta rol almışlardır. Yuval-Davis bunun kadınların olağanüstü savaş durumlarına adaptasyonu olduğunu söyler. Ayrıca kadınlar savaşlarda ölülerin bedenlerine sahip çıkarak, yaralıları tedavi ederek ya da savaşı kazanan tarafın ganimeti olmak gibi farklı rollerde bulunmuşlardır. Özellikle bakıcılık savaş dönemlerinde kadınların üstlendiği önemli bir görev olmuştur. Örneğin İran-Irak Savaşı'nda Ayetullah Humeyni savaşta eşleri ölmüş kadınlardan savaş gazileriyle evlenip onların bakıcılıklarını üstlenmelerini tavsiye etmiştir (Yuval-Davis, 2014: 178-179).

Kadınlar savaş durumlarında ordu içinde önemli ve daha çok cinsiyetleriyle ilişkilendirilen roller almalarına rağmen resmi ve düzenli ordulara bilfiil asker olarak alınmaları kolay ve yaygın bir durum olmamıştır (Yuval-Davis, 2014: 185). Ancak 20. yüzyılda kadınların milli kurtuluş savaşlarına ya da düzenli ve resmi ordulara katılmasıyla kadın savaşçı kahramanlarla ilgili romantik epik imgeler de artmıştır. İsrailli Khana Senesh, Rus Irina Sibrova ve Filistinli Leila Khaled'in savaş durumlarında yaptıkları kahramanlıklar milletleri için üstün hizmetler olarak değerlendirilmektedir (Yuval-Davis, 2014: 179-180).

Kadınların modernliğin sembolik taşıyıcıları olarak kurgulanmaları ordu için de geçerlidir. Libya, Nikaragua, Eritre gibi bazı ülkelerde kadınların askere alınışı da bu ülkeler için daha çok ülkenin modernlik durum ve düzeyini simgelemektedir. Ancak kadınların orduya alınışı her zaman bu kapsayıcı durumun sonucu olmamıştır. Örneğin ABD'de kadınlar zorunlu askerlik sona erdirilip ordu yeteri kadar profesyonelleştirildiğinde orduya girişleri sağlanmaya başlandı. Bu ülkede kadınların

askere alınışı, halkın savaş durumuna isyan etmesini önlemek ya da ordunun çoğunluğunun siyahi erkeklerden oluşmasını engelleme gibi cinsiyetçi, ırkçı düşüncelerin sonucuna dayanmaktadır. Yuval-Davis bu durumda kadınların "toplumsal açıklığın sembolleri değil, yedek gücün en istenmeyen insan havuzu" pozisyonunda olduğunu söylemektedir (Yuval-Davis, 2014: 183-185).

Kadınlar her dönemde ordunun ayrılmaz bir parçası olmalarına rağmen düzenli bir orduya resmen asker olarak alındıkları zaman bile toplumsal cinsiyetlerine uygun olduğu düşünülerek belirlenmiş sekreter, hemşire, öğretmen gibi mesleklerde daha çok görev almışlardır. Buna rağmen ordu ortamında önyargıyla karşılaşıp çekingenlik ve korku gösterirler. Dövüşmek, öldürmek gibi asıl askerlik görevi olan rolleri daha çok teknolojinin ilerlemesiyle ve ancak sınırlı sayıda alabilmişleridir (Enloe,1983; 1989; 1993; Yuval-Davis, 1985; 1991a: Akt.: Yuval-Davis, 2014: 188). Askeri teknolojinin artmasıyla beraber karşılıklı savaş durumu gittikçe azalmıştır. Bu nedenle kadınların fiziksel olarak daha güçsüz olduğu gerekçesiyle orduya alınmaması durumu da geçerliliğini kaybetmektedir. Bunun sonucu olarak kadınların orduda görev alma oranlarının arttığı söylenebilir. Askerliğin daha çok erkekleştirdiği düşünülürse kadınların bu rol için uygun görülmemesi daha büyük bir ihtimali göstermektedir. Kadınların savaş ve orduda yardımcılar olarak görülmesi ve resmi askeri görevler verilmesinin yanısıra "sonsuz iktidar ve kötülüğün" simgeleri olarak görülmeleri dikotomik bir durum arzetmektedir. Bu da kadınların askere alınma biçimini etkilemiştir. Buna göre dişilikleri ön plana çıkarılarak denetlenmeleri ve erkek askerlerden ayrı tutulmaları gerekmektedir. Aksi durumda tehditkar unsurlar olacaklardır. Yuval-Davis karma ordu sisteminin daha çok uygulandığı Amerikan ordusundaki cinsel taciz ve tecavüz oranının yüksek olmasının erkeklerin iktidar sahibi kadın askerlerden korunmak ve kendi korkularını yatıştırma psikolojisi sonucu ortaya çıkmış bir durum olabileceğinin tartışılabileceğini söyler (Yuval-Davis, 2014: 185, 188-189).

Kadınların orduya katılmasının temel nedenlerinden birisi de ordunun kendilerini hem fiziki hem de duygusal açıdan güçlü hissetmelerini sağlamaya ortam

yaratmasıdır. Milli mücadele ordularına katılan kadın savaşçıların genelini çevrelerindeki farklı otoritelerin baskılarından kaçıp savaşan kuvvetlere katılan kadınlar oluşturmaktadır. Burada hem inandıkları değerler için savaşmışlar hem de kendilerini ve yeteneklerini gerçekleştirip kendilerine saygı duyulmasını sağlamışlardır. Kadınların savaş ve milli mücadele durumlarında orduda aldıkları kritik roller bu olağanüstü durumların geçmesiyle tekrar eski cinsiyetçi rollere dönüşmektedir (Yuval-Davis, 2014: 190, 193). Yuval-Davis (2014: 183) kadınların resmi ordulara alınmasının onların toplumsal rollerinin güçlenmesiyle ilişkisinin sınırlı olduğunu söyler.

Türkiye'de Okutan *Woman And Nation In Turkey: Kadın Gazetesi* (1947-1950) *And Kadın Sesi* (1957-1960) adıyla hazırladığı yüksek lisans tezinde Yuval-Davis ve Anthians'ın *Woman, Nation, State* (Yuval-Davis and Anthians, 1989, Akt.: Okutan, 2007: 9) kitabında geliştirdiği beş kategoriye ek olarak Türkiye'de kadın-millet ilişkisinde geçerli iki durumun daha olduğunu ortaya çıkarmıştır. Okutan'a göre Türk toplumunda, toplumun sosyal standartlarının yükselmesi için kadının, hayır kurumlarının çatısı altında fakir insanlara, işsiz kadınlara, muhtaç çocuklara yardım etmek gibi sosyal sorumluluk projelerinde yer alması beklenir. Buna ek olarak Türk toplumunda kadının aile ile özdeşleştirildiğini tespit etmiştir. Kadının aile ile olan ilişkisi ve bağlılığı aslında ülke ile olan ilişkisi ve bağlılığının küçük bir prototipidir (Okutan, 2007: 23-24).

Dinlerin kadın ile ilişkiselliği konusunda genel sosyoloji teorileri ve kuramcılarına bakıldığında ise Giddens (2000: 465, 469) dinin, geleneğin hakim olduğu toplumlarda, toplumun her alanında merkezi konumu üstlendiğini ve belirleyici unsur olduğunu söylemektedir. Dinin bu fonksiyonu kadının toplumda aldığı rol ve görevlerin belirlenmesinde de geçerlidir. Her ne kadar başta Marx, Durkheim, Weber gibi sosyolojinin klasik kuramcıları ve onların takipçileri olan diğer birçok sosyolog ve din sosyologu modernleşmenin ilerlemesiyle dinin etkisinin azalacağı öngörüsünde bulunmuşlarsa da sonradan ulaşılan sosyolojik bulgular durumun söz konusu iddiaların tam tersine geliştiğini, dinin toplumlardaki etkisini korumaya devam ettiğini göstermektedir (Zuckerman, 2009: 25-26). Aynı etkinin kadın rolü içinde devam ettiği

söylenebilir. 21. yüzyılda dini düşünce akımları kadın kimliği için oluşturucu buyruklar serdetmekte ve dindar kadın tipolojileri ortaya çıkarabilmektedir.

Modernleşme sürecini devam ettiren bir ülke olarak Türkiye'de de Cumhuriyet inkılaplarıyla birlikte dinin toplum üzerindeki dolayısıyla da kadın üzerindeki etkisinin azalması, zamanla da kaybolması bekleniyordu. Yaşanan gelişmeler beklenenin tersini gösterince dinin, kadının toplumsal rolü üzerindeki belirleyici etkisinin araştırılması ihtiyacı baş göstermiştir. Türkiye'de hem özgün çalışmalar bakımından hem de çeviri eserler aracılığıyla kadın sorunsalı birçok farklı yönden ele alınıp incelenmiştir. Aynı yargıyı kadın ve din etkileşimi üzerinde yapılan çalışmalar için de kullanmak oldukça zordur. Bu kanıya, çalışmanın dayanabileceği bir teorik kuram ihtiyacının karşılanması için yapılan literatür araştırmaları sırasında ulaşılabilen kaynakların yetersizliğinin görülmesi sonucu varılmıştır. Son dönemlerde dindar kadınlarla ilgili yapılan çalışmalar var olmakla beraber bunların sayısı ve kapsamları oldukça sınırlıdır. Tarihsel dönem olarak 1980 yılları sonrası çalışılmış ise de ilk oluşturucu nüve olan Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyetin kuruluş dönemi gözden kaçırılmıştır. Aynı şekilde söz konusu çalışmaların "kadın ve din" olgusu hakkında teori geliştirdiğini söylemek oldukça zordur. Dinin toplumsal roller üzerindeki belirleyici etkisini korumayı sürdürmesi ve Türkiyede "kadın ve din" ilişkisini açıklayan teorik bir zeminin bulunmayışı bu alanda çalışılmaya aciliyet ve önem katmaktadır. Yapılan bu çalışma varolan eksikliğin farkındalığı sonucu gelişmiş olup bu eksikliği kapatmaya aday temel bir çalışma olmayı hedeflemektedir.

1.3. Türkiye'de Kadın ve Din Tartışmaları

Cumhuriyetin ilanından önce toplumun üst tabakası, modernleşmeyi savunan düşünür, yazar ve entellektüel kesim, Cumhuriyetten sonra da yönetici kadro tarafından resmi uygulamalarla kadın daima modernleşme seviyesinin sembol göstergesi olarak kabul edilmiştir. Kadın dini uygulamaları ve daha çok İslam'la özdeşleştirilen toplumun geleneksel uygulamalarını terk ettiği ölçüde hürriyetine kavuşacak ülke de bununla doğrudan bağlantılı olarak o seviyede çağdaşlaşacaktır. Benzer şekilde kadının mevcut

durumunun korunmasından yana olan, yani kadının başı açık, dış kıyafeti olmadan kadın-erkek karışık sosyal ortamlarda yer alması, yüksek öğrenim görerek meslek icra etmesi İslamcı kesim tarafından doğru görülmemiş ve tepkiyle karşılamışlardır. İslamcılara göre kadının bu rolleri üstlenmesi toplumda ahlaki çöküş yaşanmasına, kadının ailesini, çocuklarını ve onların eğitimiyle ilgilenmeyi terk etmesine neden olacaktır. Türkiye'de kadın kimlik çeşitleri de bu süreçte oluşmuştur (Göle, 1992: 17-19). Hem Batılılaşmayı savunanlar hem de İslamcı akımın ortak paydası Batı medeniyeti merkezli ilerleme anlayışı olmasına rağmen "kadın" konusunda ayrışmalarını Göle (1992: 25) "medeniyet-kimlik" noktasından bakınca anlaşılabileceğini söyler. Buna göre kadın konusu taraflar için "asrileşmenin önünde bir engel" ya da yozlaşmanın önünde bir set" olarak hayatiyetini korumuştur (Göle, 1992: 42).

Şişman (2005: 66-73) II. Meşrutiyetle başlayan İslamcı hareketin, Said Halim Paşa, Musa Kazım, İzmirli İsmail Hakkı gibi önde gelen isimlerinin kadına ve o dönemde kadın hürriyetiyle ilgili yapılan tartışmalara dair görüşlerini incelerken genel kanının İslam'ın kadın haklarını zaten yeterince gözetip koruduğu ekstra bir çabaya gerek duyulmadığı şeklinde olduğunu, ayrıca konunun İslamcılar tarafından yoğun bir şekilde işlendiğini söyler. Bu özgüvenli karşı koyuş tavrının Cumhuriyetin resmi, modernleştirmeci uygulamalarıyla kesintiye uğradığı ve İslamcılık yeniden konuşmaya başladığında ise sesinin daha kısık çıktığı ve kendini sorgulayıcı bir psikolojide olduğu söylenebilir. Bunun nedeni ise resmi ideoloji tarafından İslam dininin ilerlemeye ve modernleşmeye engel oluşturan, geçmişe ait ve kadını sürekli baskılayan bir unsur olarak tanımlanmasıdır. Modernleşme süreci hemen hemen Türkiye'yle paralel sayılabilecek Mısır'da din-kadın veya din-ilerleme arasında bir karşıtlık kurulmadığı için oradaki dindar kesim arasında kadın haklarını savunmanın din dışı olduğu gibi bir söylem de gelişmemiştir. Dolaysıyla da dinin modernleşmeye yönelik katettiği aşamalarda kadın hakları da mesafe alınan alanlardan birisi olmuştur.

Cumhuriyetin ilanıyla beraber kesintiye uğrayan İslam ve kadın tartışmaları - çevreden şehir merkezlerine yaşanan göçler, siyasi yönetimin değişmesiyle beraber

dindar kesimin kız çocuklarını okutması tetikleyici etkenler olarak (Şiman, 2000: 120) -altmışlı- yetmişli yıllarda tekrar gündeme girmiştir. Mısır ve Hint kaynaklarından çevrilen eserlerle çocuklarının eğitimcisi olarak kadın, anne olarak kadının rolü, anne olarak kadının eğitimli olması gerektiğine dair tartışmalar yapılmıştır. Yine Batılılaşmış kadın toplum içinde uygun olmayan davranışları ve iş hayatına atılmasından dolayı çocuklarını ihmal ettiği için eleştirilmiştir. Seksenli yıllarla birlikte İslamcı yayınlarda feminizm eleştilmeye başlanmıştır. Bu yayınlarda İslam'ın kadına haklarını zaten verdiğini dolaysıyla feminizmin Batılı kadının hak arayışı olduğunu vurgulamıştır (Şişman, 2005: 73-74). Acar (1993: 86) da incelediği İslamcı dergilerde benzer bir sonuca ulaşmış, Batılı kadını taklit etmesi durumunda Müslüman kadının da onun gibi mutsuz olacağını ve toplumda da huzursuzluğun, kargaşanın kaynağı olacağı düşüncesini aktarır.

İslamcı düşünce daha çok küçük ve kırsal alanlarda kalan şehirler, ilçe ya da büyük şehirlerin kenar bölgelerindeki orta sınıfın da altı diyebileceğimiz esnaf grupları, (Mardin, 1988: 181 Akt: Acar, 1993: 95) aileleri, kadınları ve kızları arasında karşılık bulmuştur (Acar, 1993: 95). Bu bilgi bize islamcı düşünceye mensup dindar mensup kadınların ekonomik, eğitim, kültür vb. alanlardaki düzeyleri hakkında basit temel bir çerçeve sunmakla beraber köylülükle özdeşleştirilen başörtüsü simgesinde dindar kadın (Şişman, 2000: 120) tipolojisinin yanlışlığını ortaya koymak için Barbarosoğlu (2009: 20) *Cumhuriyet'in Dindar Kadınları* adlı kitabında Cumhuriyetin ilk yıllarında geneli şehir merkezlerinde doğmuş başörtülü kadınlarla röportajlar yaparak onların hayat hikayelerini anlatmıştır. O çalışmasının amacını, dindar kadın kimliğinin iddia edildiği şekilde, sadece geri kalmış sosyal tabakalarla özdeş olmadığını ortaya koymak olduğu şeklinde açıklamıştır.

90'lı yıllarla birlikte İslamcı kadının bu tipolojisi değişim geçirmeye başlamıştır. Erkilet (1998: 82-83) İslamcı kadının artık başörtüsüyle kamusal alanın kadına sunduğu her türlü fırsattan yararlanmak istediğini söylemektedir. Bu aynı zamanda İslamcılığın savunduğu genel değerlere ters düşmesine neden olmaktadır. Geleneksel kadın imajını büyük ölçüde korumak isteyen İslamcı düşüncenin yaşadığı gelenek-modern

çatışmasında ibrenin modernizmin lehine dönmesine neden olmuştur. İslamcı düşüncenin idealize ettiği kadın tasavvuru modaya uymayarak meydan okuyan, evinde çocuk yetiştiren, ihtiyaç içindeyse daha çok eve bağlı olarak kazanç sağlayan işlerle uğraşan şeklindeyken üniversitelerde eğitim almak yoluyla kamusal alanın her yerinde görünen dindar kadının dönüşümünün geldiği son noktada başörtüsünün modernleşme karşısında ifade ettiği "toplumsal başkaldırı" anlamını yitirip bir "moda biçimi ve sanayi sektörü" haline geldiği söylemiştir.

Bu değişimin ilk kuşaklarının 1970'li yıllarda kamusal alana çıkarken başörtüsünü bağlama şekline, kıyafetlerinin uyumuna dikkat eden nesil olduğu söylenebilir. Barbarosoğlu (2009: 21-22) bu yıllarda dindar kadınların biçki dikiş kursları üzerinde kümelenmesinin nedenini bununla açıklamaktadır. O verdiği konferanslarda kıyafet tarzıyla Şule Yüksel Şenler'i örnek model oluşturan bir isim olarak göstermektedir. Hanımlar İlim Kültür Derneği, derneğe bağlı Şadırvan dergisinin temel amaçlarından birinin de şık görünümleriyle başörtüsünün geri kalmışlıkla ilişkilendirilmesinin olumsuz izlerini silmek şeklinde olduğunu söyler.

Bu bölümde Sebilürreşad dergisiyle ilgili daha önce yapılan çalışmalar araştırılmıştır. İkinci basamak olarak çalışmanın dayanacağı yardımcı kuram niteliğinde Yuval-Davis'in üç kategoride incelediği kadın-millet etkileşimi *Cinsiyet ve Millet* kitabı çerçevesinde incelenmiştir. Daha sonra Türkiye'de dindar kadının yaşadığı tarihsel gelişim seyri özetlenmiştir. Bir sonraki bölümde çalışmanın tarih evreni olarak belirlenen 1923-1925 yılları arasında yaşanan siyasi ve sosyal gelişmeler bağlamasal değerlendirme amacıyla incelenecektir.

2. BÖLÜM

BAĞLAMSAL DEĞERLENDİRME: CUMHURİYETİN ERKEN DÖNEMİNDE KADIN (1923-1925)

Çalışma için belirlenen inceleme süresi olarak 1923-1925 yılları arasında gelişen siyasi ve sosyal gelişmelerin Sebilürreşad dergisinin içeriğini yönlendirmiş olması; dolaysıyla da hem derginin hem de alıntılar yoluyla dergide yer alan farklı düşünce yapılarının kadının konumuna yaklaşımlarını etkilemiş olması kaçınılmazdır. Sözkonusu etkenlerden hareketle bu bölümde belirlenen tarihler arasında var olan durumun yanısıra siyasi, sosyal gelişmeler de ele alınacaktır. Ayrıca dönem içinde süreli yayınları kullanma etkinliğini görmek için kadınların süreli yayınlardaki faaliyetleri de incelenmiştir. Üç ayrı alt bölümden oluşan bu bölümde ilk olarak Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi durum ele alınacaktır. İkinci bölümde ise kadınların 1923-1925 yılları arasındaki sosyal pozisyonları ve bunu hazırlayan tarihi gelişim seyri anlatılmaya çalışılacaktır. Son bölümde ise kadınların süreli yayın olarak dergi türündeki yazın hayatları, aktiviteleri ve o dönem içerisindeki gündemleri tasvir edilmeye çalışılacaktır.

2.1. 1923-1925 Yılları Arasında Türkiye'nin Siyasi Durumu

Dağılma döneminin de son vakitlerini yaşayan Osmanlı İmparatorluğunun girdiği ve yenik olarak çıktığı I. Dünya Savaşından sonra günümüzde Türkiye devleti sınırları içinde kalan ve Anadolu olarak nitelendirilen topraklarda "Milli Mücadele Dönemi" başlamıştır. Bu dönem 11 Ekim 1922 yılında İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan devletleriyle imzalanan Mudanya Mütarekesiyle son bulmuştur (Akşin, 2008: 172-173; Koçak, 1995: 86). Yabancı ülkelere karşı verilen askeri mücadelenin başarıyla sonuçlanmasının ardından Anadolu'da nispeten bir huzur ortamı sağlanmıştır. Bundan sonraki iki yılın toplum için devrim niteliğinde olan gelişmelerin yaşandığı, kritik siyasi kararların alındığı bir dönem olduğu söylenebilir. Bu süreçte yaşanan

gelişmeler resmi tarihte devrim olarak nitelendirilir (Koçak, 1995: 111). Bu devrimlerin zemininde pozitivist, modernist ve laik dünya görüşleri yatmaktadır. Bu reformların sosyal boyuttaki yankıları ise hiç şüphesiz ki çok yönlü ve şiddetli olmuştur.

Verilen silahlı mücadelenin ardından ülkede siyaset ve yönetimle ilgili sorunlar baş göstermiştir. Bu sorunlardan başlıcasının iktidar sorunu olduğu söylenebilir. Çünkü 1922 yılının son aylarında ülkede siyasi açıdan güç iddiasında bulunan iki hükümet - Ankara ve İstanbul Hükümetleri- bulunmaktaydı (Koçak, 1995: 86). Yönetimdeki bu ikililiğin bir sonucu olarak bu dönemde yabancı ülkelerle yapılacak olan anlaşmalara katılmaları için iki otoriteden de ayrı ayrı temsilci göndermeleri istenmiştir (Akşin, 2008: 173). Bu ikililik sağlıklı bir yönetim ve temsiliyet için düşünülemeyecek bir durumdu. İtilaf devletleri bu yönetim zaafından faydalanarak iki hükümeti de Lozan Barış Konferansı'na davet etmiştir. Bu durum Ankara Hükümeti'ne saltanatın kaldırılması gerektiğine dair çalışmaların yapılması için zemin hazırlamıştır. Nitekim bu olay üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi 1 Kasım 1922'de bir kanun hazırlayarak Saltanat ve Hilafeti birbirinden ayırıp Saltanatı kaldırmıştır. Böylelikle 600 küsur yıllık Osmanlı İmparatorluğu sona ermiş, Halife Vahdettin 17 Kasım'da yurtdışına çıkmıştır. TBMM onun yerine 18 Kasım'da Veliaht Abdülmecid Efendiyi halife olarak seçmiştir (Akşin, 2008: 174; Koçak, 1995: 87-88).

24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşmasının imzalanmasıyla uluslararası alanda Osmanlı Devleti'nin yerine Türk devletinin ortaya çıktığı bir kez daha anlaşılmıştır (Akşin, 2008: 181). Bu dönemde yapılan seçimlerde 2. gruba dahil milletvekillerinden neredeyse hiç kimse meclise girememiştir (Koçak, 1995: 90). 1918 yılının kasım ayında başlayan İtilaf Devletlerinin İstanbul'u işgali 2 Ekim 1923 yılında son bulmuştur. 13 Ekim 1923 tarihinde ise Ankara Türkiye'nin başkenti olarak kabul edilmiştir.

Mustafa Kemal'in gerek yıl içerisinde ara ara hem Türk ve hem de yabancı basına verdiği demeçlerle ülkede var olan karışıklığı gidereceğini söylemesi; gerekse de TBMM'de bilinçli olarak hazırlanan siyasi bunalımın uzaması, bir türlü uzlaşı sonucu bir hükümetin kurulamaması, anayasada gerekli değişikliklere gidilip rejime yeni bir ad

koyulması için hazırlanan ortamdı. Böylece 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet ilan edilmiş yine aynı gün Mustafa Kemal cumhurbaşkanı, İsmet (İnönü) de başvekil seçilmiştir (Zürcher, 2009: 248). Tüm bu değişikliklere rağmen Türkiye'nin otorite olarak içine düştüğü belirsizliğin tam olarak ortadan kalktığı söylenemez. Çünkü meclis tarafından dini bir otorite olarak görülen halifelik, sembolik olarak da olsa hala devletin başı olarak görülmeye devam edilmekle beraber halifelik kurumu gereği, halifenin nüfuzu Türkiye sınırlarını aşıp bütün Müslüman coğrafyayı kapsıyordu. Dolaysıyla da bu yetki halifeye başka ülkelerin sınırları içindeki Müslümanların durumuna müdahale hakkı tanıyordu (Akşin, 2008: 186; Zürcher, 2009: 247-248).

Her ne kadar Cumhuriyetin ilan şekli ve alınan bazı son kararlar özellikle Mustafa Kemal'in savaş arkadaşı olan siyasiler tarafından eleştirilmişse de asıl çatışma cumhuriyet görüşünü benimseyenler ile hilafet etrafında yeni bir saltanatın doğabileceği umudu olanlar arasında oluşacaktı. Cumhuriyetin ilanının hilafetin akıbetini tehlikeye düşüreceği korkusuyla ilki, Kasım ayında İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri tarafından, İkincisi, Hindistanlı Müslüman Emir Ali ve Ağa Han tarafından Halifeye daha etkin olması noktasında çağrı içerikli basında yayınlanan açık mektuplar yazılmıştır (Zürcher, 2009: 249). Bu mektuplar Ankara hükümetince, karşısında güçlenmekte olan bir muhalefet olarak algılanıp harekete geçmelerine neden olmuştur. Milli Mücadele döneminde kurulmuş olan İstiklal Mahkemeleri tekrar faaliyete geçirilmiştir. Sonuç olarak mektupları yayınlayan gazetelerin başyazarları tutuklanıp yargılanmıştır (Koçak, 1995: 94; Tunçay, 1983: 212). Bu gelişmelerle hilafet meselesi tekrar canlılık kazanmış ve hilafetin kaldırılması için uygun bir ortam oluşturulmaya çalışılmıştır. 3 Mart 1924 tarihinde TBMM'de hilafetin kaldırılması kararı alınmıştır. Yasa gereği Halife Abdülmecid Efendi ve hanedan üyeleri yurtdışına çıkarılmışlardır. Halifeliğin kaldırılmasıyla beraber cumhuriyetin en ciddi siyasi rakibi de tasfiye edilmiş oldu (Akşin, 2008: 186; Koçak, 1995: 94-95).

Aynı gün kabul edilen diğer iki yasadan ilkinin gereği olarak Şer'iye ve Evkaf Vekâleti kaldırılıp yerine baş vekâlete bağlı Diyanet İşleri Riyaseti, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti kaldırılıp onun yerine de Genelkurmay Başkanlığı kurulmuştur.

Şerriye ve Evkaf Vekaletinin kaldırılıp yerine bu işlerle ilgilenen müdürlük makamının kurulması sonucu bu makamın dini konularda dahi söz söyleyip karar alma yetkisinin kaldırılması demekti. Bu da laikleşme yolunda atılan başka bir basamak olarak okunabilir (Akşin, 2008: 187; Koçak, 1995: 94).

Kabul edilen ikinci yasanın gereği olarak ise medreseler kapatılmış, bütün eğitim Tevhid-i Tedrisat kanunu gereği birleştirilip devletin kontrolünde eğitim bakanlığına bağlanmıştır (Akşin, 2008: 186; İnalcık, 2007: 67). İtirazların önünün alınabilmesi için çok fazla tartışmaya açılmadan yasa kararı çabucak alınmıştır. Gerek Milli Eğitim Bakanı'na gerek Mustafa Kemal'e yöneltilen talep ve eleştiriler dikkate alınmamıştır. Ağırlıklı olarak dini eğitim veren medreselerin kapatılması ile yeni nesile laik bir eğitimin verilmesi yolundaki en büyük adım da atılmış olunuyordu. Bu yasayla Fransız 'laik okul' savunucularının bile yapamadıkları gerçekleştirilmiş oluyordu. Nitekim süreç içinde zaten az ve sınırlı olan din eğitimi de okul programlarından çıkarılacaktır (Caporal, 1982: 238-241). Toplumun laikleştirilmesi yolunda atılan adımlardan bir tanesi de 8 Nisan 1924'te dini mahkemelerin kaldırılmasıdır (Koçak, 1995: 111).

TBMM'in, dinin gücünü ve etkisini zayıflatmaya yönelik aldığı reform kararlarına karşı yapılmış dini bir hareket olarak yorumladığı (Lewis, 2008: 553), Şeyh Sait önderliğindeki hareket Şubat 1925 tarihinde başlamış ve nisan ayında bastırılabilmiştir. Hareketin önlenmesi için alınan önlemler arasında Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na "dini bir görüntü altındaki ayaklanma dolayısıyla, dinin siyasete alet edilmesinin suç olduğunu ve vatana ihanet sayılacağı" şeklinde bir eklemenin de olduğu görülmektedir. Bu olayın akabinde 4 Mart 1925 tarihinde Takrir-i Sükûn kanunu kabul edilerek aynı gün Şark ve Ankara İstiklal Mahkemeleri kuruldu. Ayaklanmanın bastırılması sonucu Şeyh Sait ve 29 arkadaşı 29 Haziran'da idam edildiler (Koçak, 1995: 100-101). Takrir-i Sükun Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra muhalif olarak görülen *Tevhid-i Efkâr, İstiklâl, Son Telgraf, Aydınlık, Orak Çekiç, Sebilürreşad, Tanin, Vatan, Yoldaş, Presse de Soir, Resimli Ay (Hafta), Millet, Saday-ı Hak, Doğru Öz, Tok Söz, Sayha, Kahkaha, İstikbal* yayınlarının da bulunduğu birçok gazete ve dergi kapatıldı, birçok gazeteci ise yargılandı (Tunçay, 1983: 212). 3 Haziran 1925'te

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatıldı (Toktamış, 1993: 349; Koçak, 1995: 101). Bu süreç otoriter tek parti döneminin başlamasında da dönüm noktası oldu. Takrir-i Sükûn Kanunu sonucu hükümetin otoritesi sertleşti. Muhalefete yapılan baskılar şiddetlendi ve muhalefet ses çıkaramaz hale getirildi.

Bu dönemde devlet yönetiminde yapılan tüm değişikliklerle siyasi yapılanmada dinin etkinliğini kaldırmak amaçlanmaktadır. Topluma inkılap olarak kabul ettirilmeye çalışılan diğer düzenlemelerin amacı ise yüzyılları alan süreç içerisinde yerleşip toplumun kültürü haline gelen İslam geleneğinin izlerini silmek bunun yerine Batı toplumlarını örneklik konumuna oturtup onları taklit eden bir toplum yaratmak amaçlanmıştır (İnalcık, 2007: 70).

2.2. 1923-1925 Yılları Arasında Kadının Durumu

İslamcı gelenek açısından kadın sorunu, İslam coğrafyasının modernleşme süreci boyunca ele alınması gereken bir sorun olarak güncelliğini daima korunmuştur. Aynı şekilde modernleşmeyi savunanlar için de kadının içinde bulunduğu durum tıpkı milliyetçilik, ilerleme, sosyal, siyasal ve kültürel atılımlar gibi hayatiyet arzeden konular arasındaki yerini korumayı sürdürmüştür (Şişman, 2005: 47). Modernleşme ölçütünün çoğu zaman kadının giyimi ve dış hayata yani kamusal alana katılma derecesiyle irtibatlı olarak değerlendirilmesi nedeniyle Müslüman kadın imajının ve İslamcı düşünürlerin kadın kimliği üzerindeki belirleyici etkisinin modernleşme önünde bir engel olarak okunmasına neden olmuştur. Geleneksel dindar kadın, "çarşaflı, sosyal hayata katılmayan, eğitimsiz, kocasına itaatkar, hürriyeti ve hakları olmayan, devamlı çalışan, ezik" (Kara, 2013: 42) olarak sembolize edildi. Kadının cehaleti, toplumda aşağı bir konumda olması ve ezilmesi çarşafına yani tesettürüne bağlanmış oldu (Şişman, 2005: 56). Batılılaşma taraftarlarına göre bu imajdan kurtulabilen kadın gerçek anlamda hürriyetine kavuşacak ve çağdaş bir kadın olabilecekti. Toplumun ilerleyebilmesi de böyle kadınların sayıca artmasıyla doğru orantılı olacaktır. Bu bölümde önceki paragrafta özetlenen genel algının tarihi gelişimi gösterilmeye

çalışılacaktır. 1923-1925 yılları arasında kadının içerisinde bulunduğu toplumsal ve politik durum tasvir edilecektir.

Osmanlı Devletinin geri kalmışlıktan kurtulmak için modernleşme yolundaki çabaları öncelikle askeri alanda başlamış toplumun yaygın alışkanlıklarını önemli derece etkileyen ilk çalışmalar Tanzimat fermanıyla başlamıştır (Berkes, 2013; Kırkpınar, 1998: 13). Bu dönemde yaygın olan bir anlayış olarak kadının içinde bulunduğu durum medeniyet olarak geri kalmışlığımızın önündeki en büyük engel olarak görülmüştür. Bu düşünce etkisini birkaç yüzyıl devam ettirmiş ve Cumhuriyet döneminin de en etkili düşünce tarzı olmuştur (Erkilet, 1998: 75). Toska (1998: 71) Tanzimatla beraber aynı zamanda kadınların "terakki ve tealileri"nin de tartışılmaya başlandığını söylemektedir. Osmanlı sarayı ve ona yakın olan üst kesim arasında başlayan bu hareketlilik kadınlar arasında giyim, çocuk eğitimi ve günlük sıradan alışkanlıkların değişmesi daha açık bir ifadeyle Avrupaileşmesi sonucunu doğurmuştur.

Tanzimat döneminde resmi olarak daha çok orta sınıfa mensup kadınlara yönelik başlatılan eğitim faaliyetlerinin ayrıca bir kadın modernleşmesini beraberinde getirdiği söylenebilir. Osmanlı geleneğinde kız çocuklarına belli bir metotla eğitim verilmesiyle (Şensoy, 2008: 81-97) beraber 1859'da Sultan Ahmet Kız Rüştiyesi'nde kız çocukları Avrupai tarzda eğitim görmeye başlamıştır. 1869'da ise 6-11 yaş arası kızlar için sıbyan mekteplerine devam zorunluluğu getirilir (Doğramacı, 1989: 134). Kız çocukların orta öğretime alınmaya başlanmasıyla ilk ve orta öğretimlerde ders vermeleri için 1870'te kız öğretmenler yetiştirmek üzere Darü'l-Muallimat kurulmuştur. Yine bu dönemde genç kızlara yönelik sanat okullarının açılması (Berkes, 2013: 230-231) eğitim yoluyla değişimin temellerini teşkil etmektedir. Sanat okulları kadının yaygın giyim tarzının dönüşmesinde önemli bir etken olmuştur. Çünkü Avrupai tarzda eğitim verilen sanat okullarında, kadınlar Avrupa modasına uygun kıyafetler üzerinde çalışmakta ve üretilen kıyafetler kendileri ya da etraflarındaki kadınlar tarafından giyilmektedir. Ayrıca bu dönemde kadınlara yönelik sağlık alanında mesleki eğitim veren kurslar da açılmıştır (Şensoy, 2008: 90).

Osmanlı ve daha sonra da Türkiye Cumhuriyeti modernleşme çabalarının kadınla ilgili yüzünün temellerinin bu döneme dayandığı söylenebilir. Bu dönemden itibaren belli bir kesim ve bölgeyle sınırlı da olsa kadınların Avrupai tarzda eğitim almaya başlamasıyla daha sonra da mesleklerini icra etme süreciyle toplumda görünürlük kazanmışlardır. Osmanlı toplumu için yaygın olmayan bu durum en tartışmalı alan olarak "kadın" probleminin doğmasına zemin hazırlamıştır (Meriç, 2000: 54). Çünkü Batılı tarzda eğitim alan bu kızlar, kadının aile ve toplum içindeki yerini sorgulamaya başlayacaklardır. Bu dönemde toplumda kadının pozisyonuyla ilgili meydana gelen değişimler "rol ve beklenti" dereceleriyle sınırlıdır; II. Meşrutiyetten sonra ise artık resmi otoritelerce yapılan yasalara dayalı yapısal değişiklikler görülmektedir (Meriç, 2000: 65). Hukuki alandaki yeni düzenlemeler de sosyal hayattaki radikal kırılmaların devamlılığını sürdürmüştür (Kırkpınar, 1998: 13-28). Türk toplumunda kadının aile içindeki yasal hakları, örneğin evliliği, mirastan pay alma ölçüsü gibi durumlar Batıcı elit kesim tarafından geri kalmışlığın nedeni olarak gösterilip sürekli eleştiri almaktadır. Bu tür alanlarda yapılan düzenlemeleri içeren Aile Hukuku Kararnamesi 8 Ekim 1917'de çıkarılmıştır. İslam hukukuyla ve toplumun yaygın gelenekleriyle uyuşmayan düzenlemeler içeren bu kararnamenin söz konusu düzenlemeleri İslamcı kesim tarafından eleştiri almıştır (Kurnaz, 1991: 60-61).

Batı medeniyetinin gerisinde kalmış ülkelerin genelinde ki buna Osmanlı Devleti ve ondan sonra gelen Türkiye Cumhuriyeti de dahil olmak üzere çağdaşlaştırma çabaları yönetici elit kesimin yaptığı reformlar, anayasal düzenlemelerle sağlanmaya çalışılmıştır. Bu çabaların yoğunlaştığı nokta ise gelişmenin önündeki en büyük engel olarak görülen geleneksel kodlarda kadının yaşam alanın evle sınırlı olmasıdır. Kadının evin dışına çıkarılması diğer modernleştirilmesi gereken alanlar için kilit nokta olarak görülmüştür. Bu duruma ayrıca aydın kesimin kendi çevrelerindeki kadınları dönüştürmeleri suretiyle de müdahale edilmiştir (Erkilet, 1998: 74-76). Bu süreçte meydana gelen değişiklikler sonucu kadınlar artık peçe takmadan dergilerde fotoğraflarını yayınlamaya başlamışlardır. Uçağa ilk binen kadın olmanın gururunu taşımanın yanısıra memuriyete ilk defa atanmanın hazzını yaşayanları da mevcuttur

artık (Toska, 1998: 76).

Geri kalmışlığın asıl nedenlerinden biri olarak görülen kadınların eğitimsiz olmaları (Tunç Yaşar, 2008: 99) nedeniyle Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinden itibaren devam eden kadınların Avrupai tarzda eğitim alma çalışmalarına Cumhuriyet döneminde de yoğun ve hızlandırılmış bir şekilde devam edilmiştir. İstanbul Üniversitesine ilk olarak 1921 yılında kız öğrenci alınmaya başlanmıştır. Üniversitede kız öğrencilerin farklı branşlarda eğitim almaya başlamasıyla öğretmenlik branşı dışında da eğitim alan ve görev yapan kadınlara rastlanmaya başlanmıştır (Doğramacı, 1989: 123).

Kemalist inkılapların temel çalışmaları 1919'dan sonraki dönemde yapılmaya başlanmakla beraber eğitim alanındaki en yoğun inkılaplar 1924 yılıyla beraber gündeme girmiştir. Yaratılmaya çalışılan eğitim sisteminin temel hatlarını Mustafa Kemal Atatürk, Söylev'de "bir tek ulusal, laik, modern, demokratik bir okul" şeklinde belirtmiştir (Söylev, C. II, s. 43-44, Akt.: Caporal 1982: 237). Bu amacı gerçekleştirmek için 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat kanunu çıkarılmıştır. Bu temel ilkelere bağlı olarak medreseler ve diğer tüm okullar Milli Eğitime bağlanmış Şeriye ve Evkaf Vekaleti'nin medreseler için ayrılan bütçesinin Eğitim Bakanlığı'na aktarılması düzenlemesi getirilmiştir. Bu düzenlemeyi takip eden birkaç gün içerisinde ise medreseler kapatılmıştır. Bu yasal düzenlemelerle hedeflenen dinin etkisini başta toplum üzerinde özelde ise kadın için en aza indirmektir. Böylelikle laiklik ilkesi gereği alarak kadın erkek arasındaki toplumsal fark en aza indirilmiş olunacak, kadının önündeki engeller büyük oranda kaldırılmış olunacak, erkekler de kadınlarla iletişim konusunda daha dengeli ve isabetli hareket edebileceklerdir. Aynı yıl içerisinde ilk öğretim herkes için zorunlu kılınmış, eğitimin devlet okullarında ücretsiz sağlanmasıyla eğitim demokratikleştirilmiş olup bu fırsat kadınlar için de sağlanmış oluyordu (Caporal, 1982: 242-245). 1927 yılında bütün ortaokullarında eğitimin zorunlu olarak karma hale getirilmesiyle (Doğramacı, 1989: 91) de dinin toplumda kadınlar üzerindeki etkisinin en aza indirilmesi hedeflenmiştir.

Kadınların modernleştirilmesi yolunda atılan adımlardan biri de 1926 yılında kabul edilen medeni kanunudur. Batı ülkelerindeki medeni kanunun tercümesi olan bu kanunla çok eşliliğe yasak konulmuş, kadına boşanma hakkı verilmiş, evliliğe yaş sınırı getirilmiş ve evlilik için her iki tarafında rızası şart koşulmuştur. Ayrıca miras ve şahitlik hukukunda da düzenlemeler yapılmıştır. Kadın ve erkeğe eşit pay verilmesi ile şahitlikte cinsiyet farkının kaldırılmasını kanunlaştırılmıştır. Kadınlara yerel yönetimler için seçme ve seçilme hakkı 1933 yılında verilmiştir. 1934 yılında ise kadınların yasama ve yürütme organlarını seçmesi ve bu organlara seçilmesi sağlanmıştır (Doğramacı, 1989: 91).

Kadının özgürleştirilmesi amacıyla yapılan bu düzenlemeler kadını yönetici elit kesimin idealleri ve toplumun gerçekleri arasında bırakmıştır. Erkilet (1998: 76) kadının bir anlamda devlet ve toplum otoriteleri arasında kalan bir nesne haline geldiğini söylemektedir. Çalışma konusu olan tarih sürecinde gerek Tevhid-i Tedrisat'ın kabul edilmesi gerek devrim ilke ve inkılap kararlarının alınıp uygulandığı tarihler olması hasebiyle kadının uygulama nesnesi haline dönüştüğü ve sosyal bir kırılmanın yaşandığı görülmektedir. Bu süreçte Sebilürreşad'ın rol alış şekli dördüncü bölümde incelenecektir.

2.3. 1923-1925 Yılları Arasında Kadın Dergileri

Bu bölümde 1923-1925 yılları arasında kadınların basınla olan ilişkileri serimlemeye çalışılacaktır. Kadınların yayın hayatına nasıl girdiğiyle ilgili kısa bir giriş yapıldıktan sonra 1923-1925 yılları arasındaki kadın süreli yayınları ayrıntılı olarak tanıtılmaya çalışılacaktır. Bununla amaçlanan kadınların dönem içerisinde yazın ve sosyal hayata katılım durumunu anlamaktır.

Kadınlar için yazın hayatının başlangıcı *Terakki* gazetesinin kadın eki olarak 1869'da çıkarılan *Terakki-i Muhadderât* ile gösterilir. Haftalık olarak çıkan bu ek 48 sayı çıkarılmıştır (Çakır, 2011: 61; Aşa, t.y.: 124). Gazetede çoğunlukla kadının

eğitiminin gerekliliği ve önemini vurgulayan, dönem içerisinde kadınlar için sorun olarak görülen bazı durumları eleştiren, kadının bulunduğu statüyü irdeleyen içerikte yazılar yazılmıştır. *Terakki-i Muhadderât* ayrıca kadın okuyucuların genellikle müstear isimle yazdıkları mektupları da yayınlanmıştır (Çakır, 2011: 61).

Tüm yazar kadrosunun bayanlardan oluştuğu ilk dergi olarak kaydedilen *Şükûfezar* 1886'da yayınlanmış olup günümüze ilk 5 sayısı ulaşmıştır (Çakır, 2011: 64).

Hanımlara Mahsus Gazete ise 1 Ağustos 1895 yılında yayınlanmaya başlanmış olup derginin baş yazarı ve yazarlarının çoğu kadınlardan oluşmuştur. Dergi ara vermeden 1908 yılına kadar yayın hayatını devam ettirerek on üç yıllık yayın hayatıyla en uzun süreli kadın dergisi olmuştur (Çakır, 2011: 66-67; Aşa, t.y.:124). Dergide aile, toplum, eğitim, sağlık, moda, giyim gibi alanlarda bilgilendirici yazılar yazılmıştır. Ayrıca kadınlara uygun meslekler arasında terzilik, halıcılık, kuaförlük önerilmiştir. Yine bu dönemde önce *İkdam* gazetesinde devamında da *Demet* dergisinde "feminizm" eksenli olarak kadınların çalışma alanlarının az olması, erkeklerle aralarında yapısal olarak bir farklılık olup olmadığı, bu iki cinsiyetin birbirlerine karşı üstünlüklükleri ya da eşitlilikleri gibi konular tartışılmıştır (Çakır, 2011: 73-75-77).

Basın yayın açısından da özgürlük dönemi olarak ifade edilen II. Meşrutiyet'in aynı ortamı kadın yayınları için de sağladığı görülmektedir. II. Meşrutiyet'in ilanıyla beraber kadınlara yönelik yayın yapan dergilerin sayısı da oldukça artmıştır (Varlık: 1985: 124; Çakır, 2011: 74). II. Meşrutiyet'le Cumhuriyetin ilk yılları olan 1925 yılları arasında yayınlanan kadın dergileri sayısı İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası'nda yaklaşık 26 adet olarak tespit edilmiştir. II. Meşrutiyet'le beraber çıkan ilk kadın dergileri olarak "*Demet*", "*Mehasin*", "*Kadın* (*Selanik*)" dergileri söylenebilir (Çakır, 2011: 74; Akpolat, t.y.:71). Kadınlar ayrıca *İkdam* gazetesinin yanında *Servet-i Fünun, Sabah, Millet* gibi yayın organlarında da yazmışlardır (Çakır, 2011: 75).

Bunların dışında Cumhuriyet'e kadar yayınlanan kadın dergileri şunlardır: *Musavver Kadın*, *Kadın* (İstanbul), *Erkekler Dünyası*, *Kadınlar Dünyası*, *Kadınlık*

Hayatı, *Kadınlık*, *Kadınlar Alemi*, *Hanımlar Alemi*, *Seyyale*, *Sıyanet*, *Bilgi Yurdu Işığı*, *Genç Kadın*, *İnci/Yeni İnci*, *Türk Kadını*, *Diyane*, *Hanım*.

Tunç Yaşar (2008: 99) ilk dönem denilebilecek yani Tanzimat sonrası kadın yayınlarının karakteristik özelliklerini,

> Genel olarak çocuk eğitimi ve terbiyesi, evlilik ve eşler arası münasebet, ev idaresi, çocuk bakımı ve sağlığı, moda gibi konuları içermekte ve daha çok kadınların ev içinde eğitilmelerini amaçlamaktadır. Bu yazılar, doğrudan ya da dolaylı olarak kadını sosyal hayattan ve eğitimden mahrum bırakan geleneksel yaşamı sorgulamakta ve kadını eğitimli, ülke sorunlarından haberdar, bilinçli bir eş ve anne statüsüne yükseltmeyi amaçlamaktadır.

şeklinde açıklamaktadır. Yine Meşrutiyet sonrası kadın dergilerinde Tanzimat dönemi kadın dergilerinin birçok özelliğini taşımakla beraber Batılılaşma ve modernleşmenin daha yoğunluklu olarak tartışıldığı görülebilmektedir.

1923-1925 yılları arasında ise yayınlanmış bulunan beş tane kadın dergisi bulunmaktadır. Bunlardan ilkinin müdür-ü umur Hüseyin Remzi, baş muharrir Mehmet Rauf, müdür-ü mesul Selami İzzet ve Muazzez Yusuf'un beraber çıkardığı "*Süs*" dergisidir. Alt başlığı "*haftalık edebi hanım mecmuası*" olan dergi 16 Haziran 1923 tarihinde yayına başlayıp 26 Temmuz 1924 tarihinde kapanmıştır. Toplamda 55 sayı yayınlayan bu dergi resimlidir (Toska vd.,1993: 340; Akpolat, t.y.: 121). Ünlü kişilerin ve derginin yazarlarının fotoğraflarının yayınlandığı dergi Avrupai kadın magazin dergilerine benzetilerek çıkarılmıştır. Dergide kadınları eğlendirmeye yönelik güzellik yarışmaları, güzel çocuk yarışmaları, roman yarışmaları, promosyon gibi etkinliklerle kadınları eğlendirme, kadınların beğenisini kazanma gibi bir yayın politikası izlemiştir. Dergi ayrıca Avrupa modası, kadın bakım, ev dekorasyonu, çocuk sağlığı yemek tarifleri gibi alanlarla ilgili yayın yapmıştır (Akpolat, t.y.:121-123).

Bu dönemde yayınlamış olan ikinci dergi ise "*hanımlara mahsus haftalık edebi mecmua*" alt başlığıyla yayınlanan *Firuze* dergisidir. 15 Eylül 1923 tarihinde yayına başlayan bu dergi iki sayı yayınlanmış olup 29 Eylül 1923 tarihinde kapanmıştır. Haftalık ve resimli olarak yayınlanan bu dergi kendisinin *Süs* mecmuasının devamı

olarak nitelemektedir. Derginin başyazarı Muazzez Yusuf'tur (Toska vd., 1993: 34). *Süs* dergisi Celal Sahir'le yaptığı röportajda yazara, "*Kadınlarımız erkelere nazaran fikirce ne kadar müterakkidirler? Kadınlarımız erkekler gibi hakimlik, avukatlık, memurluk, mebusluk yapabilir mi?, Feminizm, Kadınlar Halk Fırkasına dair fikirleriniz nelerdir*? (Çakır, 2011: 84) gibi sorular yöneltmişlerdir. Bu tür sorular bize dönemin kadınlarının içinde bulunduğu fikri tartışma ortamları hakkında bilgi sağlamaktadır.

Ev Hocası dergisi ise *Ev hanımlarına ve aile hayatına mahsus gayr-ı mevkut mecmuadır* alt başlığıyla ilk sayısını 1 Temmuz 1923 yayınlamıştır. Resimli olan bu derginin kütüphanelerde sadece bir sayısı bulunmaktadır (Toska vd., 1993: 32).

Âsâr-ı Nisvan, Milli Aile Mecmuası alt başlığında 26 Ocak 1925 tarihinde yayınlanmıştır. Sahip ve mesul müdürü Fevziye Abdürreşid'tir. On beş günde bir yayınlanan dergi 20. sayıdan sonra aylık yayınlanmıştır. Yine bu dönemde "*Kadın Yazıları*" olarak isim değiştirmiştir. Dergi 1926 yılında kapanmıştır (Toska vd., 1993: 5).

Kadın Yolu, Asri Türk Kadının Şehrahıdır alt başlığıyla 1925 - 1 Ağustos 1927 tarihleri arasında toplamda 19 sayı çıkmıştır. Haftalık olarak yayınlanan bu dergi Nezihe Muhittin öncülüğünde çıkmıştır. 4. sayıdan itibaren *Türk Kadın Yolu* adıyla çıkmıştır (Toska vd., 1993:).

Kadınların yazın hayatına dair yukardaki bilgiler ışığında kadınların erkeklerle beraber yazın çalışmalarını yürüttükleri söylenebilir. Yine birkaç isim ve söz konusu süreli yayınlara gönderilen okuyucu mektuplarının dışında kadın yazar kadrosunun genelinin zengin, iyi eğitim almış ve yönetici elit tabakadan ailelere mensup oldukları görülmektedir. Bahsedilen nitelikleri taşımaları nedeniyle kadının bulunduğu geleneksel konumdan rahatsız olmakta ve bu durumun değişmesi için çabalamaktadırlar. Bu nedenle kadının özgürlüğü, dış hayata çıkması, çalışması onlar için tartışılması, çözüme kavuşması gereken temel meseleler olmaktadır. Bu düşünsel çabalamalara rağmen magazinsel yönleri ağır basan dergi ve gazetelerin sayıca çoğunlukta olduğu söylenebilir.

İkinci bölümde 1923-1925 yılları arasına denk gelen zaman diliminde yaşanan siyasi tarih, kültürel olarak kadının durumu ve yazın hayatında kadın aktiviteleri incelenerek çalışmanın bağlamsal temeli oluşturulmuştur. Yıkılan Osmanlı Devleti yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin laiklik ideolojisi ışığında kimliğini oluşturduğu görülmüştür. Dini bir yönetimin parçası olarak halifelik kaldırılmış, dini mahkemeler kapatılmış, bağımsız dini bir kurum olarak Şer'iye ve Evkaf Vekâleti kaldırılıp yerine başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. Bu düzenlemelerin gereği olarak dini eğitim veren medreselerin kapatılmasıyla eğitim devlet kontrolüne geçmiştir. Tüm gelişmeler ışığında söz konusu dönemde dinin kurumsal yapılarının kaldırıldığı ve eğitim kurumlarına müdahale yoluyla etkisinin bitirilmeye çalışıldığı görülmüştür. Böylelikle daha çağdaş bir nesil yetiştirilebilinecektir. Devrim niteliğinde düzenlemelerin yapıldığı siyasi bir ortamda kadının aktüel konumu iki farklı açıdan izlenebilir. Buna göre üst tabaka ve orta sınıfın bir kısım üye kadınları için yapılan düzenlemeler arzulanılan şeyler iken geriye kalan ve çoğunluğu oluşturan diğer kadınlar için özellikle eğitim yoluyla zoraki laikleştirme ve modernleştirme çabaları müdahaleci, kendilerini nesneleştiren bir yenilikler bütünü olarak kalmıştır. Yine kadınların toplumda yer alma, kıyafet ve davranış biçimleri açısından modenleşmeci tavır içinde oldukları görülmüştür.

Kadınların yazın hayatında yer almaları gazete ve dergilerin içleride kendilerine özel bölümler ayrılması ya da ek gazete, dergi şeklinde başlamış olmakla beraber süreç içinde kadınlara özel gazete ve dergiler çıkarmaya ve kendi gündemlerini oluşturup bunları tartıştıkları ve devam ettirdikleri söylenebilir. Bir sonraki bölümde derginin kimliği, yayın anlayışı ve geçirdiği tarihi süreç ayrıntılı bir şekilde konu edinilmiştir.

3. BÖLÜM

SEBİLÜRREŞAD DERGİSİ

Bu bölümde *Sebilürreşad* Dergisi incelenmiştir. İlk bölümde derginin basın alanında bulunduğu konumun anlaşılabilmesi için derginin yayınladığı dönemdeki basın faaliyetleri incelenmiştir. Yayınlanan belli başlı dergi ve gazeteler editörleri, başyazarları, yayına başladıkları tarihler, savundukları fikri akımlar verilerek tanıtılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde dergi yazarlarının genelinin benimsediği İslamcı düşüncenin doğuşu ve gelişimi konu edinilmiştir. Bölümün üçüncü alt başlığındaysa derginin tarihçesi ve yayın politikası incelenmiştir.

3.1. Sebilürreşad Dergisinin Yayınlandığı Dönemde Basın

Çalışmanın bu bölümünde *Sebilürreşad'ın* yayınlandığı dönemin basın atmosferinin anlaşılabilmesi için II. Meşrutiyet'in ilan tarihi ve aynı zamanda *Sebilürreşad'ın* yayınlanmaya başladığı tarih olan 1908 yılı ile *Sebilürreşad'ın* kapatıldığı tarih olan 1925 yılları arasında yayınlanmış dönemin kültür ve düşüne dünyasını yaratan belli başlı bazı gazete ve dergiler tanıtılacaktır.

II. Meşrutiyet'in ilanının en önemli getirilerinden bir tanesi de 30 yıldır basın üzerinde bulunan sansürün kaldırılmasıdır. Bu özgürlük ortamından faydalanarak çıkarılmış olan gazete ve dergilerin sayısı yüzlerle ifade edilmektedir (İnuğur, 1982: 306; Şapolyo, 1971: 171; Varlık, 1985: 116). Bu dönemde genelde 2-8 sayfa aralığında çıkan dergilerin karakteristik özelliklerinden bir tanesi de kısa ömürlü olup birkaç sayı dışında yayınlanmamış olmalarıdır (Varlık, 1985: 116). Buna rağmen uzun soluklu, dönemin düşünce dünyasını belirlemiş geniş nitelikli süreli yayınlardan bahsetmek de mümkündür.

Meşrutiyetin ilan edildiği yıl yayını devam eden Ahmed Cevdet'in çıkardığı *İkdam* gazetesinde Babanzade İsmail Hakkı, Abdullah Zühdü, Ahmed Rasim, Hüseyin

Cahid gibi isimler yazmaktaydı. Yine bu dönemde yayını devam eden gazeteler arasında *Sabah,* Ahmed Mithad'ın çıkardığı *Tecüman-ı Hakikat* ve *Servet-i Fünun* yayınları vardır (Şapolyo, 1971: 170-171; İnuğur, 1982: 307).

İttihat ve Terakki'nin basın organı olma kimliğini taşıması nedeniyle politik hayata yoğun etkisi olan ve başyazarlığını Hüseyin Cahit Yalçın'ın yaptığı *Tanin* gazetesi 2 Ağustos 1908'de yayına başlamıştır (Gevgilili, 1983: 210; İnuğur, 1982: 308; Şapolyo, 1971: 171). Ayrıca bu gazeteyi çıkaran isimler arasında arasında Tevfik Fikret, Hüseyin Kazım da sayılmaktadır (Şapolyo, 1971: 171; İnuğur, 1982: 308). Bu gazete de daha sonra *Sebilürreşad'la* birlikte kapatılacak olan gazeteler arasındadır.

Talha ve Velid Ebuzziya kardeşler *Tasvir-i Efkar* gazetesini 19 Ocak 1913 tarihinde çıkarmaya başlamışlardır. Gazete 1921'den itibaren *Tevhid-i Efkâr* adıyla yayınlamıştır (İnuğur, 1982: 344-345). *Sebilürreşad'la* beraber kapatılan yayınlardan birisi de bu gazetedir. Bu başlıca gazetelerin yanı sıra aynı dönemlerde Ömer Seyfettin'in beraberindeki edebiyatçılarla çıkardığı *Genç Kalemler,* Ziya Gökalp'in yayınladığı *Yeni Mecmua,* Abdullah Cevdet'in *İctihat*'ı, Türk Ocakları'nın yayını olan *Türk Yurdu*, Ahmet İhsan Toksöz çıkardığı *Servet-i Fünun* dergisi dönemin düşünce ve sanat alanlarında yayınlanan bazı dergilerindendir (Gevgilili, 1982: 211).

Mütareke yıllarında yönetimi ele geçiren Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı destekleyen Ali Kemal'in çıkardığı *Peyam-ı Sabah*, Refii Cevat Ulunay'ın çıkardığı *Alemdar,* ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti yayın organı *İstanbul* gazetesi bu dönemde etkin yayın yapan yayınlar arasındadır (Gevgilili, 1983: 211; İnuğur, 1982: 341-343).

Dönemin İslamcı yayınları olarak da *Beyanü'l-Hak, Ceride-i Sufiyye, Ceride-i İlmiyye, Cihan-ı İslam, el-Medaris* dergileri zikredilebilir. *Beyanü'l Hak* 1908-1912 yılları arasında Cemiyet-i İlmiye-i İslamiyye tarafından çıkarılan bir dergidir. Derginin başyazarı Mustafa Sabri Efendi'dir. *Ceride-i Sufiyye* 1910-1920 çıkarılmış bir dergidir. Başyazarlığını Ali Fuat Başgil yapmıştır. Dergi ağırlıklı olarak din, tasavvuf, felsefe ve edebiyat içerikli makaleler yayınlamıştır. *Ceride-i İlmiyye* 1915-1922 yılları arasında yayınlanan bu dergi Şeyhülislamlık makamının resmi yayın organı sıfatını taşımaktadır.

Dergide Şeyhülislamlık, medreseler, şer'î mahkemeler, savaş fetvaları ile ilgili yazılar yayınlanmıştır. *Cihan-ı İslâm* dergisi Türkçe, Arapça, Farsça ve Urduca dillerinde on günde bir yayınlanmıştır. Şehsuvarzade Mehmet Behçet tarafından çıkarılmıştır. *el-Medaris* dergisi 1913 yılında çıkarılmıştır. Bu derginin çıkış nedenleri olarak medreselerin ve öğrencilerinin korunması gösterilmiştir. İslamcı görüşün gençliğe bakışını yansıtması açısından önemlidir (Varlık, 1985: 122).

1918 Yunus Nadi (Abalıoğlu) *Yeni Gün*, Necmettin Sadık (Sadak), Falih Rıfkı Atay, Ali Naci Karacan ve Kazım Şinasi Dersan *Akşam* gazetelesini yayınlamaya başlamışlardır. Ahmet Emin Yalman, Mehmet Asım Us Ekim 1917'de *Vakit* gazetesini yayınlamışlardır. Celal Nuri İleri ve Suphi Nuri İleri kardeşler *İleri* gazetesini yayınlamışlardır (Gevgilili, 1983: 211; İnuğur, 1982: 337-341).

I.Dünya Savaşı döneminde basın üzerine getirilen sıkı bir kontrolün yanı sıra savaşın etkileri arasında bulunan kağıt azlığı nedeniyle belli başlı bazı gazeteler dışında birçok süreli yayın kapanmıştır (Koloğlu, 1985: 92). 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle İstanbul basınındaki siyasi ayrışma artmış Milli Mücadelenin başlamasıyla bunun rengi daha da belirginleşmiştir. 16 Mart 1920'de İngilizlerin İstanbul'u işgaliyle basın üzerindeki sansürün etki alanı daha da genişlemiş, gazetelerin bazı sayfaları sansürden dolayı boş çıkmaya başlamıştır (Varlık, 1986: 1200; Şapolyo, 1971: 190; İnuğur, 1982: 337). Bu nedenle başta Sebilürreşad dergisi olmak üzere İstanbul'da yayın yapan birçok dergi ve gazete Anadoluya taşınmak zorunda kalmıştır.

Milli Mücadele Döneminde Mustafa Kemal'in çıkarttığı *Hakimiyet-i Milliye* ve Aka Gündüz'ün yayınladığı *Anadolu'da Peyami-ı Sabah* Ankara'da yayınlanan gazeteler arasındadır (Gevgilili, 1983: 211; Şapolyo, 1971: 193, 201).

3.2. *Sebilürreşad* Dergisi ve İslamcılık[4]

Sebilürreşad dergisinin kadın konusunda ortaya koyduğu düşüncelerin bütüncül bir çerçeve içinde anlaşılabilmesi için, derginin aidiyet hissettiği düşünce sistemini tanımak büyük önem taşımaktadır. İslamcılık akımının Türkiye'deki güçlü temsilcilerinin bu dergide yazmaları; İslamcı fikirlerin rahat bir şekilde ifade alanı bulduğu yer olması hasebiyle derginin İslamcı bir kimliğe sahip olduğu söylenebilir. Bu nedenle İslamcılık ideolojisini tanıma, anlama ihtiyaç arzetmektedir. Çalışmanın kapsamına sadık kalınarak, İslamcılığın geniş İslam coğrafyasındaki tarihi gelişimi, fikri ekol ve temsilcileri ele alınmayacaktır. Çalışmada daha çok bir siyasi düşünce akımı olarak İslamcılığın Türkiye ayağı tanıtılmaya çalışılacaktır. Türkiye'deki bütün İslamcı görüşleri burada ele almak çalışmanın kapsamı açısından sorun teşkil edeceğinden sadece ana akım İslamcılığın görüşleri incelenecektir.

Mardin (1986: 1400) İslamcılığın iki farklı boyutundan bahsetmektedir. Burada konumuzla ilgisi olduğu düşünülen İslamcılığın bir dünya görüşü niteliği kazandığı, kelimenin ilk anlamıyla ifade edecek olursak bir ideoloji haline geldiği boyutu ele alınacaktır. Mısırlı düşünür Muhammed Abduh bu kesimin temsilcilerinin başında gelenlerdendir. Bu boyut İslamcılığa yaygın anlamını veren ve kavram kullanıldığında akla ilk gelen boyutudur. *Sebilürreşad* çevresi de bu akıma mensup olup, hatta -deyim yerindeyse- *Sebilürreşad'ın* bu akımın Türkiye temsilciliğini yapmış yayın organı olduğu söylenebilir.

İslamcılık akımı:

> XIX - XX. yüzyılda İslam'ı bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlak, felsefe, siyaset, hukuk, eğitim…) yeniden hayata hakim kılmak ve akılcı bir metodla Müslümanları, İslam dünyasını Batı sömürüsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden kurtarmak, medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist ve eklektik yönleri baskın siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların, arayışların bütününü ihtiva eden bir düşünce ve hareket (Kara, 2013: 17; Kara, 1986: 1405)

[4] Bu çalışmada İslamcılığın Cemaleddin Agani ve Muhammed Abduh tarafından geliştirilen İttihad-ı İslam siyasi görüşünü benimseyen, tercümeler yoluyla Türkiye'de de büyük etki gösteren düşünsel, entellektüel boyutu merkeze alınacaktır (Doğan, 2013: 120).

olarak tanımlanır.

Tanımda belirtilen zaman aralığı, farklı birçok Müslüman etnik unsuru içinde barındıran Osmanlı İmparatorluğunun dağılma süreci içinde olduğu, kaybettiği topraklarla beraber, diğer Müslüman devletlerin çoğunun da Batılı devletlerin sömürgesi haline geldiği zamana denk gelmektedir. Yine bu dönemde Müslüman toplumlar sosyal ve iktisadi açılardan Batılı ülkelerle karşılaştırılınca, Batılı ülkelerden çok gerilerde olup halleri deyim yerindeyse içler acısıdır. Böyle bir ortamda Müslüman düşünürler İslam devletlerinin dağılması nasıl engellenebilir, sömürge durumundan nasıl kurtarılabilir, maddi ve teknik anlamda geri kalmış olmalarına hangi reçeteler sunulabilir, içinde bulundukları ahlakî sıkıntı ve bozukluklar nasıl giderilebilir (Kara, 2013: 38) türünden sorular sorup, cevap için arayış haline girmişlerdir. Bu arayışın sonucunda İslam geleneğinin pek de yabancı olmadığı *"ıslahat, tecdid ve ihya"* gibi kavramların tekrar kullanılmaya başlandığı görülmektedir.

19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarında Osmanlı'nın Müslüman düşünürleri Batının teknik üstünlüğünü kabul edip, onların tekniğini alma ve gerekirse taklit etmenin gerekliliğini savunup; onun ahlaki çürümüşlüğünü vurgulayarak kendi ahlaki gelenek ve kültürümüzü korumanın gerektiğini söylemeye başladılar (Mardin, 1986: 1402). İslamcılık düşüncesi, Müslümanların, dolayısıyla da Osmanlı'nın Batı karşısında girdiği geri kalmışlık, eksiklik psikolojisinin sonucu olarak hissedilen yenilenme ihtiyacının bir ürünü ve aynı zamanda bunlar için sunulmuş bir 'kurtuluş ideolojisi'dir (Mert, 2005: 412). Dolayısıyla İslamcılık, İslam coğrafyasında ıslahat ve modernleşme çabalarının hem bir parçası ve hem de bu süreçte temel yapı taşlarını oluşturmuş bir akımdır (Kara, 2013: 17). Böyle olmasının sonucu olarak İslamcılığın karakteristik bir özelliği olarak İslamlaşma -köklere dönme isteği- ve modernleşme çabalarının bir arada devam ettiğini görmekteyiz. Nitekim *Sebilürreşad* dergisinin kadınla ilgili bazı görüşlerinde İslamcılığın bu karakteristik özelliğinin baskın geldiği görülmektedir.

İslamcılık, modern dönemde ortaya çıkması hasebiyle modernizmle yer yer çatışma bazen de uzlaşma halidedir. Bu nedenle İslamcılığın modernist bir karakter

taşıdığı söylenebilir. Bu yapısı nedeniyle de klasik İslam yorumlarıyla zıtlaşabilmektedir (Mert, 2005: 412; Kara, 2013: 18-19). İslamcılığın bu zıtlaşmasının temelinde yatan bir başka sebep de onun peygamber ve dört halife döneminden sonra ki klasik İslam dönemini Müslümanların yaşadığı bir çok problemin kaynağı olarak görüp tenkit etmesidir. Dolaysıyla sorunun kaynağı İslam'ın kendisi değil Müslümanlardır (Kara, 2013: 39).

Her ne kadar diğer İslam ülkelerinde İslamcılık düşüncesinin temsilcileri bulunsa da İstanbul halifeliğin kaldırılmasına kadar fiili olarak İslamcılığın merkezi olarak kabul edilmiştir (Kara, 2013: 38). II. Abdülhamit'in bir devlet politikası olarak İslamcılığı desteklemesi sonucu bu akım oldukça güçlenmiştir (Mardin, 1986: 1402). II. Meşrutiyet döneminde basın özgürlüğünün artmasıyla beraber İslamcılık başlı başına bir hareket olma özelliği kazanmıştır. Kara (2013: 16) II. Meşrutiyetin ilanıyla halifeliğin kaldırılmasına (1908-1918 veya 1924) kadar olan süreci "İslamcılık Dönemi" olarak adlandırmaktadır. Nitekim bu nedenle İslamcı düşünceye mensup yayın organları bu dönemde diğer düşünce akımlarına nazaran sayıca daha fazladırlar. *Sırat-ı Müstakim*, *Sebilürreşad*, *Mekâtib* ve *Medaris*, *Beyanü'l Hak*, *Livay-ı İslam*, *Mahfel* dergileri İslamcılık düşüncesini işleyen dergiler arasında sayılabilir (Tunaya, 2003: 3). İslamcılığın büyük düşünce adamları yetiştirme açısından en münbit olduğu dönem de bu dönemdir (Kara, 2013: 24). Mehmet Akif Ersoy, Babanzade Ahmet Naim, Musa Kazım vs bu dönemin yetiştirdiği isimlerdir.

Sebilürreşad çevresi, Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abduh gibi İslamcılığın kurucu isimlerini yakından takip edip onlardan etkilenmiş (Mardin, 1986: 1402), bu düşünürlerin yanı sıra Ferid Vecdi, Reşid Rıza gibi isimlerin eselerinden çeviriler yapmıştır (Kara, 2013: 25). Mertoğlu (2008: 19-22) derginin özellikle *Sırat-ı Müstakim* döneminde Mısır'da yoğunluk gösteren İslamcı hareketin düşüncelerinin tercüme yoluyla dergide yayınlanmasının boyutlarını incelikli bir şekilde incelemiştir. Tercüme metinlerin yoğunluğu derginin diğer İslam ülkelerindeki İslamcı düşünceden etkilenme boyutlarının anlaşılmasında yardımcı olmaktadır.

Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber İslamcılığın temel yayın organlarının kapatılması, önemli İslamcı düşünürlerin ülkeyi terketme, yaşananlar karşısında sessizliğe çekilme ya da çeşitli baskılar sonucu eylemsiz hale gelmeleriyle İslamcılık kesintiye uğraşmıştır. Bu durum aynı zamanda Tek Parti döneminin baskıcı uygulamalarının doğal bir getirisidir (Mert, 2005: 413).

3.3. *Sebilürreşad* Dergisi Tarihi

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi basın yayın üzerinde bulunan sıkı denetimi hafifletmiştir. İlan beraberinde birçok dergi ve gazetenin hemen yayına girmesini sağlamıştır. *Sırat-ı Müstakim*[5] de bu dönemde yayınlanma kararı alan süreli yayınlar arasındadır. Bu dergi ve gazetelerin çoğu birkaç sayı yayınlanmanın ötesine geçemezken "entellektüel seviyesi, istikrarlı yapısı, yazar kadrosu"nun (Mertoğlu, 2008: 9) genişliği sayesinde bu dergilerden ayrılmış ve uzun yıllar yayınlanıp düşünce dünyasındaki etkisini korumuştur.

Derginin kuruluş kararı Meşrutiyetin ilanından hemen sonraki gün olan 11 Temmuz 1324 (24 Temmuz 1908) günü alınmıştır. Yaklaşık bir ay sonra 14 Ağustos 1324/27Ağustos 1908'de dergi ilk saysını çıkarmıştır. Derginin kurucuları aynı zamanda dergiye isim veren Hafız Eşref Edip (Fergan) ve Ebül'ulâ Zeynelâbidin (Ebül'ulâ Mardin)dir. Dergi haftalık olarak yayınlanmaya başlamıştır. Alt başlığında kendisini *Din, felsefe, edebiyat, hukuk ve ulûmdan bahis haftalık gazetedir* (Mertoğlu, 2008: 9-11; Efe, 2009: 251; Debus, 2012: 31; Arabacı, 2005: 100-101) ifadesiyle tanıtmıştır.

Yayın kurulunda dönemin âlim, aydın ve aynı zamanda İslamcı kimlikleriyle öne çıkmış Ahmet Naim, Manastırlı İsmail Hakkı, Musa Kazım, Bereket Zâde, Mardinli Zâde, Tahirülmevlevi, Halim Sabit gibi isimleri bulunmaktadır. Derginin başyazarlığını Mehmet Akif yapmıştır. Dergi 7 ciltte 182 sayı *Sırat-ı Müstakim* adıyla çıktıktan sonra

[5] Sırat-ı müstakim: dosdoğru yol.

24 Şubat'ta 1327 (8 Mart 1912) 183. sayı itibariyle isim değişikliğine giderek *Sebilürreşad*[6] adıyla yayınlanmaya başlanmıştır (Eşref Edip, 1960: 7, 14). İsim, Abbas Halim Paşa'nın teklifiyle Kur'an'daki "ittebiûni ehdiküm sebîlürreşâd" (el-Müminûn 40/38) ayetinden yola çıkılarak kabul edilmiştir (Arabacı, 2005: 101-102). Dergi *Sebilürreşad* adını aldıktan sonra *Dini, ilmi, edebi, siyasi haftalık mecmua-ı İslamiyye'dir* (Debus, 2012: 32) alt başlığını kullanmıştır.

Mehmed Âkif (Ersoy), Ebül'ulâ (Mardinîzade)'nın yanı sıra *Sırat*-ı *Müstakim'de* yazan önemli isimler arasında İsmail Hakkı (Bereketzade), İsmail Hakkı (Manastırlı), İsmail Hakkı (İzmirli), Ahmed Naim (Babanzade), Halim Sabit (Şibay), Musa Kazım, Mithat Cemal (Kuntay), Mehmed Tahir (Bursalı), Ahmed Agayef (Ağaoğlu), Akçuraoğlu Yusuf, Ispartalı Hakkı, Ömer Ferit (Kam), Abdürreşid İbrahim, Tahirülmevlevi (Olgun), Halil Halid (Çerkeşşeyhizade), Mehmet Şemsettin (Günaltay), Edhem Nejat, Gıyaseddin Hüsnü (Nuralizade), Şeyhülarap, Mehmed Fahreddin, Ahmed Hilmi (Hocazade), Ömer Fevzi (Bursa Mebusu), Ömer Lütfi (Ankara İstinaf Reisi), Şerefettin (Yaltkaya) Ahmed Hamdi (Aksekili), Osman Fahri, İbrahim Alaeddin (Gövsa), Kazanlı Ayaz (Muhammed Ayaz İshaki İdilli), Kamil (Tepedelenlioğlu) gibi isimler vardır. *Sırat-ı Müstakim'*de düzenli yazanlara ek olarak *Sebilüreşad'ta* Ömer Rıza (Doğrul), Said Halim Paşa, S. M. Tevfik, Bergamalı Ahmet Cevdet, Elmalılı Hamdi (Yazır), Eşref Edip, Hasan Hikmet, Ali Ekrem (Bolayır) düzenli yazan kişiler arasındadır (Efe, 2009: 251-252).

Bunların yanısıra daha sonra *Sırat-ı Müstakim*'den ayrılıp Türk milliyetçisi kimliğiyle öne çıkacak olan Ahmet Agayef, Yusuf Akçura (Eşref Edip, 1960: 10; Mertoğlu, 2008: 18) Halim Sabit, Mehmed Şemsettin gibi isimler de dergide yazmışlardır. Dergi ilk yayın döneminde daha renkli, çeşitli bir karaktere sahip olup İslamcı akımın sınırları dışında düşünen insanların da yazdığı bir yayın organıydı. Ancak buna rağmen bu dönemde derginin belirgin ana karakteri İslamcı düşünürlerin ana yoğunlukta yazmakta olmasıdır. Dergide İslamcı görüşün ağırlık kazanması

[6] Sebilürreşad: doğru yol.

Sebilürreşad dönemine denk gelmektedir. Balkan Savaşlarından sonra dergide Türkçü yönü ağır basan bazı yazarların ayrılıp ayrı dergi kurmaları bu yoğunluğun oluşmasına yol açmıştır (Mertoğlu, 2008:18).

Derginin yayın politikasında okuyucuya büyük önem verilmiştir. Okuyucunun görüşlerini doğrudan yansıtmak amaçlı olarak gönderilen okuyucu mektupları yayınlanmaktaydı. Dergi İslam dünyasının her tarafına dağıtılmaktaydı ve buralardaki okuyuculardan özellikle de Rusya'dan büyük ilgi görmekteydi. Bu ilgi İslam dünyasının her tarafından dergiye gönderilen okuyucu mektuplarından da anlaşılmaktadır (Eşref Edip, 1960: 8). Dergi ayrıca bir yayın politikası olarak İslam coğrafyasının birçok ülkesinden Mısır, Hindistan, Balkanlar, Kuzey Afrika, Rusya, Japonya, Çin, İngiltere, Irak, Suriye, Hicaz, Yemen, Kırım, Kafkasya, İran, Afganistan, Hindistan gibi çok çeşitli coğrafyalardan haberleri okuyucusuna aktarmaktadır (Varlık, 1985: 122; Kara, 2013: 15). Bu derginin hilafet merkezinde olup tüm Müslümanların birbirinden haberdar olmasını sağlaması, onlar için birleştirici bir şemsiye rolüne bürünmesi şeklinde okunabilir. İslam coğrafyasının geneline gösterilen ve buralardan görülen ilginin yanısıra Rusya, Orta Asya gibi bölgelerde bulunan Türklere daha yoğun bir önem gösterilmiştir. Yazar kadrosu içinde farklı coğrafyadan Türklere önemli bir pay ayrılmıştır. Abdürreşid İbrahim, Halim Sabit, Akçuraoğlu Yusuf, Ahmed Agayef, Tyrotsykili Ahmed Taceddin, Nur Alizade Hüsnü (ya da Haseni), Alimcan el-İdrisi, Kırımlı Yakup Kemal, Ayaz İshaki bu isimlerdendir (Mertoğlu, 2008: 17). *Sebilürreşad* ilmi ve siyasi olmak üzere temel iki alanda yazılar yayınlar. Tefsir, hadis felsefe, fıkıh, fetva, edebiyat, tarih, doğa, toplum, eğitim, hutbe ve vaaz, makalat, siyaset, hayat-ı akvam-ı İslamiyye, harekat-ı İlmiyye ve fikriye, mekatib, matbuat, şuun konularında önemli makaleler yayınlar (Arabacı, 2005: 103).

Sebilürreşad ilk kapatılma tecrübesini Mayıs 1911'de bir yanlış anlaşılma nedeniyle yaşamıştır. Daha sonra gelen ikinci kapatılma isteminde dergi yayına ara vermeden sadece isim değişikliğiyle bu süreci atlatmıştır. Bu dönemde dergi 300. ve 301. Sayılarını "*Sebilünnecât*" adıyla çıkarmıştır. Üçüncü kapatılmada ise yayınlarının İttihat ve Terakki yönetimin politikalarına aykırı görülmesi nedeniyle 1916-1918 yılları

arasında yirmi ay süreyle kapatılır. İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edildiği dönemde yayınlara getirilen sansür nedeniyle derginin bazı sayfalarının boş çıktığı olmuştur (Arabacı, 2005: 103-104). *Sebilürreşad* 6 Mart 1341/6 Mart 1925 tarihinde Doğuda başlayan Şeyh Sait hareketinde üzerine çıkarılan Takrir-i Sükun Kanun'u gereği diğer bazı gazetelerle beraber kapatıldı. Eşref Edip ise Ankara ve Diyarbakır'daki İstiklal Mahkemelerinde yargılanmış ve daha sonra da serbest bırakılmıştır (Debus, 2012: 39-40). 641. sayısını yayınladıktan sonra kapatıldı. Dergi daha önce de kısa fasılalar vermişse de bu 22 yıllık kesintiden sonra Latin harfleriyle Mayıs 1948'de tekrar yayınlanmaya başladı. Bu yayın süresi Mart 1965'e kadar devam edecektir. Bu süre zarfında dergi 359 sayı çıkarmıştır.

Mehmet Akif'in başyazar olmasından sonra özellikle de I. Dünya savaşı öncesindeki yıllarda *Sebilürreşad'ın* ana temalarından en önemlisi Müslümanların birlik olması gerektiği noktasıydı. Bu nedenle dergi Müslümanların arasında oluşacak bir çatlağın neler getirebileceği konusunu ısrarla vurgular. Birinci Dünya Savaşının ilk günlerinde Müslümanların birliği düşüncesi daha da güçlenir. Bu amaç doğrultusunda *Sebilürreşad* cihad fetvası yayınlar ve her Müslümanın cihada katılmak konusunda yükümlü olduğunu söyler. Bu dönemde savaşın beraberinde getirdiği maddi sıkıntılar nedeniyle derginin uzun aralıklarla yayınlanmadığı gözlenmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesinden sonra *Sebilürreşad* işgalci İngilizlere karşı saldırıya geçmeye ve İstanbul hükümetinin bu konuda ki tavırlarını eleştirmeye başlar. Bu nedenle bu dönemde yayınlanmış olan sayılarda sansür boşlukları gözlenmektedir. *Sebilürreşad* bu dönemde Batı hayranlığını, toplumsal ahlaki çöküşü ve fuhşu eleştirmektedir (Debus, 2012: 36, 38).

Sebilürreşad Anadolu'da gelişen hareketi en başından beri destekler. İşgal süresince direniş ve karşı koyma duygularını toplumda yayınladığı yazı, şiir ve vaazlarla uyandırmaya çalışmıştır (Arabacı, 2005: 107-104). Ancak Yunanlıların İzmir'i işgali büyük bir yankı ve tepki uyandırır. Mehmet Akif işgalcilere karşı halkta mücadele ruhunu uyandırmak için Balıkesir'e gider ve burda halka bir hutbe verir (Debus, 2012: 38). Büyük bir yankı uyandıran bu hutbe *Sebilürreşad* tarafından bastırılıp dağıtılır.

Dergi bu dönemde İstanbul'da yayınlanmaktaydı. *Sebilürreşad* üzerinde işgalcilerin sansürü artınca Eşref Edip dergiyi Anadoluya taşıma kararı alır. Eşref Edip Kasım 1920'de dergiyi Kastamonu'ya taşır ve dergi bir kaç sayı burada yayınlanır. Mehmet Akif'in Kastamonu Nasrullah Camii'nde Milli Mücadele hakkında verdiği vaaz *Sebilürreşad'ta* basılır birçok ilde ve cephede dağıtılır. Akif yine Kastamonu'nun çevresinde de hutbeler vermiş ve bu bölgenin milli mücadeleye katılmasında büyük çabalar sarfetmiştir (Gün, 2002: 15). Sebilürreşad 27 Kasım-15 Aralık 1920 tarihleri arasında Kastamonu'da, 490. sayı ise Kayseri'de yayınlanmış ve bu sayı Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey'in Kayseri Ulu Camii'nde yaptığı konuşmaya ayrılmıştır. 2 Şubat 1921'den sonra da Ankara'da yayınlanır (Efe, 2009: 252).

Büyük Millet Meclisi Mehmet Akif'in yazdığı ve ilk olarak *Sebilürreşad'ta* yayınlanan "İstiklal Marşı"nı milli marş olarak kabul etmiştir (Eşref Edip, 1960: 156, 163; Debus, 2012: 38). Mayıs 1923'te *Sebilürreşad* tekrar İstanbul'da yayınlanmaya başlar. *Sebilürreşad* dergisi yeni kurulan hükümetin, düşündüklerinin aksine İslami ilkelere zıt düşen ve Batılılaşma yönünde hızla yürütülen politikalar içerisinde olduğunu görünce bu durumu şiddetle eleştiren yazılar yayınlamaya başlar. Yeni yönetimin değişen politikalarına uyum sağlayamayan Mehmet Akif Mısır'a gider ve uzun yıllar boyunca orada kalır (Doğan, 2013: 121; Düzdağ, 2013: 112). *Sebilürreşad* dergisi Doğu'da başlayan Şeyh Sait isyanı sonucu çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu gereği olarak 6 Mart 1925 tarihinde diğer birçok gazete ve dergiyle beraber kapatılır. Kurucusu Eşref Edip, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve tekkelerin kapatılmasını eleştiren bir yazısından dolayı İstiklal Mahkemelerinde yargılanır ancak isyanla bir ilgisi kurulamadığı için serbest bırakılmıştır (Debus, 2012: 39-40).

Bu bölümde genel basın yayın içinde ve İslamcı düşünce bağlamında incelenen *Sebilürreşad'ın* süreli yayınlar arasında İslamcı fikirlerin ifade bulduğu bir dergi olduğu görülmüştür. İslamcılık ise siyasi bir ideoloji olarak modernist bir karakter taşımanın yanısıra dinde öze dönüşü savunmaktadır. *Sebilürreşad* dergisinin İslam âleminin dirilişi ve yükselmesini kendisi için bir sorumluluk olarak belirlediği, İslam toplumlarının birliğini ve gelişmesini konu edinen makalelerle derginin ana

temalarından birini oluşturduğu anlaşılmıştır. Bir sonraki bölüm olan dördüncü bölümde dergide kadını konu edinen makaleler analiz edilecektir

4. BÖLÜM

SEBİLÜRREŞAD DERGİSİ:

1923-1925 YILLARI ARASINDA ÇİZİLEN KADIN PROFİLİ

Bu bölümde *Sebilürreşad* dergisinde yayınlanmış kadınla ilgili yazılar incelenecek, temel hipotezin test edilmesi için veriler elde edilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın temel hipotezi toplumda, Batılılaşma akımı sonucu ortaya çıkan sosyal yeni uygulama ve değişimlerde yaratılmaya çalışılan kadın imajına karşı İslamcı düşüncenin kadının geleneksel statüsünün korunmasından yana tavır koyduğu şeklinde belirlenmiştir. Böylelikle İslamcıların, Müslümanların yenilenme, ilerleme ihtiyacı içerisinde oldukları temel düşüncesinin kadının içerisinde bulunduğu sosyal şartların değişmesi konusunda da geçerliliğini koruyup korumadığı tartışılmış olacaktır. 1923-1925 yılları arasında dergide yayınlanmış makalelerde inşa edilmeye çalışılan ideal dindar kadın ile bunun karşısındaki yozlaşmış, dini ve ahlaki geleneklerinden uzaklaşan kadın profilleri ortaya çıkarılmış olacaktır.

Belirtilen amaç gereği kadınla ilgili olduğu düşünülen belli başlı bazı kavram ve kelimeler tespit edilmiş, bunlar derginin yazı başlıklarında taranmıştır. Tespit edilen makalelerin tamamı okunmuş birkaçı hariç genelinin çalışmanın içeriğiyle ilgili olduğuna karar verilmiştir. Bu işlem sonucu çalışmanın içeriğiyle ilgili 96 adet makale tespit edilmiştir. Osmanlıca aslından okunan makaleler okuma esnasında ya özetlenmiştir ya da önemli ve kilit nokta olarak görülen bölümler latinize edilmiştir. Yazıların okunması esnasında en çok vurguda bulunulduğu tespit edilen kelime, kavram ya da konular ayrıştırılmış ve bunlar ışığında veriler için başlıklandırılmalara gidilmiştir. Çalışma evreni olarak belirlenen makaleler okunmuş ve *Sebilürreşad*'ın dindar kadın algısının on bir başlık altında incelenmesi uygun görülmüştür. Bu başlıklar anne, aile, eğitim, vatan ve ordu, mekan, özgürlük, ahlak, eğlence, moda, ekonomi ve siyasettir. İçerik analizi yönteminin nitel metodu kullanılarak dergi metinleri bu başlıklar altında yorumlanmıştır.

4.1. Kadın ve Annelik

Dergide kadınlık ve annelik bir tutulmuştur. Kadın olarak toplumda var sayılıp değer görmek annelikle, özellikle de iyi bir anne olmakla eşitlenmiştir. "Kadının hakikati ana olmak, yuva yapmaktır", "Kadın herşeyden evvel ana olmak için doğmuştur (Ömer Fevzi, 594: 344)" "çocuk yetiştirmek kadının en esaslı vazifesidir (Hasan Hikmet, 530-531: 81)" "Kadının mevk-i hürmet ve izzeti, sırf analık esasına istinad eder. Şöyle ki; kadın valide olduğu için bir kıymeti esasiyeye maliktir (597: 389)" ifadeleri bu bakış açısını özetlemektedir. "Kadın bir valide olmağa gayret etmelidir (Nusret Cezmi, 534-535: 110)" şeklinde başlık atarak bir taraftan kadınları anne olmaya teşvik ederken diğer taraftan da aslında kadına toplumsal görev ve ödevlerini hatırlatmaktadır.

Kadının biyolojik açıdan hamilelik, doğum, çocuk emzirme gibi durumlara müsait olması toplumun bir ödev olarak, ona annelik ve çocuk eğitimi görevlerini yüklemesine kapı aralamıştır. Eş ve anne sıfatlarıyla çocuklarını eğitmek, bunun yanısıra ev işleriyle ilgilenmek, ev ekonomisini iyi bir şekilde yönetmekle sorumlu tutulmuştur. Kadının annelik konumu vurgulanırken evrendeki her varlığın kendisine özel bir görevi bulunduğundan yola çıkılmıştır. Dergiye göre İslam dini kadın için emrettiği bütün hükümlerde olduğu gibi annelik konusunda da kadına fıtratına uygun görevler vermiştir. Müslüman kadın bu hükümler çerçevesinde hareket ederse kendi yaratılışıyla uyumlu davranmış olur (Muhammet Sadık, 617: 293-294).

Dergi erkeğin vatan ve millet için faydalı, sağlam yapıda ve karakterde çocuk yetiştiremeyeceğini söyler. Toplumda da "Terbiye-i ibtidaiye (ilk, temel eğitim), aile terbiyesi (aile eğitimi)" kavramlarıyla kastedilen annenin çocuğa verdiği eğitimdir. Annenin belli bir yaşa kadar çocuğunu özen ve şefkatle büyütmesi gerekir aksi durumda

insan neslinin yok olma tehlikesi doğmaktadır (Hasan Hikmet, 569-570: 181). Bu nedenle annenin çoçuğun maddi ve manevi sağlığıyla ilgilenmesi çok büyük önem taşımaktadır. Kadının çocuk eğitimi görevini gereğince yapabilmesi için öncelikle pek çok farklı alanda bilgi sahibi olması ve pek çok zorluğu göğüsleyebilmesi gereklidir. Çünkü çocuk, gelişim sürecinde aşama aşama farklı davranış ve tutumlar sergilemektedir. Çocuğun bu aşamaları sağlıklı bir şekilde geçirebilmesi için annenin ciddi birikim, olgunluk ve kararlılığa sahip olması gereklidir. Ayrıca çocuğun davranışlarını gözlemleyebilecek ince bir dikkate ihtiyacı vardır. Çocuk eğitimininin inceliklerini her yönüyle bilen biri anneliğin ne kadar zor ve ince bir iş olduğunu anlar. Bu nedenle İslam dininde annelik "Cennet annelerin ayakları altındadır" hadisinde ifade edildiği derecede kutsanmıştır. Kısaca bir kadının anneliğin zirvesine oturabilmesi için "ilm-i ahlak, hıfzı's-sıhha, terbiye-i etfal, vazife-i beytiye (ahlak ilmi, sağlığı koruma, çocuk eğitimi, ev işleri)" ile ilgili alanlarda bilgi sahibi olması ve bu bilgilerin gerekliliklerine uygun davranması gerekmektedir (Muhammet Sadık, 617: 294-295).

Dergi İstanbul'da son zamanlarda bazı kadınların kendi hakikatlerinden, yani annelik kimliklerinden uzaklaşmalarını toplum için büyük bir sorun olarak görmektedir. Dünya kurulduğundan beri kendilerine asıl olarak nisbet edilmiş olan anneliğe hazırlanacaklarına, anneliği öğreneceklerine, annelik duygularını geliştireceklerine, annelikten kopup uzaklaşmaya ve yalnız eş olmakla yani nefsani (bedensel) ihtiyaçlarını tatmin etmekle yetinme fikrine kapılmışlardır. Böyle bir gidişat ise onları "hakikat"lerinin zıttı olan erkekliğe doğru yol almaya götürmektedir (Ömer Fevzi, 594: 344; 597: 389). Dergiye göre kadın, anne olmak için eş olmayı seçmelidir. Kendini eş olduktan sonra anneliğe istemeden düşmüş saymamalıdır. Gerçekte eş olma geçici bir durumdur oysa annelik daima sahip olunan bir duygudur. Kadın ve erkek bir birine bazı şartlarla ve rızayla bağlıdır. Her iki taraf da karşı tarafı kendine bağlamak için siyaset içindedir. Herşeyden önce kadının eşine hoş görünmesi ve onun duygularını kendisine bağlı tutması, kadının yapmak zorunda olduğu ağır bir zorunluluktur. Bunu da eşinin hoşuna gitmek için ne lazımsa onları yapmakla gerçekleştirebilir. Bu amacı gerçekleştirmeye çalışırken, kadın mizacına, fikir ve kanaatine, hatta bazen kendi

vicdanına, inanç ve zihniyetine uymayan şeyleri de yapmak zorunda kalabilir. Bunları kişiliğini zorlayarak yapar ki bu da olmadığı gibi görünmek olup sahte bir davranıştır. Annelikte durum tam tersidir. Anne çocuğunun keyfine göre hareket etmek zorunda değildir. Çocuk annenin kurallarına uymak zorundadır. Annelik kimliğiyle kadın, çocuklarının, eşinin, akraba ve yakınlarının yanında bir aile kahramanı olarak görülür. Geleceği diriltecek ve geleceğe onların adlarını taşıyacak, vatanın geleceğini hazırlayan küçük kahramanların mürebbisidir. Bu şeref bile tek başına kadınlığa yeter. Bütün insanlığın ilk doğruları, asli görev ve sorumlulukları annesinden öğrenmesi, ilk dini kodları annesinden alması erkek aleminde kadına değer sağlamaktadır (597: 389-390).

Dergiye göre bir kadın yaşamı boyunca evlenmemiş olabilir, evlense bile çocuk sahibi olmayabilir. Bunlar kadının kendi isteği dışında gelişen olaylardır. Bu durumdaki kadınlar mazur görülür ve gerçekte yine saygıdeğerdirler. Çünkü anneliğe maddi ve manevi açıdan hazırlanmışlarsa da kendi kontrolleri dışında gelişen bazı sebeplerden dolayı bu mümkün olmamıştır. Çocuk sahibi olamamış kadınlar yetim bir kaç çocuğun velayetini alarak, komşu kadınlarına çocukları için tavsiyede bulunarak kutsal annelik görevlerini yerine getirebilirler. Bir yetime gösterilecek özen ya da annelik konusunda yetkin olmayan bir kadına yapılacak tavsiye takdire daha çok şayandır (Ömer Fevzi, 594: 344).

4.2. Kadın ve Aile

Kadın, ailenin dolayısıyla da toplumun asli unsuru olarak görülmüş, toplumların ilerlemesi ya da hem ahlakî ve gerçek anlamda çöküp dağılması kadına bağlanmıştır. Dergiye göre toplumun temeli ailedir (Hasan Hikmet, 530-531: 81). Ailenin temel taşı ise kadındır (Hasan Hikmet, 569-570: 181). “Kadın cemiyetin mabel kavamı olan ailenin rüknü asliyesi (573: 20)”dir. Dolayısıyla kadın hem ailenin hem toplumun temeli konumundadır (573: 4). Bu durumda kadının asıl vazifesi aile hayatını devam ettirmektir (Nusret Cezmi, 534-535: 110). Bir ailenin değeri ve seviyesi kadınların yeterlilik ve olgunluk derecesiyle ölçülmektedir (Hasan Hikmet, 569-570: 181).

Dergiye göre Müslüman Türklerin sermayeleri sahip oldukları aileleridir. Onlar kadar aile kurumunun iffet ve ismetine önem veren başka bir millet yoktur (585: 193). Derginin genel bağlamından ailenin iffet ve ismetinden kastedilenin kadın olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle kadını ailesinden uzaklaştıracak, aile bağlarını zayıflatacak her türlü gelişim veya değişimin önünde şiddetle durulmuştur. Kadınların eğlence mekan ya da etkinliklerinde görülmesine, bazı meslekleri icra etmesine aile kurumuna zarar verdiği, doğrudan tehdit edip yıktığı gerekçesiyle karşı çıkılmıştır.

Kadın ailenin temel unsuru olmasının yanısıra yozlaşmaya en müsait bireyi olarak da görülmüştür. Dergiye göre toplumların yozlaşması ve çöküşü, kadının yozlaşmasıyla başlamaktadır. Bunun nedeni ise kadının aileyle olan bağlarının çözülmesi sonucu olarak toplum yapısını tutan bağların da çözülmesidir. Dergi yazarı Hasan Hikmet'e (530-531: 81; 569-570: 181) göre bu sosyolojinin temel bulgularındandır. Roma'nın çöküşü de bu gerçeğin bilinen en açık örneklerindendir.

Vatan gazetesinin yayınladığı Sabiha Zekeriyya imzalı makaleyi dergi alıntılamıştır. Sertel makalesinde Türk-İslam ailesi hakkında şunları söylemektedir:

> Şimdiye kadar bizde ve her mutlakiyetle idare edilen memlekette kadın ve aile birer dini müessese idiler. Hükümet nasıl dinin tahtı nufusunda ise aile ve kadın da aynı nüfus altında, temellükü şahsiyyeden madudtu. Erkek evine nasıl hayvan ve eşya beğenip alırsa, bir de kadın beğenip alırdı… Kadının bu şekil ailedeki rolü para ile alınmış bir esir idi… (Sertel, Akt.: 584: 191).

Modernleşme yanlıları bu düşünceyle yaklaştıkları geleneksel aile modelinin köklü bir değişim geçirmesi kanaatini taşımaktadırlar. Oluşturulacak modern ailenin fikri alt yapıları Batı aile kurumları örnek alınarak geliştirilmeye çalışılmıştır. Ziya Gökalp, Türkçülüğün üçüncü gayesi olarak "asri aile (çağdaş aile)" oluşturmayı belirlemiştir. Buna göre kurulacak yeni aile düzeni kadın ve erkeğin nikahta, boşanmada, mirasta, mülki ve siyasi haklarda eşit olması temeline dayanmalıdır. Gökalp'e (Akt.: Hasan Hikmet, 569-570: 180). göre kadın erkekle nikahlanıp ona sadakatle bağlı olma görevini kabul ettikten sonra erkeğin esareti altına girmiş olup "asri telakkî"lerden uzaklaşmaktadır. Ona göre kadın "maddi hayata" atılmalıdır, aile içerisinde görev

bilinciyle “aşçılık, hizmetçilik, aileye dalkavukluk” edecek değildir. Çocuğu modern yaşamı bilen mürebbiyeler yetiştirmelidir. Ayrıca çocuğun bakım sorumluluklarını erkek üstlenmelidir. Kadına düşen erkekle aynı safta “maddi hayata” atılmaktır Sertel (Akt.: 584: 191) o dönemde tartışılan aile hukuku kararnamesi hakkında yeni aile yapısının hukuksal temellerinin cumhuriyet prensipleriyle uyum içinde olması gerektiğini söylemektedir.

4.3. Kadın ve Eğitim

Dergi, kadınların eğitim almalarına karşı olmadığını belirtmekle beraber eğitim alacakları alanlar ve sınırları için kriterler belirlemektedir. Derginin kadınların ilim öğrenmeleriyle ilgili tutumunu Ömer Fevzi (594: 344-345) makalesinde özetlemiş gibidir. Yazar kadınların alim olmalarına karşı olmadığını hatta kadının iyi olan herşeye sahip olmasını istediğini söylemekte ancak bunu şartlara bağlamaktadır. Yazara göre kadın ilim öğrenirken “kadınlığı elden bırakmamalı, kadınlıkla erkeklik arasında kalmamalı”dır. Aksi durumda evlerin kapıları kapatılmış, ocaklar söndürülmüş, aile fertleri sokağa atılmış olacaktır. Yani kadın önce anne olmalıdır, anneliği, çocuk eğitimini öğrenmelidir. Daha sonra öğretmenlik, doktorluk vs. diğer mesleklerde uzmanlaşabilir. Annelik duygularını geliştirmeyip bunlardan soyutlanmış bir kadın, mesleğini icra ederken eksik, ruhsuz, kaba ve katı kalacaktır.

Kadınlar, eğitim görecekleri alanlar için daha çok kadınlıkla özdeşleştirilen mesleklere yönlendirilmişlerdir. Bir kadın evini daha fazla güzelleştirmek, ev ekonomisini daha iyi yönetmek, pedagojik ve fiziksel nitelikler açısından daha sağlıklı nesiller yetiştirmek amacına hizmet edecek bir eğitim almalıdır. Bu alanlara hizmet edecek eğitim, çağın gerekliliklerini karşılayacak nitelikte olmalıdır. Yani kadının eğitim aldığı alanlar değişmezken içerik güncel olup kadın bu yolla çağı yakalamış olacaktır (Muhammet Sadık, 617: 295).

Öğretmenlik mesleği çocuk eğitimiyle doğrudan bağlantılı olduğu için kadının

eğitim alarak uzmanlaşabileceği uygun bir alan olarak görülmüştür. Hatta milletin cehaletten kurtulmasının yoğun olarak gündemde olduğu bir ortamda öğretmenlik kadına görev ve sorumluluk bilinciyle önerilmiştir. Dergiye göre milletin geri kalmışlıktan kurtulması ideal ve örnek davranış sahibi, sağlam karakterli kadın öğretmenler sayesinde olacaktır. Yeni nesiller yetiştirecek olan kadın öğretmenlerden istenen "manen ve maddeten yetiştirmek yani ahlakla edeble, irfanla, hüner ve marifetle" yetiştirip "mukaddesata, vatana, millete" faydalı bireyler sağlamaktır. Bir kadın öğretmen giyimiyle hal ve hareketleriyle de olgun olmalı, kendisinde "ilim, irfan ve meslek ciddiyeti" bulunmalıdır. Bu özelliklerin hiç birisinin kendisinde bulunmadığı bir kadın öğretmen örnek verilerek "Ne mutlu ona talebe olmayanlara!" denilmiştir.

> (…) Bir muallime hem hocadır, hem hekimdir, hem mürebbiyedir. Hepsinden evvel bir validedir. İşte bunları cami evsafı haiz olana 'hoca hanım' denir. Ve böylesi mühim muhterem bir insan olur. Yoksa fena bir memur, mudır bir numunedir (Ömer Fevzi, 594: 345).

Bu anlayış dindar kesim içinde yoğun bir kadın öğretmen yetişmesi sonucunu doğurmuştur.

Kadının eğitim alarak bakanlık, milletvekilliği (Hasan Hikmet, 569-570: 181), avukatlık, doktorluk yapması yaratılışı bakımından kendisi için uygun görülmemiştir. *Cumhuriyet* gazetesinden yapılan alıntıda kadınların avukatlık, doktorluk gibi son dönemlere kadar sadece erkeklere alan açılmış meslekleri icra edebilmek için çok çaba sarfettiklerini ancak bütün medeni ülkelerde bile sınırlı bir başarı elde edildiği belirtilmektedir. İstisna sayılabilecek sayıda da olsa bu meslekleri elde edebilen kadınlar ise mesleklerini icra etme fırsatları bulamamaktadırlar. Örneğin Fransa'da müşteri bulamayan kadın avukatlar bir bir geri çekilmek zorunda kalmaktadır. Çünkü hiç kimse davasını bir kadın avukata vermek istememektedir. Adliyede hala mesleğini icra etmeye çalışan birkaç kadın avukat için de yakın zamanda kendi cinsiyetlerine daha uygun mesleklere yönelecekeleri umulduğu belirtilmektedir (640: 251). Dergiye göre Batı ülkelerinde kadınların çalışma hayatını evlilik hayatıyla beraber yürütmeye çalışması hiç de adil bir temele dayanmamaktadır. Çalışma hayatının zor mesaisi altında kadın

mutluluğu ve huzuru bulamamaktadır. Doktor, gazeteci, memur ya da milletvekili sıfatlarına sahip olmasına rağmen Müslüman kadının ailesiyle birlikte yaşadığı mutluluğun yarısını bile bulamaktadır.

Tevhid-i Efkar gazetesinden alıntılanan bir yazıda ise Fransız kadın avukatların yaşadığı mesleki sıkıntılardan bahsedildikten sonra aynı sıkıntıyı yaşamamaları için Müslüman-Türk kadınlara tavsiyede bulunmuştur. Avrupadaki hemcinslerinin durumundan habersiz olan Türk kadınlarının erkeklerin icra ettiği her mesleği elde etmeye çalışmak yerine Paris barosundaki kadın avukatların durumlarından ibret alıp erkek işine girmeye çalışmaktan vazgeçerlerse hayal kırıklığına ve ümitsizliğe kapılmayacaklardır (640: 251).

Dergide kadınların eğitimin orta öğretim derecesinde kalması gerektiğine dair görüşlere de yer verilmiştir. Dergi *Vatan* gazetesinden Ahmet Şükrü Bey'in bu yöndeki görüşlerini alıntılamıştır. Ahmet Şükrü Bey, kadınların darülfünuna gitmelerine, İstiklal Mahkemesine girmelerine, alim olmalarına sevinmekte olduklarını söylerken bir İngiliz'in kendilerini kadınlar ve ilim hakkında hayal kırıklığına düşürecek bazı inceleme ve gözlemlerde bulunduğunu söylemekte. İncelemeye göre her İngiliz kadın için evlenme fırsatı, elde ettiği "ilim ve marifet"le ters orantılıdır. Eğitim ile evlilik bir arada gitmemekte bu nedenle kadınlar için eğitim derecesi olarak ortaöğretim seviyesi yeterlidir. Kadının eğitim ve öğretimi bu dereceyle sınırlı kaldığı sürece ortada tehlike yoktur. Kadınları eş ve anne olma fırsatından mahrum eden şey yüksek öğrenimdir. İngiliz erkekler yüksek öğrenim görmüş kızlardan çekinmekte, bu kızların olur olmaz her erkeği beğenmemediğini düşünmektedirler (584: 190). Dergi söz konusu bu inceleme sonuçlarını doğru bulmaktadır.

4.4. Kadın, Vatan ve Ordu

Dergide kadının anne olma yönüyle vatan ve millet için önemsendiği görülmektedir. Çünkü millet için sağlıklı vatandaşlar yetiştirecek olan kişi annedir. Vatanın geleceği annenin ahlak ve faziletine, kadının annelikteki başarısına bağlıdır.

Anne vatan ve millet için sağlam, dirayetli, fiziksel olarak gelişkin, gayretli evlatlar yetiştirmelidir. Çocuğun vücud sağlığı kadar kişisel ve ahlakî gelişimiyle de en ince ayrıntısına değin ilgilenmelidir. Dergiye göre gerçek vatanseverler ancak iyi annelerin yetiştirdiği bireylerden oluşacaktır. Kadın aynı zamanda bir milletin olgunluğunu simgelemektedir. Onun yetkin olduğu derecede millet güçlü olacaktır. (597: 390; Hasan Hikmet, 569-570: 181; Ömer Fevzi, 598: 405).

> Valideler mürebbiye-i millettir: Ağuş şefkatinde büyüttüğü, terbiyesine ihtimam ettiği ….. belki yarın milleti kurtaracak bir kahraman olur. Valide bilmelidir ki salladığı adi bir salıncak değil, mehd-i beşeriyyettir. Bu ulvi vazifeyi ancak valideler yapabilir. Çocuğun anası aynasıdır. Gördüğü şeyi taklit eder. Avanı tufuliyetinde fedaili insaniye telkin edilmeli ki afif ve faziletperver evlat yetişsin, vatanına bir bela kesilmesin. Kendisi tabibe olamamış, fakat milletin ictimai yaralarını tedavi edecek ,beşeriyete hizmette bulunacak üç dört tabib yetiştiren analar iftihara yerden göğe kadar haklıdırlar (Nusret Cezmi; 534-535: 111).

Dergiye göre yeni kadınlık eski ruh ve erdemlerini gün geçtikçe kaybetmektedir. Evlat yetiştirecek, terbiye edecek, "vatana mader olacak (vatana anne olacak)", milleti oluşturacak ahlak ve fazilet sahip değildir (573: 21). Yeni kadınlık Türk kadını olduğu anlaşılmayacak derecede uygunsuz davranışlar sergilemektedir. Bu kadın vücut olarak da bozulmuştur. Bütün İslam aleminin vücutlarıyla övündüğü Türk askerini doğuracak, terbiye edecek yeterlilikte (597: 390), milleti oluşturabilecek nitelikte değildir.

İstanbullu bir kadın askerlik yaşına giren oğlu için "korkaktır askerlik yapamaz" diyerek ne olursa olsun çocuğunu kendisinden ayırmamaları gerektiğini söylemesini dergi şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. Dergiye göre vatanı için evladını feda etmeyen bu kadın "anasırı bozulmuş, sahte medeni, asri hanımlarımızın (…)" zihin dünyalarından birini temsil etmektedir. "Vatan, anadır. Analık, vatanperverliktir. Fena ana vatansız evlat yetiştirir. Irzını kıskanmayan, vatanını kıskanamaz. Irz gayreti olmayanda hiç bir kudsi emel gayreti fiile çıkamaz ve fedakarlık derecesini bulamaz" (Ömer Fevzi, 598: 404-405).

Kadının yaratılışındaki farklı kodlar orduda görev almasında da vurgulanmaktadır. Dergiye göre tarih boyunca hiçbir millet kadınları askeri hizmetle

görevlendirmemiştir. Savaş ve ordunun daha fazla dayanıklılık gerektiren zor koşulları için kadının yapısı uygun değildir (Hasan Hikmet, 569-570: 181). Bu nedenle dergi kadının savaş gibi durumlara tahammül sınırlarını tartışmaya bile gerek görmez (585: 196). Dergide bu söylemin, realitede mecbur kalınan şartlar için genel geçer olmadığı söylenebilir. Çünkü derginin birçok yerinde dönemin kadınlarının, özellikle de İstanbul kadınlarının yeni hal ve tavırları eleştirilirken Anadolu kadının Kurtuluş Savaşı'nda aldığı aktif rol, ülkenin işgalden kurtulması için sarfettiği çaba övülmüştür. Anadolu kadınının Kurtuluş Savaşı'nın zor şartlarında verdiği mücadelenin yeni kadın imajının doğması için ortam hazırlamak olmadığı söylenerek yaratılmaya çalışılan Batılılaşmış kadın imajı bu yolla eleştirilmiştir (594: 350a).

4.5. Kadın ve Mekân

Dergiye göre kadın evinde hiçbir erkeğin başaramayacağı, kadınlığa özgü bir çok görevi büyük başarılarla yerine getirebilir (Hasan Hikmet, 569-570: 181). Dolaysıyla kadın için en ideal yaşam ve çalışma alanı "ev"dir. Kadınlığın hakikatinin yuva yapmak olduğu söylenmiştir (Ömer Fevzi, 594: 344). Hindistanlı bir kadının dergide alıntılanan ve derginin desteklediği açıklamasına göre kadınların en büyük görevi evlerine hakim olmaktır (598: 408). Dergi kadının yaşam alanının evle sınırlı tutulmasına bir diğer neden olarak da kadınların fiziksel ve ruhsal yapısındaki farklılıkları göstermiştir. Kadının yaratılışındaki farklılıklar, onun erkekten farklı olarak dış alandan başka bir alanda -evde- yaşamasını gerekli kılmaktadır. Kadın fiziksel açıdan zayıf, dayanıksız, güçsüz, ruhsal açıdan hassas ve değişken bir yapıya sahiptir. Kadının evde çalışıp vakit geçirmesi onun menfaati gereğidir. Toplumsal açıdan iki cinsiyet arasındaki dengenin kurulması da kadının ev içinde, erkeğin ise dışarda çalışmasına bağlıdır (Nusret Cezmi, 534-535: 110).

Dergiye göre kadın bedeni çocuğun beden yapısıyla benzer özellikler göstermektedir. Bir çocuk kadar hassas olabilmekte; üzüntü, korku, heyecan gibi durumlardan çok çabuk etkilenmektedir. Dış dünya ise rekabete dayalı ve acımasız

olması nedeniyle kadının naif yapısını incitecek bir ortamdır. Ayrıca dışarıdaki çalışma hayatı çoğunlukla kaba kuvvete dayalı güç gerektirmektedir. Bu durumu kadının hassas beden yapısı kaldıramaz. Sıkı bir rekabete dayalı olduğu için de ince ruhlu kadın psikolojisi rekabet ortamına direnemez (Nusret Cezmi, 534-535: 110; Hasan Hikmet 530-531: 81).

Kadının fiziksel olarak dış dünyadan etkilenebilirlik derecesi dergide tıbbi veriler örnek gösterilerek anlatılmıştır. Örneğin kadın için emzirme dönemi hassas bir dönemdir. Kadının bu dönemde üzüntü, stres, kaygı gibi durumlardan uzak durması gereklidir, aksi takdirde sütü bozulur, kesilir. Bu durumda emziren bir kadının parlementoda görevli milletvekili örneği düşünülürse, bu kadının bir maddenin düzenlemesi ya da feshi için kürsüde heyecana gelip hızlı hızlı konuşma yaptığı, anlaşmazlık sonucu mecliste kavgaların çıktığı bir ortamda sütünün ne kadar bozulacağına dikkat çekilmektedir (Nusret Cezmi, 534-535: 111).

Yazar, insanlığın kadın ve erkek olarak iki ayrı cinsten, biyolojik olarak farklı yapılarda yaratıldığını, neslin devamı için yaratıcı tarafından bu iki ayrı cinse farklı belirli görevler verildiğini söylemektedir. "Kadın her şeyden evvel ev kadınıdır". Bu fikrini delillendirmek için de tarihi verilerden örnek vererek ilk insan prototipleri olarak vahşi doğada ailesi için avlanan erkek ve mağarada ailesi için bu avları pişiren ayrıca çocuk bakan kadın örneklerini sunmaktadır. Erkek mücadeleci ve kıskanç bir profil çizmekte ayrıca yazara göre tıp disiplini de kadının biyolojik olarak erkekten farklı ve onun gerisinde olan bir yapıda yaratıldığını söylemektedir. Buna göre kadın bedensel yapı, dayanıklılık -kaslarının zayıflığı-, irade ve akletme bakımından erkekten daha geridedir. Ayrıca kadının evhamlı ve hassas sinir yapısıyla, zorluklara karşı dayanma gücü azdır. Bu durumda dışarıdaki sert hayat koşulları ve maddi çözümlemeleriyle uğraşmak için yeterince güçlü değildir. Herhangi bir konuda karar vermede iradesini kulanma yeteneği de zayıftır. Rahim yapısı bakımından da ağır yük kaldırmak, atlamak, hayvana binmek gibi faaliyetlerde bulunamaz (Hasan Hikmet, 569-570: 181).

Dergi tüm bu etkenler göz önünde bulundurulduğunda İslamiyetin kadını dış

dünyanın tehlikeli ve zorlu koşullarından koruyarak ona layık olduğu özgürlük ve refah ortamını sağladığının anlaşılacağını söylemektedir. Buna göre Batılılaşma taraftarlarının iddia ettiği gibi kafesler arkasında en kötü hayat şartlarına mahkum Müslüman kadın yoktur; aksine vücut yapısından kaynaklanan ve hayatlarının her safhasında etkisini gösteren zaafları göz önünde bulundurularak büyük bir şefkat ve merhametle korunan kadın vardır (Hasan Hikmet, 576: 55-56). Bu konuda dergi nazırlık örneğini de vermektedir. Nazırlık mesleğinin bağlayıcılığından ve sorumluluklarının ağırlığından bahsettikten sonra İslamiyetin bu koşullarda iş hayatını sürdürecek kadına, aile hayatı içerisinde serbestçe yaşama, bu sınırlar içerisinde koruma getirerek ona esaret değil hayat bahşetmiş olduğunu söylemektedir. Kadının dış dünyada tutunma çabası, dışardaki sert koşullarda tutunamayacağı kesin olan kadını sefalete sürükleyecektir. İslamiyet, "(…) bu suretledir ki esareti sufliyeden maderi beşer olan kadını kurtarmış, hürriyet ve faziletin şerefli bir mevkine isa't etmiştir (573: 20)."

Aile kurumu içerisinde kadına ve erkeğe mekana dayalı görev dağılımının yapılmış olması toplumun gelişimi ve menfaati için de gereklidir. Buna göre erkek dışarda çalışacak, ailesinin geçimini temin edecek, kadın da evinde güven içinde başaramayacağı ağır işlerden, hayatın zor mücadelelerinden mümkün olduğu kadar korunarak evlat yetiştirecektir (Hasan Hikmet, 576: 55-56). Kabul edilen genel kanı, iyi bir kadın olmanın ölçütü, aileye sadık olma, kadının en esaslı vazifesi olan çocuk büyütmeye dair bilgi ve incelikleri bilmenin yanısıra, ev işlerine olan hakimiyet, ev içinde düzenli olmak evi temiz tutmak şeklinde belirlenmiştir. Yazara göre "kadınlık" bunların tümüdür. Bugünün dışarda görülen, hür ve serbest olduğu ifade edilerek övülen kadınında bu yeteneklerin hiçbiri yoktur. Aksine oluşturulmaya çalışılan yeni kadın, evine hizmet etmeyi itibarına zarar veren bir iş olarak görmekte, tuvaletten, süslenmekten, güzellikten, birkaç yabancı kelime söylemekten, bazı yabancı müzik parçaları çalmaktan başka bir yeteneğe sahip değildir. Kadınlar bu yolda ilerlemeye devam ederse doğal olarak gelecekten bir şey beklemeye de hakkımızın olmayacağını söylemektedir (Hasan Hikmet, 530-531: 81).

Dergi hassas ve iradesi zayıf olan kadının dış dünyayla fazla temasta

bulunmasının iffetini lekeleyeceğini söylemektedir. Fuhşa sürüklenen kadınların geneli başlangıçta dış dünyayla fazla temasta bulunmuştur. Evinden uzaklaşan kadın evle ilgili görevlerini ihmal eder ve faziletten uzaklaşmış olur. Aslında tüm bunlar kadının evin asıl öznesi olduğunu göstermektedir. Kadın, ailesinin ve milletin mutluluğunu meclis, daire/ofis, bar, tiyatro gibi kamuya açık alanlarda bulunarak değil ancak evinde temin edebilir. Dergi sınırlı sayıda kendi hırsları ve menfaati peşinde olan bir erkek kitlesinin kadını binlerce vaatle asıl vazifesinden uzaklaştırarak düşkünlüğe, fuhşa sevketmek istediğini söylemektedir. Bunlar milletin temelini sarsan ve mutluluğunu yıkan kişilerdir (Hasan Hikmet, 569-570: 181).

Kadının evin dışına çıkması toplumun bozuluş nedeni olarak görülmekte. Bu çıkış sınırsız bir özgürlük ve açık seçiklikle dışarı çıkmak olarak nitelendirilebilir. Derginin kadının örtülü olarak dışarı çıkması konusunda herhangi bir ölçüt ortaya koyup kaymadığı net değildir. Dergiye göre duyguları mantığının önüne geçen kadınlar mutluluğu yuvalarının dışında ararlar. Bunlar aynı zamanda medeniyet ve toplum için bozuluş ve yok oluş mikrobu da taşımaktadırlar (Hasan Hikmet, 530-531: 81). *Sebilürreşad*, esir olduğu söylenilen kadının evini terk etmesiyle hukuki esarete düştüğünü, hürriyet adı altında felakete sürüklendiğini söylemektedir (574: 20). Batı kadının dışarda özgürce dolaşması onun yükseldiği anlamına gelmemektedir. Her özgürlükte olduğu gibi kadının özgürlüğü de toplumun menfaatinin sınırlarıyla çizilmiştir. Özellikle de toplumun esası olan aile hayatı mevzu bahis olunca bu özgürlüğün sınırlandırılmasının meşruiyetinde tereddüt bile edilmez (Hasan Hikmet, 576: 56).

Batılılaşma yanlılarına göre ise geleneksel kadın kafes içinde hapis hayatı yaşamaktadır. İstediği zaman istediği yere gidememekte, hoşuna giden temaslarda bulunamamakta, erkek ortamları, maddi alanlar kendisine kapatılmış durumda. Yüz metrekare bir alan içinde ömür geçirmektedir. Görüş mesafesi komşu damların saçaklarını aşmayan bir kadının görgüsüyle "terakki" edilemeyeceğini söylemektedirler. Onlara göre "kadın hürriyeti" asıl ilke olmadığı sürece ülke çağdaşlaşamayacaktır. Dergi kadının evinden çıkmasını teşvik edenleri, eşinin, kızkardeşinin, kızının bedenini

modern görünmek amacıyla yabancı erkeklerin gözleri önüne serenleri, dişisini kıskanan hayvanlardan bile ders alamayacak kadar alçalmış görür (Hasan Hikmet, 530-531: 81).

4.6. Kadın ve Özgürlük

Batılılaşma çabalarının başarısı, Batılılaşmanın somut fotoğrafı olarak değerlendirilen kadının daha çok dış görünümüyle, kamusal alanda görülme sıklığıyla ölçülmüştür. Aynı tavır ve politikalar Cumhuriyet döneminde de sürdürülmeye devam edilmiş, yapılan kılık kıyafet ve diğer bazı medeni hukuk devrimleriyle bu çabaya canlılık kazandırılmıştır. Bu nedenle kadınlarımız Batılı kadına hem rol hem de görüntü itibariyle benzeştiği ölçüde "terakki" etmiş sayılmaktadır. Dolayısıyla toplum da kadının form olarak Batılı kadına benzemesi ölçüsünde modern kabul edilmiştir. *Sebilürreşad* Batılılaşma yanlılarının görüşlerini kadının modernleşme yolunda toplumun geleneksel ahlakî anlayış ve bağlarından azade olduğu ölçüde özgürdür şeklinde özetlemektedir (Hasan Hikmet, 530-531: 81). Devamında Batılılaşma yanlılarının görüşlerini özgürlük çerçevesinin genişliği kadının modernleşmesiyle doğru orantılıdır. Artık çağın şartları eskiye göre büsbütün değişmiştir. Kadınlarımızın da erkeklerle ele ele vererek "terakki" yolunda aşama kaydetmesi gerekmektedir. Ancak o zaman bizler de medeni Avrupa milletleri gibi medeniyet yolunda ilerlemiş oluruz şeklinde özetlemektedir (Nusret Cezmi, 534-535: 110).

Bu nedenle Meşrutiyetin ilanından sonra çıkan roman, kitap ve gazetelerin gündeminde yoğunluklu olarak "serbest-i nisvan (kadın özgürlüğü)" konusunun işlendiği görülmektedir (Nusret Cezmi, 534-535: 110; Celal Esat, 602: 61). *Sebilürreşad* Dergisi de "hürriyet-i nisvan (kadın özgürlüğü)" kavramını gündemine sıklıkla konu edinmiştir. Kavramın işaret ettiği yeni kadın algısına dergi eleştirel yaklaşmaktadır. Dergiye göre yenilikçi kadın algısının düşündürdükleri ve onun görevi olarak addedilen "mübtezel bir teşhirden, şuurdan uzak bir açıklıktan (Hasan Hikmet 530-531: 81)" başka bir şey değildir. Bu anlayış Sebilürreşad dergisinin Beyoğlu Pera Palas'ta Nezihe

Muhittin başkanlığındaki Kadın Birliği'nin düzenlediği Lale Balosu için yaptığı yorumda görülmektedir. Dergi yorumda İstanbul'un özgürlük isteyen kadının Pera Palas salonlarında erkek kadın karışık ortamda istediği erkekle içki içerek dans etmesiyle artık hedefine ulaştığını belirtmektedir. *Tanin* gazetesi de bir başmakalesinde söz konusu baloyla birlikte ülkede kadın meselesinin hal olunduğunu söylemiştir. Dergiye göre kendisinin esaret altında olduğunu söyleyip hürriyet isteyen ve kendilerine "yüksek kadın …" adını veren bir kesim İstanbul kadınının Lale Balosu örneğiyle hürriyeti niçin istediğini meydana koymuş bulunmaktadır:

> Müslüman, Hristiyan, Frenk, Yahudi, beynindeki herhangi bir erkekle birlikte umumi salonlarda dans etmek, istediği meyhanelere, birahanelere giderek şarap, rakı, şampanya içmek, arzu ettiği kumarhanelere giderek kumar oynamak! (…) Dans, şarap, kumar. İşte hürriyet isteyen yüksek zümreye mensub kadının metalibi esasiyesi (625: 12).

Derginin başka bir sayısında benzer bir tablo resmedilerek Meşrutiyet sonrasında ortaya atılan "hürriyet-i nisvan", "teal-i nisvan" davaları bu amaca ulaşmak için miydi? diye sorulmaktadır (Celal Esat, 602: 61). Dergiye göre toplumumuzda yaygın olmayan, toplumun geneli için yabancı bir durum arzeden bu tür uygulamalar milletin ruhunu, kabiliyetini, zekasını temsil etmemektedir. Bunlara ilgi gösteren kadın ve erkekler kendi toplumlarının ahlaki esaslarını reddetmiş olmaktadırlar. "Hürriyet-i nisvan" olarak adlandırılan bu türden bir özgürlüğe koşan kadın olgunluk ve fazilete doğru gitmemektedir. Aksine bu yolda yürüyen kadınlar hem kendilerini hem de toplumun yapısını bozup yok etmektedir (573: 5; 625: 12; Hasan Hikmet 530-531: 81; Celal Esat, 602: 61).

Ülkenin çağdaşlaşması ve ilerleme kaydedilebilmesini mutlak kadın hürriyetinin sağlanmasına bağlayan "hürriyet-i nisvan" davasına göre erkeğin zulmü ve esareti altında her türlü haktan mahrum olan Türk kadının kurtarılması gerekmektedir. Ülkenin medenileşmesi ve ilerlemesi için kadınların "inkişaf etmesi" gerekmektedir. Dergi talep edilen hürriyetten ne kast edildiğini toplumdan neler istenildiğini sormakta. Eğer kadınlar çalışarak hürriyetlerini elde edeceklerini düşünüyorlarsa bunu köylü kadınlar zaten yapmaktadır. Toplum da bunu görmekte ve bu durumu kınamamaktadır. Çünkü

bu gerçek bir ihtiyacın sonucudur. Yazara göre özgürlük davası güden kadınların çalışma isteği toplumsal bir ihtiyaçtan doğmamaktadır. Bu kadınlar zevk ve sefahatın peşinde olup bu isteklerinde haksızdırlar. Dolayısıyla toplumda hiçbir karşılığı olmayan bu isteklerini toplum hoş karşılamayıp devamlı reddetmiştir. Yazara göre bir tarafta kurtuluş savaşı döneminde Anadolu'da erkeğin yanında büyük zorluklarla işgalcilere karşı savaşan, yırtık elbiselerle karlı havada cephane taşıyan kadınlar, diğer tarafta ise İstanbul'un İşgal edilmesiyle kadın özgürlüğünü dans salonlarında Fransız ya da İngilizlerle kol kola dans etmek şeklinde anlayan kadınlar bulunmaktadır. "Hürriyet-i nisvan" davasını güden kadınlar Kurtuluş Savaşı'nda rol alan kadınlara ve toplumun ahlaki normlarına karşı sorumludurlar. Dergi özgürlük davasını yürüten kadınlara barlarda dans salonlarında kolları göğüsleri sırtları çıplak bir halde yabancı herhangi bir erkek ile dans ederken toplumun bu hareketlerine karşı olmadığını mı zannediyorlar şeklinde soru yöneltmektedir (Celal Esat, 602: 62).

Dergi kadının özgürleştirilmesi çabalarının toplumda dans, balo, meyhane tiyatro, sinemayla yaygınlaştırılmaya çalışılmasını "gayr-ı resmi propagandalar" olarak nitelemektedir. Ancak bu toplum tarafında meşru görülmeyen hareketlerin devlet okullarında eğitim bakanının bilgisi dahilinde resmileştirilmeye çalışıldığını söylemektedir. Dergi kız okullarında resmi bir şekilde "inkişaf ve tecdid hareketleri (gelişim ve yenilik hareketleri)" kolaylaştırılıp yaygınlaştırılmaya çalışıldığını söyleyip okulların eğitim yuvalarından çıkarılıp tiyatro sahneleri haline getirilmesinden, 16-18 yaşında kızlar çıplak bacaklarla sahnelerde eğitim personeline piyesler sergilemesinden ve buna itiraz eden öğrenci velilerinin ise irticacı damgasıyla hukuki işlemlerle uğraşmak zorunda kalmasıdan yakınmaktadır (Celal Esat, 602: 61).

Dergiye göre toplumun geri kalmışlıktan kurtuluşu için çareyi kayıtsız şartsız bir şekilde modernleşmede görenler, kadın modernleşmesi için toplumsal hiçbir bağı kabul etmeyip kayıtsız şartsız bir özgürlük (625: 12) istemektedirler. Dergi İslam dininin hürriyete büyük önem verdiğini ancak hürriyetin sınırlarının bulunduğunu söylemektedir. Özgürlükler diğer bireylere ve toplumun yapısına zarar vermemelidir. Tüm özgürlükler toplumun menfaati gereği sınırlandırılmıştır (573: 21). Bu açıdan

İslamın sınırsız bir özgürlük anlayışından meydana gelebilecek zararlara engel olmak için aldığı önlemlerden bir tanesi de kadına tesettürün emredilmesidir (Hasan Hikmet 530-531: 81). Genelde kötü sonuçlar doğurduğu için karışık ortamlardan genç kızların sakındırılması da alınan diğer bir tedbirdir (585: 197). Dergi burada amaçlananın kadının sınırlı, erkeğin ise sınırsız bir özgürlük içinde yaşaması olmadığını söylemektedir (573: 21).

Dönem içerisinde "hürriyet-i nisvan" tartışmaları "tecdid" kavramı çerçevesinde işlenmiştir. Dergiye göre "tecdid" hareketlerinden bir menfaat ve ilerleme beklenilir. Eğer yapılan yenilikler toplum için zarar doğuruyorsa bu durum "tereddi (yozlaşma)" olarak adlandırılmalıdır (Hasan Hikmet 530-531: 81). Batılılaşma taraftarlarının "hürriyet-i nisvan" davası ise toplumun temelini sarsıcı etki göstermiştir (Hasan Hikmet, 569-570: 180). Kadının bozulması toplumda pek çok olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Buna göre son on yıla göre günümüzde aile hayatında geçimsizlik hakim olmuş, bunun sonucu boşanmalar artmıştır. Fuhuş yaygınlamasıyla beraber zührevi hastalıklar ve kadın hastalıklarında da artış görülmüştür. Nüfus istatistiklerine göre doğum oranları azalmış dolaysıyla nesil zayıf ve hastalıklı bir hal almıştır (Hasan Hikmet, 530-531: 82; 573: 4). İçki tüketiminin artması da bozulmanın sonuçları arasındır. Kadının asrileşmesinin sonuçlarına bakılarak işin "fazilet mi tereddi mi" olduğu anlaşılmaktadır (573: 5). Aslında *"kadının açılması ve alçalmasıyla"* toplumun maruz kaldığı zararların sınırı yoktur (Hasan Hikmet 530-531: 82):

Dergi asri kadın imajını şöyle çizmektedir:

> Asri kadınlık bugün zevcine nim merbuttur. Aile muhiti ezvakını tatmine kafi gelemiyor. Barlarda yabancı erkeklerle dans etmek, umumi mahallerde serairi vucudiyesini teşhir etmek istiyor. Beşiğinde yatan altı aylık yavrusunun muhafaza-ı sıhhatı endişesinden sürdüğü pudranın cinsi, diktirdiği mantonun tarzı telbisi daha çok mühimdir. Evinin meşağili yevmiyesi kendisini alakadar etmez. Gözü dışardadır. Buna mükabil sefahat, serbesti, alayiştan başka ne gibi mezaya maliktir? İlmen, irfanen, milletin yüzünü ağartacak ne gibi bir kabiliyet, bir eser göstermiştir. Bütün yükseklik beş on parça notaya, yarım yamalak bir ecnebi lisanına ait ise o başka… (573: 5).

Dergi "asri rezaletler (çağdaş rezaletler)" olarak nitelendirdiği toplumsal

dejenerasyondan kadını sorumlu tutmaktadır. Kadının yozlaşmasında da erkeği sorumlu tutmaktadır. Dergiye göre kadın, erkeğin hamakati yüzünden medeniyetin kurbanı olmuştur. (633: 143). Erkeklerin kadınlar için bu şekilde bir özgürlük istemesinde art niyet bulunmaktadır. "Kadınlara Hürriyeti Ne İçin İstiyorlar?" başlıklı yazıda başlıktaki soruya cevap olarak *Vatan* gazetesi muhabirinin opera sinemasında hissettiklerini anlattığı yazıyı alıntılamaktadır. Yazıda muhabir operada dört bir yanını güzel kadınların sardığını, kadınların saçları, kokusu ve süsüyle adeta mest olduğunu, kendini sarayına yedi ülkenin yetmiş çeşit güzelini toplamış bir şark hükümdarı olarak hissettiğini dile getirmiştir (632: 126b). Kadınların ahlaki olarak yozlaşmasında, açılıp saçılmasında asıl etken erkektir (573: 5; Hasan Hikmet, 530-531: 81). Erkekler kendi zevkleri ve keyifleri için kadınları başıboş bir hale getirmişlerdir. Eğlenip kullandıktan sonra bir kenara atmaktadırlar. Arkasından o kızların ellerine bir vesika veriliyor. Böylelikle özgürlük söylemleriyle sersemleştirilen zavallı kadınlar, zalim erkeklerin adi birer metaı haline gelmiştir. Dini ve milli ilkeleri ayaklar altına alanların sonu hayal kırıklıkları olmaktadır (632: 126c). Dergiye göre asıl amaçları kadının vücudunun bütün güzelliklerini sergileyerek kendi arzu ve emellerinin esiri olması olan Batılılaşma taraftarları, kadınlara ise hiç gizlemeden bu esaret durumunu hürriyet diye kabul ettirmişlerdir. Yine aile reisi olarak medeniyet, alafrangalık havası içinde ailelerinin durumundan bîhaber olan erkek de kadınların yozlaşmasından birinci derecede sorumludur (573: 21). Vicdani toplumsal sınırlandırmaların yanısıra ailevi ve şahsi menfaatlerini bile gözetmeyen bu zümrenin en başta kendi mutlulukları ve aileleri yıkılacaktır (Hasan Hikmet, 530-531: 81-82). Bu nedenle aile reisi olarak erkeğin ahlaki terbiyesi çok önemlidir. Aile bireyleri ancak bu yolla kontrol altında tutulabilir (588: 242). Kadını girdiği yoldan kurtarmak aile reisinin yanısıra, aydın ve ulemadan başlayarak devlet başkanı, düşünürler dahil herkesin görevidir. Ayrıca İslam dinini benimseyen devletin resmi bir otorite olarak koyacağı kurallarla buna engel olması gerekmektedir (573: 5; 573: 21).

Dergi Müslüman kadının Avrupa'nın en özgür ülkelerindeki kadınların bile henüz elde edemediği hukuki haklara sahip olduğunu söylemektedir. İddia edildiği gibi

esir ya da oyuncak değildir (573: 5). Şahitlik gibi bazı istisnalar haricinde Müslüman kadın bütün alanlarda erkekle eşit konumda olup aralarında asla herhangi bir fark bulunmamaktadır. Müslüman kadının durumu Avrupalı kadının durumuyla karşılaştırılınca, mahkemede kadının dinlenme koşulları, kocası öldükten sonra çocuğuna varis olma gibi bir çok konuda Avrupalı kadından çok daha öndedir. Avrupa'da kadının mahkemede dinlenme koşulları çok eşit değildir. Yine Almanya'da kocası öldükten sonra kadın çocuklarına varis olamayıp çocukların veraseti yabancı bir erkeğe devredilmektedir (588: 241-242). Müslüman kadınlar varis olma ve kendi malları üzerinde tasarrufta bulunma hakları konusunda İngiliz kadınlarından da çok ileridedirler (587: 226).

Dergiye göre modern kadın fiziksel açıdan gerileyip bozulmaktadır. Gittikçe ufak tefek, biçimsiz bir hale dönüşen acınılacak bir duruma düşmüştür. Çağdaşlaşma yolunda ilerleyen ilerleyen Türk kadını da İslam dünyasının övündüğü güçlü Türk askerini doğurabilecek durumda değildir. Dergi kanserin ortaya çıkışının en önemli nedeninin kadının medeni yozlaşması olduğunu söylemektedir. Fransızca bir makaleye göre kötü ve dengesiz beslenen birçok kadının bedensel yapısı bozulmuştur. Bu yüzden modern kadın hamilelik ve çocuk doğurmak gibi yetileri büyük bir oranda azalmıştır. Yine kadınlar çocuklarını yeterli derecede besleyememekteler. Suni gıdalarla besledikleri çocuklar da cılız kalmaktadırlar (633: 143c).

Dünyanın her tarafında yozlaşma olarak görülen durumların Batılılaşma yanlılarınca "terakki, teâli ve medeniyetperverlik" şeklinde gösterilmesine *Sebilürreşad* akıl erdirememektedir. Medeniyetimizin güzel ahlak ve faziletlerini yıkmanın onları istedikleri amaca ulaştırmayacağını söylemektedir (573: 4-5).

4.7. Kadın, Ahlak ve Terbiye

Kadınların dış mekanlarda aşırı makyaj yapmaları, ahenksiz ve hoppaca hareket etmeleri, erkeklerle ilişkilerinde şuhane davranışlar içerisinde bulunmaları toplumda

yerleşik olan ahlak ve terbiyenin buhran geçirmekte olduğunun göstergelerinden kabul edilmektedir. Dergi, eski ahlak ve terbiye esaslarının değiştiğini veya ortadan kalktığını ancak yerine yenilerinin de ikame edilmediğini söylemektedir. Dergi, Avrupa toplumlarıyla karşılaştırma yaparak kadınların Avrupa'da aşırı makyajlı, hoppa ve laubali olmadığını, genç yaştaki kızların ahlaka aykırı olduğu gerekçesiyle açık seçik içerikli sinemalara alınmadığını söylemektedir (536-537: 135). Derginin bir okuyucusu Ziya Gökalp, Ahmet Agayef ve *İleri* gazetesi gibi isimleri sayarak bunların İslamın dini kuralları yerine batının bozuk toplum ahlakını ikame etmek istediklerini söylemektedir (575: 47).

Kadınların ahlaki dejenerasyon yaşaması toplumların çöküşünde en etkili neden olarak görülmüştür. Dergiye göre eskiden olduğu gibi şimdi de kadınlar toplumda ahlak ve faziletin yıkılmasında en etkili güç olmuşlardır (573: 4). Ahlaki bozuluşun en güçlü göstergelerinden birisi fuhşun yaygınlaşmasıdır. Fuhuş özellikle İstanbul'da hızla ilerlemektedir. Fuhuş yapan kadınların yüzde sekseni frengi hastalığına yakalanmış durumda. Fuhuş operasyonlarında yakalanan kadınların yaş aralığı 14 ile 18 arasında olup henüz çocuk denilecek yaş grubundadır. Bu genç kızları bu yola düşürenler genelde yaşça büyük kadınlardır. Bu kadınlar kanunun kendilerine verdiği fırsattan yararlanarak bu yola girmişlerdir. Fuhuş yolları kanunen bu derecede serbestken frenginin önüne hiçbir şey geçemez. Eğer Büyük Millet Meclisi fuhşu kolaylaştıran bu serbest kanunları biraz olsun sınırlamazsa İstanbul "fuhuş ve frengi diyarından başka bir şey olmayacaktır" (610: 190a).

4.8. Kadın ve Eğlence

Bu bölüm 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkıp hızla yaygınlaşmaya başlayan eğlence etkinliği olarak görülen tiyatro ve sinemaya gitmek, tiyatro da rol almak, opera gösterilerine ve balolara katılmak, dans etmek, içkili mekanlara devam edip içki içmek gibi etkinlikleri konu edinmektedir. Aynı zamanda bu eğlence anlayışı dönemin Batılılaşma taraftarlarınca özellikle de kadınlar için özgürlüğün, yenilenmenin ve

ilerlemenin göstergeleri olarak okunmuştur. Bu tarz etkinlikler araştırma konusu yapılan dönem içindeki kadar çeşitli ve yaygın olmasa da sınırlı bir kesimin alışkanlıkları arasında bulunmaktaydı. Bu tür eğlence anlayışının toplumdaki yankılarının bu denli şiddetli olmasının nedeni batılalaşma yanlılarınca bir amaç dahilinde yaygınlaştırılmaya çalışılması ve artık Müslüman kadınların da bu tür etkinliklerde yer almasıdır. *Sebilürreşad* Dergisi Müslüman kadının bu şekilde topluma çıkarılmasına karşı katı ve net bir tavır geliştirmiştir. Derginin birçok yerinde bunlar toplum için birer "afet" (588: 256; 624: 414; 632: 124a) "facia" (567-568: 176) "illet" (594: 349) kadının bu tür yerlerde görülmesi "bünye-i ictimaiyenin çöküş" nedeni, batı kültürünün "rezalet"i (570-571: 202) olarak görülmüştür. Derginin bu konuda en çok vurguladığı kavramlar, "iffet" (547-548: 14; 575: 46; 632: 125a) "namus" (547-548: 14; 575: 46) "ırz", "ismet" (571-572: 201) "fazilet" (632: 125a) gibi daha çok kadın için vurgulanan kavramlardır. "Sefahat kültürü" toplumun ahlaki değerleriyle uyuşmamaktadır. Bu kültürün "Batılılaşmak" adı altında yaygınlaştırılmaya çalışılması "milletin dinine, imanına, namusuna" saldırı olarak değerlendirilmektedir. Buna göre "din ve ahlak" muhafaza edilerek medeniyet yolunda ilerlemek elbette mümkündür ve bu çabadan vazgeçilmeyecektir (571-572: 201).

Dergiye göre en güçlü milletleri bile "sefahat (eğlence)" yıkmıştır (Ömer Fevzi, 598: 406). Eğer İstanbul'daki bir bölüm kadının sefahat aleminde tuttuğu yolun önü alınmazsa büyük bir felaket doğuracaktır (Celal Esat, 602: 61).

Batılılaşma yanlıları bazı haramlara karşı konulan yasaklamaları "hürriyeti şahsiyeye" karşı birer sınırlama ve tecavüz olarak göstermektedir. Kanunların kişinin hürriyetini sınırlandırmaması gerektiğini, vaaz ve nasihatle kötülüklerin önüne geçilebileceğini söylemektedirler. Dergiye göre yapılan bir ahlaksızlığı vaaz ve nasihatle gidermeye çalışmak gülünç duruma düşmekle sonuçlanmaktadır. Tiyatroda duyduğu rahatsızlığı belirten ve seyircileri tiyatroyu terketmeye davet eden birinin çabaları sonuçsuz kaldığı gibi gazeteler de söz konusu şahısla dalga geçmişlerdir. Dergiye göre genel ahlak kurallarını "kuvve-i te'diye" birlikte korunabilir aksi takdirde vaaz ve nasihatlerin hiçbir etkisi olmayacaktır. Ahlaka aykırı davranışlar ahlak ile

hukuk elele verdikçe yok olabilir. Toplumsal buhranın artması ve yeni yeni toplumsal hastalıkların millete zarar vermesi yozlaşmaya karşı kanun kapılarının açılmış olmasından kaynaklanmaktadır (Celal Esat, 615: 267). Hükümetin İslam'la olan bağları koparılmadığı sürece ahlak ve edebe aykırı olan "münkeratı (haramları)" yasaklamak onun görevidir (571-572: 201). Ayrıca dergiye göre ahlaki yozlaşma hiçbir zaman bireysel özgürlükler adına savunulamaz (632: 125a).

Vakit gazetesinin anketinde bir katılımcı devletin resmi dini İslam olduğu sürece ve tesettüre uygun giyinmeyi yasaklayan bir kanun kabul edilmediği sürece kadınlarımızın dans kurslarına ve dans edilen mekanlara, barlara gidemeyecekelerini, ellerine vesika verilmesinin dolaysıyla da genelevlere gitmelerinin caiz olmadığını, tiyatro sahnelerine çıkamayacaklarını söylemektedir. Ayrıca katılımcıya göre zabıtanın dinin ve ahlakın uygun görmediği hareketleri yasaklama hakkı vardır. Başka bir katılımcı da Türk milletinin İstiklal Harbini Türk kadınlarının açıkça fuhşa ve rezalete atılması için mi yaptığı sorusunu sormakta. Bunca şehit kanlarını canlarını kadınların özgürce eğlenebilmesi için mi döktü diye serzenişte bulunmaktadır. Millet kadınlardan barlarda dans etmeyi, sahnelerde göbek atmayı değil; onlardan iyi aile ve mutlu yuvalar kurmayı, ülkeye faydalı evlat yetiştirmeyi, gerektiği zaman her konuda erkeklere yardımcı olmayı belemektedir (571-571: 202). Ardından hiçkimsenin kızkardeşinin böyle bir duruma düşmesini istemeyeceğini dolaysıyla her gence kızkardeşi gözüyle bakan hiçkimsenin kadınların bu duruma düşmesini istemeyeceğini söylüyor. Başka bir katılımcı: danslardan, barlara gitmekten, şanolara çıkmaktan millete bir faide olup olmadığını ve vesikaların fuhş teşvikinden başka neye yaradığını söylüyor (571-572: 202)

4.8.1. Dans, Bar ve Balo

Balo ve dans, "afet" (588: 256; 632: 124-125a; 624: 414) "illet" (594: 349a) "sefahat ve münkerat" (615: 265) "fenalık", "ahlaksızlık", "bela" ve "cürüm" (632: 125a) "kızılbaşlık" (632: 126a) olarak nitelendirilmiş, kadınların sefahate düşkünlüğü

felaket nedeni olarak görülmüştür (Celal Esat, 602: 61).

Toplumda yeni rastlanan bir durum olması nedeniyle dergi tarafından balonun tanımı:

> Bir sürü erkeklerle bir sürü kadınların kucak kucağa raks etmek üzere vuku bulan toplanmadır. Burada müzeyyen ve nim çıplak kadınlar intihap edecekleri erkeklerle sarılarak müziğin nağmesine ayaklarını uydururlar ve sine be sine mütemadiyen dönerler, dönerler… (588: 256)
>
> (…) danslar, yani Müslüman kadının barlara, meyhanelere giderek, yar ve ağyar ile kucaklaşarak raks etmeleri (…) (632: 125a)
>
> (…) kadınların yabancı erkeklerin ağuşunda raks etmeleri(…) (624: 414)
>
> Hatta karının beline sarılarak alameleinnas oynatmak 'yani dans ettirmek' (…) (Hatta kadının beline sarılarak tüm insanlar içerisinde oynatmak, 'yani dans ettirmek (…) (628: 61)
>
> Dans ki herhangi bir kadının mahrem, namahrem herhangi bir erkekle göğüs göğüse yapışarak ala meleinnas raks etmesi (...) (625: 28c)

şekillerinde yapılmıştır. Dergiye göre Müslüman kadın Müslüman olduğu sürece bu "fadiha (felaket)"yı işleyemecektir (625: 28c). *Vakit* gazetesi tarafından yapılan bir diğer ankette ise okuyuculardan barın tarifini yapmaları istemiştir. Tariflerde bar "bir nevi kibar meyhane"ler birer "fuhşu meşhuriye" ve "fuhş yatakları" olarak tanımlanmıştır (571-572: 201).

Dergide dans ve balonun İngilizlerin İstanbul'u işgal etmesiyle başlayıp yaygınlık kazandığı söylenmiştir. İşgal bittikten sonra bu kültürün de ortadan kalkacağı düşünülmesine rağmen, bu durum tam tersine yaygınlık göstermiştir (594: 349a; Celal Esat, 602: 61; 613: 234; 615: 265). Dergiye göre artık dans, bar, balo türü eğlence anlayışından korunma yöntemlerini aramanın zamanı gelmiştir. Çünkü bu durum öyle bir hal almıştır ki Müslüman adını taşıyan kadınlar kol altları görünecek kadar kollarını, memelerine kadar göğüslerini açıp salonlarda yabancı erkeklerle kucak kucağa dans etmekten çekinmemektedirler (Celal Esat, 602: 61; 613: 234) Kol, göğüs ve sırt dekoltelerinin yanısıra artık çorap bile giymemekte, içi gösteren ince kumaştan etekler giymektedir. "Dün hekime kolunu göstermeyen bir neslin bugün kollar arasında" dönecek kadar dönüşmüş olması toplumda rahatsızlık uyandırmaktadır (Celal Esat, 602:

61). Dans, balo, bar kültürü milli ahlak ve terbiyeyle uyuşmamaktadır. Bu tür ortamlara katılanlar toplumun genel ahlakına karşı saygısızlıkta bulunmaktadırlar (594: 349a).

Yabancı işgali nedeniyle din ve ahlak sarsılmışsa da bu "tereddi (yozlaşma)" toplumun genelini kapsayacak şekilde henüz yaygınlık göstermemiştir (575: 47). Eğlence kültürünün yaygınlaştırılmaya çalışılıp savunulması bir kaç kişinin "hezeyan"ı olarak görülmekle beraber toplumun geneli bu ahlaksızlıklardan rahatsızlık duymaktadır (571-572: 201). Dergiye göre dans İstanbul'da dahil Ankara ve Anadolu'da henüz pek görülmemekte daha çok Beyoğlu'nda yaygınlık göstermektedir. Bu nedenle dergi Beyoğlu için *"tatlı su frengi"* tanımlamasını kullanmaktadır. Dansın Beyoğlu'ndan hızlıca yayılması*"Beyoğlu'nun arka kapısından giren sözde medeniyet"* olarak değerlendirilmiştir. Dans bir ibtila (bağımlılık), bir salgın halini almıştır. Beyoğlu'nda her evde, her sokakta, her caddede dans hocaları bulunmakta, dans okulları, dans akademileri, dans salonları açılmaktadır. Dansın moda olması dans salonların hızla çoğalması gençlerin bu modaya kapılmasına neden olmaktadır (594: 350b). Gençlerin bara devam etmesi daha çok arkadaş çevresinden bilinçsizce etkinlenme şeklinde yayılmaktadır. Böylece hem kendi hayatlarını hem de ilerde reisleri olacakları ailelerin hayatlarını mahvetmektedirler (588: 242).

Belli bir bölge ve kesimle sınırlı olmasına rağmen dans ve bununla birlikte balo, bar kültürünün toplumda bu derece infial uyandırmasının nedeni toplumun yapısının, ahlaki değer yargılarının bu kültürün ithal edildiği toplumlarınkinden farklı olmasıdır. Örneğin Avrupa'nın resim atölyelerinde kadın erkek karışık çıplak modeller önünde çalışıldığı zaman duyulmayan yadırgamanın bizim toplumda duyulmasının nedeni de budur (Celal Esat, 602: 61). Ahlakın toplumların telakkisine tabi olduğunu belirten dergi Avrupa için normal kabul edilen hareketler bizim toplumun yapısı için tehlike arz edebilir. Bu durumda dans toplumun yapısını bozan (Celal Esat, 615: 264, 625: 12) bir saldırı mahiyeti taşımaktadır. Bu açıdan toplumun bar ve şanoları henüz kabullenmediği görülmekte ve "gayrı meşru" yerler olarak nitelendirmektedir. Örneğin dans ve balo kültürüne halkın verdiği tepkiler arasında İstanbul kadınları bu yolda ilerlemeye devam ederse İstanbul'a bir Avrupa şehri gözüyle bakılacağı yönündeki açıklama bir şehrin

kültürüne yabancılaşmayı ifade etmektedir (575: 46-47).

Dergiye göre bizim ülkemize nakletmeye çalıştığımız batının toplumsal hastalıkları orada yıkım süresini doldurmuş, batı şimdi onları kendi toplumlarında yok etmekle meşguldur. Bizdeki Batılılaşma yanlılarının yaptığı ise başka ülkelerin yüzyıllar boyunca süren deneyimlemeden sonra yanlışlığını anladığı bozuklukları toplumsal hastalıklardan uzak toplumumuza kendi elleriyle Batılılaşmanın gereği olarak algılayıp getirmektedirler. Böylece zavallı gençleri bozmaktadırlar (615: 267-268). Dergiye göre dans dünya genelinde engellenmekteyken bizim ülkemizde özellikle de İstanbul'da ortaya çıkmakla yetinmemiş bununla beraber dans okulları da açılmıştır. Bu okullarının faaliyetlerinin artış göstermesinin nedeni açıldıkları ilk anda ciddi bir tepkiyle karşılaşmamış olmalarıdır (624: 414).

Dönem içinde dans yarışmalarının da düzenlendiği anlaşılmaktadır. Dergi ilk yapılan dans yarışmalarını çığır açabilecek hareketler olarak okumuştur. Bu çığırın açılmasına engel olunmadığı takdirde toplumun yapısını sarsabilecek bir hal alacaktır. Bu anlamda eğlence kültürü aile yapısını bozucu unsur olarak da görülmüştür. Dans yarışmaları, balo türünden etkinlikler Müslüman kadınlarını saptırmak, onların iffet ve namusunu yıkmak, Müslüman ailesini sefahat ve sefalete, fuhşa sevk etmek için yapılan teşebbüslerdir (588: 256; 632: 125a; 594: 351b; 573: 21; Celal Esat, 615: 267). Dans toplumsal hayat açısından gençler özellikle de genç kızlar için düşüşler, felaketler, facialar, ölümler hazırlayan cazip, tatlı, baş döndürücü fakat merhametsiz acı dolu bir tuzak olacaktır. Dans birçok namuslu genci yoldan çıkaracaktır (594: 350b). Topluma göre aileyi bozan şeylerin hepsi "zehir"dir ve nitekim o zehrin kurbanları her gün artıyor (Celal Esat, 615: 264-265).

Derginin attığı bir başlıkta Batılılaşmanın dans ve barlarla eşitlendiği anlaşılıyor: "Garblılaşıyoruz! Barlar, Dans… Dans, Barlar…" (594: 349a). Aslında bu dönemin Batılılaşma taraftarlarının genel kanısıdır. Eğlence kültürü özgürlük ve Batılılaşmanın temel göstergesi olarak okunmuştur. Oysa Batılılaşmak ya da medenileşmekle batının eğlence kültürünü almak arasında herhangi bir bağlantı kurulamaz. "Garblılaşmak

Avrupa'nın yalnız tango veya shimmy[7] gibi harekete ve bacaklara taalluk eden şeylerini almak değildir (…) (Celal Esat, 602: 61). Bu yolda ilerlemek ise kendimizi aleme özellikle de düşmanlarımıza karşı gülünç duruma düşürmektedir (571-572: 202). "Karşımızdaki erkek veya kadına bu kadar sarılmamızın amili sanattan ve medeniyetten ziyade vücudun belden aşağısına ait hususatta aramak icap eder (Celal Esat, 615: 264)." Dergiye göre dans ve balo medenileşmenin ön koşulu kesinlikle olamaz. Türk kadınları batı medeniyeti yolunda ilerlemek istiyorlarsa Anadolu'nun en ücra köylerine kadar gidip çocuklara öğretmenlik yapmak yoluyla onları cahillikten kurtarmalıdırlar (571-572: 202).

Dergi dönem içerisinde yapılan dans yarışmaları, balo türünden etkinliklerinin basında yer alış şekillerine, basının bunlarla ilgili anketler düzenlemesine de tepkili yaklaşmaktadır. Nezihe Muhittin'in düzenlediği baloyu günlük gazetelerin çoğunun teşvik ve takdir etmesini eleştirmektedir. İstisna olarak Tevhid-i Efkar Gazetesi İstanbul'un "asri kadınlar (çağdaş kadınlar)"ın Pera Palas'ta erkeklerle kucak kucağa dans eden fotoğrafları ile Anadolu kadınının kurtuluş savaşı süresince sırtında cephanelik taşıyan bir resmini yan yana yayınlayarak bu iki kadın tipolojilerinin arasındaki farka değinerek baloyu eleştirmiştir (594: 350a). Başka bir sayıda *Sebilürreşad* Dergisi *Tevhid*-i *Efkar'ın* dini şiarları savunması üzerine basında onu kınayanlara karşı şunları yazmıştır: *Tevhd-i Efkar* olmasa

> Kadınlar barlara devam edecek, ecnebilerle kucak kucağa dans edecek, her isteyen Müslüman kadın hükümetten bir vesika ile fuhş imtiyazı alacak, şanolara çıkacak, gençleri eğlendirecek… hasılı zevk ve eğlence hususunda mutlak bir serbesti ihraz edecek. Fakat Tevhid-i Efkar buna mani oluyor. Havas arasında böyle avamın, halkın ruhuna göre bir gazetenin bulunması ne kadar da can sıkıcı (571-572: 201).

Bir dans yarışmasında gazetelerin başyazarlarının jürilik yapması kınanmıştır. Dergiye göre gazetecilerin jürilik yapmak yerine tam tersine tüm kuvvetleriyle birleşerek bu gidişata karşı gelmeleri gerekmektedir (588: 256; Celal Esat, 615: 267).

[7] 1920'lerde yaygınlık kazanmış vücudun özellikle omuz kısımları hareket ettirilerek oynanılan bir dans çeşidi.

Yine dergi Hilal-i Ahmer gibi yardım kuruluşlarının sponsor temin edebilmek için balo düzenlemelerini sert bir şekilde eleştirmektedir. Bu konuyla ilgili *Akşam* gazetesinin yazdığı bir makaleden pasajlar verilmiştir. Hilal-i Ahmer gibi milletin yaralarını saran bir kuruluşu kendisine sponsor sağlamak amacıyla bu gayri meşru işlere başvurmaktan, ailelerin kalbinde derin yaralar açan dansı yaygınlaştırmaktan vazgeçmelidir. Verdiği balo ile toplumun yapısında açtığı rahneler yeterlidir. Üçüncü kez bu günahı işlememelidir. Bu kurum bütün milletin malıdır kimse kendi zevk ve keyfi için böyle bir hayır kurumunu alet etmemeli. Hilal-ı Ahmer balosundan sonra "himaye-i etfal (çocuk esirgeme)" perdesine bürünerek adada ikinci bir balo verilmeye hazırlanılıyor. Hayır kurumları bu tarz şeylere alet edilerek milletin gözünden, muhabbet ve teveccühünden düşürülmektedir. Kurumlar kuruluş amaçlarından saptırılarak, bu amaçlara aykırı hareket edilerek milletin gözünde şüpheli bir konuma düşürülmektedir. Halbuki bunlar milletin muhabbet ve teveccühüyle ayakta kalmaktadırlar. Bu kurumlar milletin gözünden düşerse "erbab-ı sefahat (eğlence insanları)" bu kurumları yaşatamaz çünkü sefahat sadece hayır kurumlarını değil devletleri bile tahrip eder. Bu kurumların dans ve baloyu yaygınlaştırmak yerine bunlarla mücadele etmesi gerekmektedir (Celal Esat, 615: 264). Dergi bunun aynı zamanda düşünürlerin ve aydınların görevi olduğunu da belirmektedir (615: 267).

Yine *Vakit* gazetesi yaptığı ankette katılımcılara sorduğu kendi ailelerindeki kadınları bara götürüp götürmeyecekleri sorusuna, genel katılımcı kitlesi kendi ailelerindeki kadınları götürmeyeceklerini ancak başka kadınların barlara pekala gidebileceğini söylemişlerdir. "Ben kendi ailemi ve hemşiremi de götürürüm" diyen bir katılımcıyı gazete okuyucularına "serbest fikirli" olarak takdim etmiştir. Dergiye göre bu dereceye ulaşmış kişilerin sözlerinin gazetelerde yer bulmaması gerekmektedir. *Vakit* gazetesinin bu anketi yayınlamaktaki amacı ve bundan nasıl bir fayda umduğu da dergiye göre muammadır (571-572: 201). Sebilürreşad, Vakit gazetesinin açtığı bar ve sahne anketini ciddi anlamda üzüntü ve kaygı verici bulmaktadır (575: 24).

Bazı darülfünunlu kız ve erkek öğrencilerin Macar öğrencilerle mekteplerde, Beyoğlu'nda, otellerde, barlarda dans etmeleri hafta içerisinde başta basın olmak üzere

bütün İstanbul'un gündem konusu olmuştur. Özellikle Esplendid barında meydana gelen olay gündemi yoğun bir şekilde meşgul etmiştir. Gazetelerde öğrencilerin eğlence yerlerinde olay çıkarmaları kınanmıştır. Kınamayı yapan gazeteler arasında *İstiklal*, *Cumhuriyet*, *Vakit*, *Tevhid-i Efkar*, *Son Telgraf*, *Hakimiyet-i Milliye* (636: 187-188) gazeteleri bulunmaktadır. *Vakit* gazetesi bu tarz olayların meydana gelmesinin nedeni olarak "tecdid (yenilik)"in bütün ahlaki kuralları yıkmak anlamında alınmasını vermiştir. *Son Telgraf* gazetesi darülfünun gençlerinin özellikle de genç kızların barlarda ne işi olabilir diye sormakta. Ankara'dan gelen telgraflarda bu tarz olayların milletin onurunu lekelediği yazılmış. *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi bu olayın asıl suçlularının düşünce dünyamızı karıştıranlar olduğunu söylemekte. Dergide gençlerin olay çıkarmasında sorumlu olarak görülebilecek diğer bir kesim olarak eğitimciler görülmüştür. Eğitimcilerin öğrencilere devamlı Batılılaşmadan, çağdaşlaşmadan bahsetmeleri bu yolla gençleri şımartmaları, milli gelenek, görenekleri taassup olarak yaftalamları gençleri daima taassubu yıkamaları konusunda öğrencilerin dans etmelerini doğal karşılamaları hatta onlarla birlikte dans etmeleri ve dinin kabul etmediği şeyleri yaptıkları için iftihar duymaları nedeniyle eğitimciler bu suçun asıl işleyicileri olarak görülmüştür (636: 188-189).

Dergide adı verilen bir polis müdürü ise gösteride dans etmenin aleyhinde olmadığını ancak kızların umumi yerlerde dans etmemesini dilediğini söylemektedir. Dergi dans iyi bir şeyse kamuya açık ya da özel mekanlarda yapılmasının onun iyiliğine bir halel getirmediğini söylemektedir. Yok eğer kötü sonuçlar doğuran bir şeyse açık ya da kapalı farketmez nerede yapılırsa yapılsın yine kötü olarak kalacağını söylemektedir. Danstan anlaşılanın kadınların yabancı erkeklerin kucağında "raks etmesi" gibi tamamen yabancı bir adet olduğundan dini ve ahlakî toplumsal anlayışımızın böyle bir şeyi kesinlikle kabul etmeyeceğini belirtmektedir. Toplumumuz böyle yabancı bir adeti şiddetle, nefretle reddeder. Dergi İstanbul polis müdürünün Paris polis müdürü gibi hareket ederek dans salonlarına girecek kadınların on sekiz yaşını geçmiş olmaları gerektiği şeklindeki açıklamasını aktarmaktadır. Sebilürreşad'a göre Müslüman Türk İstanbul'un polis müdürü olarak dans salonlarının fuhşa götüren yollar olduğunu kabul

etmesi ve bu afetle mücadele etmesi gerektiğini söylemektedir. Ülkede iffet, fazilet ve aile hayatının yıkılması ve fuhşun yaygınlaşması için oluşturulan bu "rezalet ve fedahat (felaketler) ocakları"nı kaldırmaya çalışmalı ve bu yolla milletin teveccühünü kazanmalıdır (624: 414).

Son Telgraf gazetesi polisin son günlerde Beyoğlu'ndaki dans salonlarını birer birer kapatmaya başladığını, Sirkeci'deki dans salonu dahil İstanbul'daki bütün dans salonlarının kapatıldığını yazmaktadır. Bu uygulamayı yapan yeni vali Süleyman Bey'e dergi müteşekkirdir. Aslında kadın oynatmak kanunen suçtur. Kanun yalnız köylüler için uygulanmaz. Kanun önünde köylü ile şehirli avam ile aydının farkı yoktur. Adı dans olmakla işin mahiyeti değişmez. Dans salonları iç içe odalarının olması nedeniyle kanunun kapsamına girmektedir. Hatta herkesin içinde kadının beline sarılarak dans ettirmek daha kötü bir harekettir (628: 61).

Dergi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kurtuluş Savaşı dönemi ve sonrası uygulamaları arasındaki farka dikkat çekmektedir. Kurtuluş savaşı öncesi toplumun temel ilkeleriyle zıtlık arzeden davranışlara milletin iradesine riayete dayanarak yaptırım uygulamayı ihmal etmediği halde Kurtuluş Savaşı'ndan sonra her nedense bu konuda "lakayt" davranmaktadır. Bu lakaytlık "irtidad-ı ictimai (toplumun dinden çıkması)" ile sonuçlanmaktadır. Meclis üyelerinden bazılarının bu balolara katılması mahkemeleri kararları uygulamakta kararsız bırakmaktadır. Dergi bu gidişata rağmen meclisin bir gün bu meseleyi haledeceğini ve toplumsal anarşinin önüne geçme mecburiyetini duyacağı umudunu beslemektedir (625: 12-13).

4.8.2. İçki

Dergi "Kötülüklerin anası" olan içkiyi toplum için bir "afet" olarak nitelendirmiştir (631: 108-109; 632: 124a). Yapılan kamuoyu araştırmaları içkinin kadınlar arasında yaygınlık kazandığı sonucunu göstermektedir. Hilâl-i Ahdar Cemiyeti, kadınlar arasında yaptığı araştırmada genç ve aydın Türk kadınlarının sarhoş edici

içeceklere karşı bağımlılıklarının gittikçe artmakta olduğu sonucuna ulaşmıştır. *Sebilürreşad* içkinin kadınlar arasında bu derece hızlı yayılma sebebinin medeniyet ve sosyal ilişkiler hakkında yayılan bazı yanlış algılamalar olduğunu söylemektedir (633: 142a; 633: 142b). Bu artış daha çok aydın kesim kadınları arasında gözlemlenmektedir. Yabancı bir gazete muhabiri de bu duruma dikkat çekerek toplum ve medeniyet özgürlüğünün Türkiye'de bu derece yanlış anlaşılmasının üzücü olduğunu belirtmiştir. *Sebilürreşad* İstanbul'da kadınlar arasında yaygınlaşmaya başlayan "içki belası"nın önüne geçilmediği takdirde, Anadolu'daki ailelere de sıçrama tehlikesinden korkmaktadır. Bu nedenle dergi Hilâl-i Ahdar'ın içki aleyhinde yaptığı faaliyetleri önemsemekte ve bu faaliyetleri okuyucuları için rapor ederek kurumun çalışmalarına destek vermektedir. Hilâl-ı Ahdar'ın yönetmelik ve tüzüğünü yayınlayarak, okuyucularından Anadolu'nun her yerinde şubeler açıp, bu konuda çalışmalar yapmasını istemiştir. Dergiye göre Avrupa'da içkinin yaygınlaşmasını durdurmak için çalışmalar çok canlı bir şekilde yürütülürken, İslam dünyasında ve Türkiye'de bu konuda herhangi bir kıpırdanma görülmemektedir (631: 108-109).

Hilâl-ı Ahdar'ın düzenlediği bir toplantıda, kadınlar arasında yaygınlaşan içkiye karşı alınması gereken tedbirler tartışılmıştır. Kadınların üyelik kaydını yapmak üzere görevlendirilen Safiye Hüseyin içkinin zararları konusunda açıklama yaptıktan sonra çalışmalar konusunda genç ve aydın hanımlar tarafından herhangi bir talebin olmadığını, kendilerini red ettiklerini, alayla karşıladıklarını söylemiştir. Yeni genç nesil kadınların içkiyi medeniyetin gerekliliklerinden olarak algıladığını "Bize ikram edilecek meselen bir şampanyayı biz nasıl redderiz? Bu müğayiri medeniyyeden olmaz mı? (Örneğin bize sunulacak bir şampanyayı nasıl redderiz? Bu medeniyete aykırı bir hareket olmaz mı?) " dediklerini aktarıyor. Bu durumda da üye olarak kaydolacak kadınların ancak yaşı geçkin kadınların olabileceği öngörüsünde bulunuyor. Toplantıda Hilal-ı Ahdar üyesi kadınlar tarafından içkinin zararlarını liselerde ve darülmuallimatlarda konferanslar verilerek anlatılması, içki aleyhinde yazılmış kitapçıkların ve hikayelerin dağıtılması kararlaştırılmıştır (631: 108-109). Cemiyetin yaptığı çalışmalar arasında eğitim bakanlığına başvurup üyelerinin kız mekteplerinde

içki aleyhinde konferanslar vermesi için izin alma girişimleri de sayılabilir (633: 142b).

Sebilürreşad içki, kumar ve dans karşıtı yazılar yayınlaması nedeniyle diğer medya tarafından bireysel özgürlükleri sınırlandırdığı şeklinde suçlanmıştır (632: 125a).

4.8.3. Sinema ve Tiyatro

Hem derginin anlatımlarından hem de alıntı şeklinde verdiği haberlerden o döneme kadar Müslüman kadınların tiyatro ve benzeri etkinliklerde rol almadıkları anlaşılmaktadır. Kadın rollerini genellikle Rum, Ermeni gibi farklı din ve etnik unsurlara mensup kadınlar oynamaktadır. Bu konuda *Tanin* Gazetesi'nin "sahne sanatı bizde neden gelişmiyor?" konulu bir mülakat yaptığı görülmektedir. Yine katılımcılardan biri tiyatro sahnelerinde artık duduların değil de güzel şiveli Türk kadınlarının bulunması gerektiği şeklinde görüş belirtmektedir (547-548: 14). Toplumun bu yerleşik uygulamasına rağmen son zamanlarda Müslüman kadınların tiyatrolarda rol alma vakalarına nadir de olsa rastlanmaktadır. Dindar kesim bu yeni duruma tepki gösterirken, resmi olarak İstanbul zabıtasının da bu olayları engellediği görülmektedir. Bu uygulamalardan dolayı dergi zabıtaya teşekkür etmekte ve ayrıca bu meseleye yetkililerin özellikle de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin dikkatini çekmektedir (567-568: 176). Dergi resmi dini İslam olan bir ülkede dine ve ahlaka uygun olmayan davranışları yasaklamanın zabıtanın görevi olduğunu belirtmektedir (571-571: 202). Halktan gelen tepkiler ise devletin bu "nameşru" hareketlere müsade edeceğini zannetmedikleri şeklindedir (575: 47).

Tiyatronun Türkiye'de yeni yeni ortaya çıkmasının nedeni toplumun geleneğiyle, ahlakıyla, anlayışıyla taban tabana zıt olmasıdır. Çünkü dergiye göre ülkede karısının, kızının ya da kızkardeşinin tiyatro sahnesinde arz-ı endam etmesini hazmedecek bir tek Müslüman bile bulunmamaktadır. Tiyatro sahnelerine çıkarılan kızlar genelde bir takım süslü vaatlerle kandırılan kimsesiz, biçare kızlardır. Batılılaşma taraftarlarının bu amaç uğruna masum kızları kendilerini eğlendirmeleri için sahneye

çıkarmalarının anlaşılır bir tarafı yoktur. Bu kızlar sahneye çıktıktan sonra mutlu olmayacaklardır. Eğer tiyatroda rol alan Müslüman kadın varsa bunlar çaresizliklerinden dolayı kandırılmış edilmiş birkaç zavallıdır. Yıkılan bu zavallı kızların hayatlarından başka koca bir milletin binlerce senelik edeb ve ahlakıdır aynı zamanda (547-548: 14).

Tiyatroda rol almak toplumda "Rumlara benzemek" şeklinde okunmuştur. Dergiye gelen okuyucu mektuplarında, bu tarz gelişmelerle Rumlara benzemekten korkulmakta, bundan üzüntü duyulmakta ve büyük bir tehlike olarak görülmektedir. Ama ne yazık ki Rum kültürü İstanbul'da Müslüman kadınlarını etkisi altına almaya başlamıştır bile (571-572: 202). Dergi bu dönemde İzmir, Ankara gibi bazı şehirlerde Müslüman kadınların tiyatroda oynadığına dair söylentiler için, bunların gizli yapılmış olabileceğini, İstanbul'da ise alenileştirilmeye çalışıldığı şeklinde bir değerlendirme yapıyor (567-568: 176).

Daha genç kızların düşüce dünyalarını doğrudan doğruya etkileyen tiyatro dahil tüm eğlence unsurları, çoğunlukla hayırsızlığı, katilliği, zinayı, fuhşu, macerayı aşılayıp yaygınlaşmasına neden olmaktadır (536-537: 135). Sokaklarda sınırsız bir açıklık ve lakaytlık ile mukaddes olan herşeyi çiğneyip geçmektedirler (Hasan Hikmet 530-531: 81). Bunlar toplumdaki ahlaki gelenek ve kuralları tehdit edici birer unsurdur (Celal Esat, 615: 267). Tiyatronun hayatta hiçbir faydası yoktur, ahlak üzerinde olumsuz etkileri bulunduğu bütün dünyanın inkar edemeyeceği bir gerçektir. Ayrıca sadece Müslüman toplumlarda değil dünyanın her yerinde tiyatroda çalışan kadınlara namuslu gözüyle bakılmaz. Bazen sahnelere çıplak çıkarak bütün "enzar-ı iştaha"yı kendilerine davet eden bu kadınlar dünyanın her yerinde fuhşa atılmak, davet ettikleri "enzar-ı ihtiras"ın zebunu olmak hususunda gecikmiyorlar (…)." Buna göre Müslüman kadınları tiyatroya çıkarmak yeni bir fuhuş yolunun açılmasına neden olmaktır (567-568: 176). Kadınların bütün vücutlarını sahnelerde sergilemesi onları "bir zevk oyuncağı, bir kukla" haline gelmektedir (Hasan Hikmet 530-531: 81). Ülkemizde sinema yaygınlaştığından beri kadınların sinema artistlerine özel hareketleri taklit etmekte. Onlar gibi oturup kalkmaya başlamıştır (536-537: 135).

Vatan gazetesi kadın erkek birlikte tiyatroya gitmeyi ahlaka aykırı telakki edenleri 'atıl dimağlar' diye tahkir etmiş (584: 191). *Tanin* gibi bazı yayın organları dans, içki, kumar aleyhinde yapılan yayınlardan rahatsızlık duyduklarını belirtmektedirler. Bu tür yaklaşımları "kurunu vustailik (orta çağcılık)" olarak değerlendirmektedirler (632: 125a).

4.9. Kadın ve Moda

Dergiye göre *"cins-i latif"* olan kadın her çağ ve kültürde görülen süse olan düşkünlüğüyle yaratılışındaki farklılığı açığa vurmaktadır. Kadınlar süse olan bu düşkünlüklerini ancak fıtrat ve yaratılışlarındaki karakter farklılığıyla açıklayabilirler. Kadınının başka bir erkeği baştan çıkarmak gibi bir amacı yoksa süslenmesinde bir sakınca görülmemiştir. Süslenmekteki niyet, yabancı erkekleri güzellikleriyle kendilerine çekmek ise kendilerini ve eşlerini, kurtulmaları imkanı olmayan bir çıkmaza sürüklemiş olacaklardır. Genellikle erkekler bu tip kadınlara göz koyarak onları baştan çıkarırlar. Böyle kadınlar namuslarını lekeler ve kocalarıyla aralarındaki bağları da koparırılar (585: 196).

Kadının bazı koşullar hariç süslenmesinde bir sakınca görülmeyip aksine bunun kadının yaratılışı gereği olduğu vurgulanmakla beraber modayı takip etmesi sakıncalı görülmüştür. Dergi bakışları kendisine çekmek için kadının son modayı takip etmek zorunda bırakılmasıyla kadın "sefahatin, ihtirasın, zevkin esaretine" girmiş olmaktadır. Bu durum kadını fuhşa da sürüklemektedir. Dergiye göre fuhşa düşen kadınların geneli hayatlarında bu aşamaları katettikten sonra söz konusu duruma düşmüşlerdir (573: 20). Dergiye göre modayı takip etmek "frenkleşmek hevesi"nin bir sonucudur. Bu nedenle toplumda yerleşik olmayan tarzdaki kıyafetlerin gazete ve dergilerde tanıtılması yadırganmıştır. *Vakit* Gazetesinin kadınlar için yeni kabul edilebilecek olan Avrupai şapka modasını haber yapması *"(...) münasebetsiz bir garibeyi ortaya çıkarmak (...)"* şeklinde yorumlanmıştır. Dergi bu "üzücü durum"u şapka propagandası olarak değerlendirmiştir. Şapka propagandası yaptığı için gazete çok ağır bir dille eleştirmiştir.

Yabancı işgalinden sonra bazı Müslüman kadınların sokakta şapkayla gezmeye başlamaları taklitte varılabilecek son nokta olarak görülmüş ve bu durumdan hayretle bahsedilmiştir (571-572: 202). Yüksek tabakaya mensup kadınlar arasında ise şapka giymek ulaşılmaz yükseklikte bir hedef olarak görülmüştür. Bu tabakaya mensup bir kadın kocasının şapka takmasına izin verdiği gün bu hayatta artık başka hiçbir isteğinin kalmayacağını söyleyerek şapka giyme konusundaki isteğinin sınırını göstermiştir Modaya uyma heves ve ihtirası Avrupalı kadını daima huzursuz kılmıştır. Şapka tıpkı Avrupalı kadına yaptığı gibi Türk kadını için de ahenksizliğin başladığı nokta, elde edilen ayrıcalıkların, entellektüel hürriyet çabalarının sonu, çile ve entrikanın başlangıcı olacaktır (610: 191b).

Moda takibinin eleştiri konusu olan diğer bir yönü ise milli ekonomiye verdiği zararlardır. Bu durum"Kadın ve Ekonomi" konulu başlıkta tartışılmıştır.

Ahlaki çöküntünün yanısıra kılık kıyafette de yaşanan dejenerasyonu engellemek için *Sebilürreşad*'a göre"faziletli kadınlar"ın üzerine düşen görev bir araya gelerek tedbirler almak, çözüm önerileri geliştirmektir. Onlar, "Sefahat ve delalet yolları"na düşmüş olan kadınları irşad etmelidirler. Kendi giyimleriyle örneklik teşkil ederek "faziletli kadınlar"a özel kıyafetleri yaygınlaştırmalıdırlar. Aksi takdirde kadınlar için "bu gidişin sonu uçurumdur". Bu uçurumdan en çok etkilenenler yine kadınlar olacaktır (613: 235).

4.10. Kadın ve Ekonomi

Eşine karşı iyi bir eş, çocuklarını iyi eğiten bir anne, ev işlerini iyi idareden sonra kadından beklenen evin geçiminde ihtiyaçtan kalan fazla parayı iyi değerlendirmektir (Muhammet Sadık, 617: 293).

Kadının ekonomiyle olan ilişkisi daha çok kadınların harcama alanları üzerinden değerlendirilmiştir. Modayı takip etmek, sinemaya gitmek, içki içmek, dans salonlarına devam etmek gibi yeni alışkanlıklar edinen kadın piyasada iktisadi dalgalanmalara ve

ekonomide yeni alanların açılmasına neden olmuştur. Kadının dış hayata girmesiyle yaşanan yeni dalgalanmalar genellikle para piyasasında olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Örneğin kadınların moda tutkusu nedeniyle milli servet, 1. Dünya Savaşı öncesi ticaret istatistiklerine oranla yüzde kırk civarında fazladan Avrupa'ya akmaktadır (573: 5). Bu paranın Avrupa'ya akması sonucu da ülkenin bütçesinde açıklık oluşmuştur. Kadının Avrupa modasını takip etmek için kıyafete harcadığı para da gıda bütçesinden kesilmektedir (Hasan Hikmet 530-531: 82). Bu konuda İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirleri dolaşan bir Japon'un Türk kadınlarıyla ilgili izlenimleri aktarılmıştır. Japon İstanbul'da gördüğü bazı bayanların tuvalete pek düşkün olduğu izlenimine kapıldığını aktarmaktadır. Japonya'da iki tane kadın darülfünunu bulunmasına ve tüm Japon kadınlarının okuma yazma bilmesine rağmen kadınların milli geleneklerine sadık kaldıklarını, parayı sokaklara atarcasına tuvalet düşkünü olmadıklarını, bu durumun mahalli iktisad üzerine pek büyük tesirler yaptığını söylemiştir (540-541: 168). Bazı kadınlar ise sinemaya gitmek için kocalarından gizli olarak evin bütçesinden para ayırmakta ya da evdeki bakır kapları satmaktadır (573: 21).

Kadınların içki içmeye başlamasıyla meyhane işletmek prim yapan bir iş olmaya başlamıştır (611: 204a). Kadınların dans salonlarına çekilmeye çalışılmasıyla İstanbul'da 380-400 civarı dans salonu açılmıştır. Bu salonların hemen hepsi Rumlar, Ermeniler ve ecnebiler tarafından işletilmektedir. Bunları Türkler doldurunca ekonomideki düşüşün oranı tahmin edilemeyen boyutlara varacaktır (611: 204b). Balolar maddi olarak da toplumu çökertmektedir. Ülkede bir memur tramvay ücreti ve günlük iş kıyafeti bulmakta zorlanırken balolar için pahalı elbise ve arabalar ayarlamak ülke ekonomisine yük olmaktadır. Bu durum uçuruma düşenlerin diğerlerini de uçuruma sürüklemesi olarak değerlendirilmiştir (Ömer Fevzi, 598: 406).

4.11. Kadın ve Siyaset

Kadının yaratılışındaki farklılık siyasette yer almasına da engel olarak görülmüştür. Dergiye göre kadın siyasetle uğraşabilecek kadar yeterli fiziksel ve ruhsal

dayanıklılıkta değidir (585: 196). Siyaset askerlikten daha fazla soğukkanlılık, çaba ve güçlü irade isteyen bir alandır. Buna göre kadını milletvekili seçerek, ülkenin hayatıyla ilgili kararlar verecek bir bakanlığa getirmek toplumu felakete sürükleyebilecek zayıf ellere teslim etmek anlamına gelmektedir. Dergide kadınların siyaset yapamayacağının kanıtı olarak tarihten örnekler verilmektedir. Roma'nın çöküş nedeni, devletlerin "kadınlar saltanatı" dönemlerinde yaşadıkları çalkantılar gösterilebilecek örnekler arasındadır. Genellikle kadınların müdahil olmasıyla yaşanan kanlı siyasi olaylar devletlerin yıkımlarıyla son bulmuştur. Osmanlı tarihinde saray kadınlarının müdahil olmasıyla yaşanan kanlı siyasi karışıklıklar da bu örnekler arasındadır (Hasan Hikmet, 569-570: 181).

Türk kadınlarının siyaset içerisinde yer alması tartışmaları derginin ve dönemin tipik bir karakteristiği olarak Avrupa ile karşılaştırmalı ele alınıyor. Bu dönemde İstanbul'da bazı kadınlar "Halk Fırkası" adıyla sadece kadınlardan oluşan bir siyasi parti kurmuşlardır. Kadınların bu girişimini değerlendirmek amacıyla dergi, *İkdam* Gazetesinin yayınladığı bir makaleyi iktibas etmiştir (538-539: 149-150). Makalede Türk kadınların bu siyasi teşebbüsleri Avrupa ülkelerindeki kadın siyasi hareketleriyle karşılaştırmalı olarak değerlendiriliyor. Makaleye göre Avrupa'nın kuzeyindeki birkaç ülke hariç henüz Batılı kadınlar bile politika alanında bizim kadınların talep ettiği haklara sahip değillerdir. Avrupalı kadınlar yüz yıllardan beri erkeklerle yan yana yaşamaları, erkeklere özel bütün alanlarda faaliyet göstermeleri ve hemen hemen bütün meslekleri icra edebilmelerine rağmen hala ne parlementoda ne akademide, hatta ne de darülfünun kürsülerinde yerleri yoktur. Siyasi fırkalara girmekteler ama seçimlere katılmamaktalar. Dergiye göre kadının milletvekili olması batı ülkelerinde bile *'garaib ahvalden (garip bir durum)'* bir durum olarak görülmektedir. Bu açıdan kadınların farklı alanlarda görülmeleri, rol ve görev almaları dergiye göre gelişim seyri açısından bir tutarlıklık arz etmemektedir. "*Terakki ve tecdid"* seyri açısından bir tutarsızlık arzetmektedir. Yazara göre bu girişim tıpkı kadınların yoldaki yürüyüşleri gibi ahenksizdir: "*gah sıçraya sıçraya gah (...) bir nev'i rüzgar ceryanı halinde seri ve seyyal hamlelerle…* (538-539: 149)." Bu siyasi gelişmeye *Akşam* Gazetesi gibi diğer

bazı gazetelerden örnek yaklaşımlar da verilmiştir. Gazeteye göre yalnız kadınlardan oluşan bir partiyi sadece sadece erkeklere düşmanlık besleyen ve evlilik karşıtı kadınlar kurabilir. Dünyanın hiç bir yerinde sadece kadınlardan oluşan bir parti bulunmamaktadır. Kadınlardan beklenilenin daha çok aile ve evlilik konularına önem vermeleridir (538-539: 149).

5. BÖLÜM

VERİLERİN ANALİZİ

Dördüncü bölümde *Sebilürreşad*'ın 1923-1925 yılları arasındaki süreçte yayınlanmış makalelerinden elde edilen veriler çalışmanın giriş bölümünde belirlenen hipotez çerçevesinde analiz edilecektir. Çalışmanın temel hipotezi İslamcı düşüncenin modernleşme çabalarında toplumda görülen değişiklikler ve yenilikler karşında kadının süregelen durumunun korunmasından yana tavır aldığı şeklinde belirlenmişti.

1923-1925 yılları, Anadolu'nun yabancı işgalinden kurtarıldığı Kurtuluş Savaşı'nın son bulduğu, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin uluslararası ortamda tanınma ve kabul edilme mücadelesi verdiği, yıkılan Osmanlı Devleti'den geriye kalan kurum, politika ve uygulamaların yavaş yavaş kaldırıldığı bir siyasi tarihi döneme denk gelmektedir. Derginin kadınla ilgili gündem ve değerlendirmelerini daha çok söz konusu siyasi ortamın kültür dünyasına yansıyan yönü belirlemiştir. Hızla devam eden Batılılaşma hareketinin gereği olarak algılanan, İngilizlerin İstanbul'u işgaliyle rahatlıkla yayılma ortamı bulan ve Cumhuriyetin kurucu kadrosunun desteklemeleriyle resmi bir boyut kazanan toplumsal değişim ve yeniliklere *Sebilürreşad* dergisi karşıt durmaktadır. Dergiye göre söz konusu değişim ve yenilikler toplumun varolan ahlaki geleneklerine ters düşmekte, kadını dolayısıyla da toplumu bozup yok oluşa sürükleyen yıkıcı unsurlar haline gelmektedir. Bu nedenle dergi modernleşme hareketlerinde Müslüman kadınla ilgili özgün bir düşünce ve gündem belirlemekten ziyade daha aciliyet arzeden bir sorun olarak toplum hayatına ilk defa giren kültürel uygulamalara karşı reaksiyoner ve toplumun süregelen yapısını korumacı bir tavır içinde olmuştur. Bu bölümde daha geniş incelenecek olmasıyla beraber gündemi belirleyen değişimler baloların düzenlemesi, dans salonların açılması, kadınların tiyatrolarda rol alması, meyhane gibi içkili alanlara, sinemalara gitmesi, şapka takarak, ince çorap ya da kısa etek giyerek modayı takip etmeye başlaması gibi konulardır. Yüzeysel bir okuma sonucu çağdaşlaşma ve ilerlemenin gerekliliklerinden

olduğu savunularak yaygınlaştırılmaya çalışılan bu tür uygulamalara *Sebilürreşad* şiddetli bir şekilde tepki göstermiştir. Bunların topluma yabancı unsurlar olarak kadını bozduğunu, kadının bozulmasıyla toplumsal bir kurum olarak ailenin de bozulduğuna dikkat çekmiştir. *Sebilürreşad*'ın kadın algısının bu gündem çerçevesinde şekillendiği ve bu yönüyle dönem İslamcılarının gündemi yakalama konusunda etkin olduğu söylenebilir. Toplum için genelde "afet" olarak nitelendirilen bu değişikliklere karşı gösterilen tepki İslamcıların toplumsal olaylarda aktiflik durumlarını göstermesi açısından olumlu olarak değerlendirilebilir. Sebilürreşad incelendiğinde dönemin gündemine parelel olarak kullanılan bazı kavramların kadınlarla ilgili konularda kullandığı görülmektedir. Bu kavramlar "tecdid (yenilenme)", "terakki (ilerleme)", "serbesti-i nisvan (kadın serbestliği)" (534-535: 110), "hürriyet-i nisvan (kadın özgürlüğü)" (Hasan Hikmet, 569-570: 180; 613: 235; Celal Esat, 602: 61), "asri aile (çağdaş aile)" (Hasan Hikmet, 569-570: 180), "asri kadın (çağdaş kadın)" (613: 235; 633: 143), "feminizm", "teali nisvan" (613: 235; Celal Esat, 602: 61) olarak sıralanabilir. Dönemin Batılılaşma taraftarı, aydın veya toplumu inşa eden kesiminin kadın konusundaki tasavvurlarının ise parçalanmış bir durumda olduğu açıkça görülmektedir. Onlara göre geleneğin inşa ettiği, süregiden kadın imajı olumsuz, kötü, demodeyken -cahil, medeniyetsiz, çirkin, garip davranışlar içerisinde, asosyal (573: 4)- diğer taraftan deyim yerindeyse kadına rağmen kadın için "yeni bir kadın" yaratılmaya çalışılmaktadır.

Yine dergide dönemin karakteristik bir tavrı olarak kadınla ilgili her gelişme ve değerlendirmede genellikle Avrupa'yla karşılaştırmalarda bulunulmaktadır. Avrupa'nın doğru kabul edilen uygulamaları dergi tarafından referans olarak gösterilmiştir.

Temel hipotezi oluşturucak mahiyette alt başlıklar olarak kadının annelik, aile, eğitim, vatan ve ordu, mekan, özgürlük, ahlak, eğlence, moda, ekonomi ve siyaset alanlarında tartılaşan pozisyonu sırasıyla analiz edilecektir.

Dergi, kadını anne olarak topluma/vatana sağlıklı bireyler yetiştirmesi açısından oldukça önemsemiştir. Kadın, anne olduğu için toplumda varsayılıp değer görür. Kadın

çocuk doğurarak ve çocukların ilk eğitimcisi olarak ülkenin geleceğini inşa etmektedir. Erkek, kadın gibi sağlıklı nesiller yetiştirecek yetenekte değildir. Bu yüzden kadın anne olmayı amaç edinmeye ve çocuk doğurmaya teşvik edilmiştir. Bu açıdan dergi anneliğin önüne geçebilecek, kadını annelik görevinden alıkoyabilecek herşeyi olumsuz olarak görmüştür. Toplumdaki birçok yenilik ve değişiklik de toplumun bir bireyi olarak kadın açısından değil de anne olarak kadın açısından değerlendirilmiştir. Bu bakış açısından hareketle değerlendirmelerde bulunan derginin çoğu zaman kadının süregelen toplumsal statüsünün korunmasından yana tavır geliştirdiği görülmektedir.

Dergide kadın, ailenin dolaysıyla da toplumun temel unsuru olarak görülmüştür. Dergiye göre kadının asıl görevi aile hayatını devam ettirmektir. Kurum olarak oldukça önemsenen ailenin değerini kadının olgunluk ve fazilet derecesi belirlemektedir. Kadın ailenin iffet ve onuru simgelemektedir. Bu nedenle kadın çocuklarının, eşinin, ve akrabalarının gözünde kahraman rolündedir. Kadının ahlaki açıdan yozlaşması ve ailesiyle olan bağlarının zayıflaması sonucu toplum ahlaki ve kurumsal manada çöker. Bu nedenle kadının aileyle olan bağlarını çözecek, aile içindeki konumunu değiştirecek herşey olumsuz değerlendirilmiştir. Derginin kadının aile içindeki geleneksel konumunun devam etmesini istediği söylenebilir.

İslamcı düşünce genel olarak kadının eğitimli olması gerektiği kanaati taşımaktadırlar. Bu iyi bir aile yapısı ve sağlıklı bir neslin yetişmesi için gerekli görülmüştür. Çocuk ilk eğitim ve terbiyesini anneden aldığı için kadının eğitim alarak donanımlı hale gelmesi gerekir. Eğitim alınacak alanlar ve eğitimin derecesi konusunda bazı kriterler konmuşsa da bunlar net değildir. Ancak kadının eğitim aldığı alanlar çocuk eğitimi, ev yönetimi ve ekonomisine yardımcı olacak alanlar olmalıdır. Kadınların yüksek öğrenim görmesi uygun görülmemiştir. Kadının eğitimini tamamladıktan sonra çalışmasına kesinlikle karşı durulmuşsa da öğretmen olarak görev yapması teşvik edilmiştir. Derginin kadının eğitim alması konusunda yeni bir perspektif geliştirdiği söylenemez.

Çocuk doğurup vatana nüfus sağlaması yönüyle kadın önemsenmiştir. Kadının

anne olarak vatana karşı görevi sağlıklı, güçlü, eğitimli bireyler yetiştirmektir. Bu nedenle kadının çocuğun fiziksel gelişimi ve eğitiminin her safhasıyla yakından ilgilenmesi gerekir. "Vatana mader olmak (vatana ana olmak)" kadın için onur verici bir sıfat olarak kullanılmıştır. Dergiye göre kadın evladını vatana feda edebilecek olgunluğa ve vatan sevgisine sahip olmalıdır. *Sebilürreşad*, kadının ordu ve savaşta asker olarak görev alamayacağı tezini savunur. Ona göre tarihin hiçbir zaman diliminde ve hiçbir toplumda kadın orduda asker olmamıştır. Dergiye göre kadının fiziksel ve ruhsal yapısı yaratılış bakımından savaş şartlarına uyum sağlamaktan o kadar uzaktır ki bu konunun tartışılmasını bile gereksizdir. Dergi bu söylemlerine rağmen İstanbul kadınlarının yapay gündemlerine karşı Anadolu kadınının iklimin zorlu şartlarına rağmen erkeklerle omuz omuza Kurtuluş Savaşı'nda gösterdiği kahramanlıkları övgüyle örnek vermektedir. Sonuç olarak derginin kadının fiziksel yapısını neden göstererek kadının savaş ve orduda rol alamayacağı düşüncesine sahip olduğu söylenebilir.

Dergiye göre kadın için ideal yaşam ve çalışma alanı evidir. Kadınlığın asıl görevi de "yuva yapmak"tır. Yapı itibariyle ince ve hassas olan kadın herşeyden önce ev kadınıdır. Yaratılışındaki farklılıklar onun evde yaşamasını gerekli kılar. Kadının evden çıkması medeniyet ve toplum için bozuluş ve yok oluş nedenidir. Bu verilerden yola çıkarak derginin, yavaş yavaş kendisini dayatan bir zorunluluk haline gelen kadının dış mekanlarda yer alması konusunda çağın gerekliliğine uygun bir açılım geliştirmediği öne sürülebilir.

Dönem içerisinde en çok tartışılan konunun kadının özgürlüğü meselesi olduğu söylenebilir. Dergiye göre Batılılaşma yanlılarının kadının özgürleşmesinden kastettikleri kadın vücudunun bayağı ve sınırsız bir şekilde çıplaklığı ve sergilenmesi, içkili mekanlarda zaman geçirmesi, balo ve dans partilerine katılması, tiyatrolarda uygunsuz bir şekillerde rol alması, sinemaya gitmesinden başka birşey değildir. Batılılaşma yanlılarının "tecdid (yenilik)" olarak nitelendirdikleri kadın özgürlüğü toplum için zararlı sonuçlar doğurduğundan dolayı "tereddi (yozlaşma)" olarak nitelendirilmiştir. Çünkü bu yeni akım kadını evinden çıkmış kadının ailesiyle olan bağlarını koparark, aileyi ve toplumu yıkıma sürüklemiştir. Bu konuda derginin

Batılılaşma yanlılarının yaratmaya çalıştığı algının tersine özgürlüğün kastedilen şeylerde olmadığını ısrarla vurgulamıştır. Kastedilen şekildeki bir kadın özgürlüğü anlayışına karşı olan dergi kadının mevcut statüsü içinde İslamın zaten ona her türlü geniş hak ve özgürlükleri verdiği söylemiş mevcut durumun en iyi hal olduğunu belirtmiştir.

Dergi kadınların dış ortamlardaki davranışlarından yola çıkarak toplumda ahlak ve terbiyenin sarsılmakta olduğunu söylemektedir. Kadının evin dışında karışık ortamlarda vakit geçirmesi, makyaj yapıp ince ya da dekolte giyinmesi, erkeklerle olan ilişkilerinde laubali davranması toplumun ahlaki yapısının çöktüğünün göstergeleridir. Batılılaşma taraftarları toplumun var olan ahlak kurallarını ortadan kaldırmış ancak yerine yenilerini de koyamamıştır. Yaşanan ahlaki dejenerasyon toplumun çöküşünü hazırlamaktadır. Çöküşün en büyük göstergelerinden bir tanesi de fuhşun yaygınlaşmasıdır. Dergi onaylamadığı davranış şekilleri sergilediği için kadının dış mekanlarda yer almasını istemez. Dergiye göre kadının yaşam alanı olarak evi kullanması ahlaki bozulmayı engelleyen bir temel etkendir.

Dans, sinema, tiyatro, balo gibi eğlence unsurları toplumun ahlaki gelenek ve kurallarını yıkıcı unsurlar olarak okunmuştur. Genç kız ve kadınların düşünce dünyaları bunlardan daha fazla etkilendiği için onları bu tür ortamlardan sakındırmak gerekmektedir. Dergiye göre kimse eşinin, kızkardeşinin ya da kızının bu tür ortamlarda yer almasını istemez. Bu ortamlarda bulunan genç kızlar ve kadınlar genelde süslü vaatlerle erkekler tarafından, kendi zevklerinin tatmin etmeleri için bu alanlara çekilmiş kişilerdir. Günümüzde dindar kadınların etkin şekilde kullandıkları kültürel alanlar olarak sinema, tiyatro, müzik dinletileri gibi alanlar ilk İslamcı düşünce tarafından kadını ve yerleşik ahlaki kuralları tehdit edici unsurlar olarak okunmuştur Bu nedenle dergi bu konuda da kadınla ilgili statik düşünce tarzını korumuştur.

Dergiye göre kadının süslenmesi yaratılışı gereği olarak doğal bir durumdur. Ancak yabancı erkekleri etkilemek amacıyla süslenmesi yanlıştır. Avrupalılara benzeme isteği olarak moda, bakışları kendisine çekmek maksadıyla yapıldığı için kadını zevk ve

hırsın ağına düşmesine neden olmaktadır. Ayrıca ülkede genel bir maddi kriz yaşanırken Avrupa modasını takip etmekle paranın yurtdışına akmasına neden olması gerekçelerinden dolayı modayı takip etmek hoş karşılanmamıştır. Dergi "faziletli kadınlar"ın giyimleriyle diğer kadınlara örneklik yapmaları gerektiğini söylemektedir.

Dergi kadının ekonomiyle olan ilişkisini iş gücü olarak değil de evin maddi giderlerini yönetme ve harcama alanlarıyla bağlantılı olarak değerlendirmiştir. Buna göre kadın ev ekonomisini iyi bir şekilde yönetip ihtiyaçlardan arta alan parayı da değerlendirmelidir. Dergi "yeni kadınlık" olarak isimlendirdiği kadın tipolojisinin yeni harcama alanları açması nedeniyle ülke ekonomisinde dalgalanmalara neden olduğunu söylemektedir.

Dergi kadın fıtratının siyasetle ilgilenmesine uygun olmadığını belirtmektedir. Ayrıca tarihte rastlanılan tüm vakalarda kadın siyasetle ilgilendiği zamanlarda genelde karışıklıklar ve yıkımlar meydana gelmektedir. Dergi Türk kadınının siyasete atılma isteğinde Avrupalı kadınları bile geçmiştir. Çünkü onlar siyasetin hiçbir safhasında bulunmayıp, Türk kadınlardaki gibi ileri dereceli talepleri de hiçbir zaman olmamıştır. Siyaset erkek gücü ve zekasının yapabileceği bir iş olarak görülmüştür. Kadının fiziksel ve duygusal açıdan bu alana uygun olmadığını dolayısıyla da kadınların siyasi taleplerden vazgeçmeleri gerektiği ifade edilmektedir.

On bir ayrı başlıkta incelenen İslamcı görüşün kadın algısının, geleneksel kadın profilinden farklılık arzetmediği görülmektedir. Dergi özel olarak nitelediği bir dindar kadın protitipinden bahsetmemektedir. Aksine daima geçmişin anne ve kadınlarına atıflarda bulunarak çağın kadınlarından eski kadınlığı örnek almaları konusunda çağrıda bulunmaktadır. "yeni kadınlık"a karşı eskinin faziletli anneleri, kadınları ideal roller olarak gösterilmiştir. Bu noktada İslamcı görüşün giyim kuşam, eğlence ortamları, ortak alanları kullanma konusundaki yaklaşım farklılıkları dışında milliyetçi görüşün kadına biçtiği geleneksel rolleri devam ettirme konusunda büyük oranda benzediği söylenebilir. Hem milliyetçi akım hem de İslamcı düşüncede kadının "annelik" rolü ön plana çıkarılıp vurgulanmaktır. Kadınlar iyi birer anne olmaları konusunda motive

edilmişlerdir. Çünkü vatana ve millete iyi ve güçlü evlatlar yetiştirecek olanlar annelerdir. Buna paralel olarak kendilerinden iyi eşler ve iyi birer ev hanımı olmaları da beklenmiştir. Yine ortak paydalardan bir tanesi de kadınlardan erkekleri beklemeden sosyal konularda sorumluluk almaları beklenmiştir. Kadınlar ahlaki düşkünlük yaşayan kadınları "irşad etme"li. Onları bu yola sürükleyen maddi sebeblerse onlara maddi imkanlar sağlamaya çalışmalıdırlar. Bu anlamda derginin tutumunun Okutan'ın (2007: 23) tespitiyle uyum sağladığı görülmektedir. Yine "faziletli" kadınlardan giyimleriyle, giyim kuşam bakımından yozlaşmış kadınlara örnek olmaları istenmiştir.

Temel hipotezin test edilmesinden ulaşılan sonuç İslamcı düşünce akımının "ideal kadın" kurgusunu, geleneksel kadın imajı oluşturduğu şeklinde olmuştur. İslamcı düşüncenin ayrı bir şekilde kodladığı herhangi bir dindar kadın kurgusu bulunmamaktadır. Bu anlamda dini ibadet ve uygulamaların ayrıca vurgulanmasına ihtiyaç hissedilmemiştir. Geleneğin inşa ettiği dindar kadın iyi ve yeterli görülmüştür. Geleneksel profile uyumlu olarak belli bir dereceye kadar eğitim alıp bazı meslekleri uygulayabileceğini söylemekle beraber kadının fıtratı için uygun görülmeyen siyaset, ordu/savaş gibi alanlarda rol alması doğru kabul edilmemiştir. Daha sonradan kamusal alan olarak kavramsallaştırılan dış mekanda ve ortak kullanım oluşturacak alanlarda yer alması uygun görülmemiştir. Çağdaşlaşmanın vazgeçilmezi olarak kabul edilen "kadın özgürlüğü" tartışmalarına paralel olarak yaygınlaştırılmaya çalışılan eğlence anlayışına Sebilürreşad karşı çıkmaktadır. Dans, balo, sinema, tiyatro, içki gibi daha çok Batı kültüründen etkilenilerek yaygınlaştırılmaya çalışılan unsurlar kadını toplumsal değerlerden uzaklatırıp aile ve toplumla olan bağlarını koparıcı ve bu iki kurumu yıkıcı etkenler olarak görülmüştür. Kadın toplumsal ahlakın koruyucusu ve devam ettiricisi olarak görülmüştür. Söz konusu çıkarımlar Yuval-Davis'in geliştirdiği teori ve Türkiye'deki milliyetçi görüşün kadınla ilgili söylem ve uygulamalarla benzerlik taşımaktadır. Bu noktada her ne kadar İslamcı ve milliyetçi düşünce kadınla ilgili konularda söylemde ayrışmış olsalar da milliyetçi söylemin kadınla ilgili geleneksel yaklaşımı pratikte 1960'lara kadar yoğun bir şekilde devam ettirmiştir.

SONUÇ

Her ideoloji kendi görüşlerini mensupları üzerinden ideal formlar olarak göstermeye çalışır. İdeolojiler toplumsal kriz ya da yeniden oluşum süreçlerinde daha bir önem kazanan toplumsal roller arasında asıl hassasiyeti kadın kimliği üzerinde göstermektedirler. Günümüzde İslam kimliğini başörtüsü göstereni ile belirterek modernizmin bütün olanaklarından faydalanmak isteyen "dindar kadın" başörtüsüyle özneliğini korumuş olurken diğer taraftan modernliğin göstergelerini yansıtan yaşam tarzıyla da eleştiri konusu olmaktadır. Bu eleştiriler birşeylerin aslında öngörüldüğü gibi devam etmediğine işaret etmektedir. Bu çalışmanın amacı söz konusu öngörülerin neler olduğunu ortaya çıkarmaktı. İslamcılığın erken dönem metinlerinden olan *Sebilürreşad*'ın 1923-1925 tarih aralıklarını örneklem olarak seçen bu çalışma, İslamcı düşünceye göre ideal kadın tipolojisini analiz etmiştir.

Temel beş bölümden oluşan çalışmada, ilk bölüm olan giriş kısmında çalışmaya teorik zemin oluşturacak kuram arayışına girilmiştir. Dinin kadın kimliği üzerindeki yeniden üretimiyle ilgili teorik kuramın eksikliğinden dolayı çalışmaya ışık tutacak yardımcı kuram niteliğinde Yuval-Davis'in "*Cinsiyet ve Millet*" kitabına başvurulmuştur. "Biyolojik yeniden üretici" ve "kültürel yeniden üretici" olarak kadının toplum tarafından nasıl yeniden şekillendirildiği, "Cinsiyetlendirilmiş ordular, Cinsiyetlendirilmiş savaşlar"da kadının aldığı rol ve görevlerin nitelikleri konusunda geliştirdiği kuram burada incelenmiştir. Yine bu bölümde Türkiye'de dindar kadın kimliğinin geçirdiği sürece kısaca değinilmiştir. Çalışmanın ele aldığı zaman dilimiyle günümüz aradında, öncelik ve sonralık açısından iyi bir değerlendirmenin yapılabilmesi için bu alt bölümün çalışmada olması gerekli görülmüştür. İkinci bölümde Cumhuriyetin ilk yıllarındaki siyasi durum, bu zaman dilimindeki kadının durumu ve kadınların süreli yayınları incelenmiştir. Bu dönemde Osmanlı kurumları kaldırılmakta, Kemalist ideolojinin temel ilkeleri oluşturulmaktadır. Toplumun yerleşik kültürel uygulamaları çağdışı kabul edilmekte yerine Batılı tarzda sosyo-kültürel bir yaşam tarzı benimsetilmeye çalışılmaktadır. Bu dönemde eğitimin resmi kurum ve kanallarının

kadınların modernleştirilmesinde yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Üçüncü bölümde süreli yayın dünyası tanıtılmış, bunların içinden *Sebilürreşad*'ın fikir olarak durduğu konum belirlenmiştir. Siyasi düşünce akımı olarak İslamcılık incelenmiştir. İslamcılık dini bir ideoloji olarak İslam aleminin geri kalmışlığının nedenlerini ve bu nedenlere çözüm yolları ararken çareyi İslam'ın altın çağına başvurmakta bulmuştur. Kuran ve sünnetin yalın uygulamalarını günümüze taşıma çabalarının yanında modern çağların imkanlarını kullanmakta bir sorun görmemişlerdir. Çalışmanın ortaya çıkarmayı hedeflediği nokta burada yatmaktadır. İslamcılık modernizmle İslamiyeti bir arada barındırabildiği noktada İslamcı kadının toplumsal konumunu nasıl şekillendirilecekti?

Dördüncü bölümde *Sebilürreşad* dergisi, çalışmanın temel hipotezi test edilmek amacıyla annelik, aile, eğitim, vatan/ordu, mekan, özgürlük, ahlak, eğlence, moda, ekonomi, siyaset alt başlıkları açılarak incelenmiştir. Dördüncü bölümde elde edilen veriler beşinci bölümde analiz edilmiştir. Çalışmanın temel hipotezi veriler çerçevesinde doğrulanmıştır. Buna göre İslamcı düşünce, geleneksel dini uygulama ve kabullerin dışına çıkıp modernizmi anlama konusunda geliştirdiği perspektifi kadının sosyal konumu için uygulamayı doğru bulmamıştır. İslamcı görüş her toplumun, daha doğrusu her medeniyetin ahlaki kabullerinin farklı olduğunu, bunların doğrudan transferinin mümkün olamayacağını belirtmektedir. Onlara göre bir toplumda normal kabul edilen uygulama ve ahlaki değerler Müslüman toplumlar için yıkıcı unsurlara dönüşebilmektedir. Toplumların sosyolojik gerçeklerinden yola çıkılarak da bir toplumun süregelen anlayış ve uygulamalarının tamamını yanlış kabul edip birden bire değişimini arzulamak mümkün olan bir istek değildir. Bu toplumdak kırılma ve krizlerin doğmasına neden olacaktır. Kadının annelik, aile, eğitim ve vatan konularıyla ilgili pozisyonları toplum merkezli bir bakış açısıyla okunmuş, toplumun çıkarlarına uygun roler biçilmiştir. Kadının dış mekan aktivitelerinde yer alması toplumu yozlaştırıcı bir etken olarak görülmüş kadının evinden çıkmaması gerektiği fikrini pekiştirmişlerdir. Yine siyaset, ordu ve bir çok çalışma alanı kadının fiziksel yapısı neden gösterilerek kadına kapatılmıştır.

İslamcıların kadına karşı sürdürdüğü bu muhafazakar tavır yarım asırdan fazla süren bir süreçle İslamcı kadının, modernizme karşı gösterdiği, bazı koşullar için yenilgi bazı koşullar içindeyse entegre sayılabilecek davranışlarıyla delinmiştir. Dindar kadın artık toplumun her alanında bulunmaktadır. Sakıncaları konuşulan yüksek öğrenim görmenin dışında yüksek öğrenim verebilecek yetkinliğe ulaşmıştır. Eğitim alıp her mesleği yapabilmektedir. Kültürel birçok aktiviteyi aktif olarak takip etmekte ve yürütebilmektedir. Günümüzde İslamcı düşüncenin kadının sosyal hayattaki aktüel konumunu destekleyecek söylemler içerisinde olduğu görülmektedir. Bu söylemlerin niteliği, boyutları ve pratik hayata yansımaları çalışılması gereken alanlar olarak durmaktadır. Bu çalışma geçmişten günümüze herhangi bir şekilde de olsa devamlı gündemleştirilen ancak gerektiği şekilde tanımlanma/anlatılma konusunda yeteri kadar özen gösterilmeyen dindar kadının, İslamcı düşünce açısıdan nasıl görüldüğü konusundaki boşluğu kapatmak için atılacak adımların ilki olmayı hedeflemiştir. İslamcılığın ilk döneminin kadın algısının konu edildiği bu çalışmanın devamında İslamcılığın Türkiye'de yeniden hareketlilik kazanmaya başladığı 60'lı yıllar, İslam dünyasından tercümelerin yoğun bir şekilde yapıldığı 80'li yıllar, 90'lı ve 2000'li yıllardaki dindar kadın algısı çalışılması gereken konular olarak durmaktadır. Araştırmacılar İslamcı düşünceye ait dergi, gazete ve diğer araştırma alanlarından veriler oluşturabilirler. Bu çalışmalar neticesinde oluşturulacak olan dinin kadına yaklaşımıyla ilgili sosyal bir kuram ihtiyacı ise hala aciliyet arzeden bir durum olarak varlığını sürdürmektedir.

Çalışmanın temel metni olan *Sebilürreşad* dergisi Osmanlıca aslından okunmuştur. Metinlerin latinize ve tercüme edilmelerinin ayrıca emek isteyen bir durum olması nedeniyle, çalışmanın ortaya çıkma sürecinden büyük bir pay çeviriye ayrılmıştır. Çalışma sürecinden tasarruf edilmesi ve Osmanlıca bilmeyen araştırmacılar için derginin Türkçeye çevrilmesi gereklilik arzetmektedir.

Çalışmanın sonucunda öneri olarak İslamcı düşünceye, dindar kadının yanında olduğunu gösterecek uygun iş, çalışma ve kültürel koşulları sağlayacak somut projeler geliştirmesi gerektiği çağrısında bulunulabilir. Böylelikle aile ve toplumu için hala

biricik konumda olan kadına ev ve iş hayatı/dış hayat arasında dengeli ilgi ve zaman ayırma fırsatı sunmuş olacaktır.

KAYNAKÇA

ACAR, Feride: "Türkiye'de İslamcı Hareket Ve Kadın: Kadın Dergileri Ve Bir Grup Üniversite Öğrencisi Üzerinde Bir İnceleme", **1980'ler Türkiyesinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, Haz. Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, s.79-100, 1993.

AKPOLAT, Yıldız: **Sosyoloji Araştırmaları Osmanlıda Kadın Dergileri ve Sosyoloji Dergileri,** İstanbul, Fenomen Yayıncılık, t.y.

AKŞİN, Sina: **Kısa Türkiye Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

ANBAR, Gülnur: "Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Dergileri Ekseninde Din-Devlet- Siyaset Tartışmaları" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

ARABACI, Caner: "Eşref Edip Fergan ve Sebilürreşad Üzerine", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık**, Ed. Yasin Aktay, İstanbul, İletişim Yayınları, C.VI, s.96-128, 2005.

ARSLAN, Yasemin: "Sebilürreşad Dergisindeki Dil Ve Edebiyat Yazılarının İncelenmesi (1912-1925)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2004.

ARSLANTÜRK, Zeki- **Sosyoloji (Kavramlar-Kurumlar-Süreçler- Teoriler)**, İstanbul,

AMMAN, M. Tayfun : Çamlıca Yayınları, 2008.

AY M. Yasemin: "Sırat-I Müstakim Ve Sebilü'r-Reşad Dergilerinde Dış Türkler Meselesi Üzerinde Bir Araştırma", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1994.

AŞA, Emel: "1869-1923 Yılları Arasında Yayınlanan Türk Kadın ve Aile Dergileri", t.y.

ATEŞ, Toktamış: **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul, Der Yayınları, 1993.

BARAKLI, Nuh: "Sırat-I Müstakim Ve Sebilü`R-Reşad Dergilerinde Hadis Ve Hadis Yorumları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1998.

BERKES, Niyazi: **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yay. Haz. Ahmet Kuvas, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2013.

BULUT, Ekrem: "Sırât-I Müstakîm Ve Sebilürreşad Dergilerinde Yayımlanan Makaleler Bağlamında Son Dönem Osmanlı Medreseleri Ve Islâh-I Medâris Hakkındaki Düşünceler", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2011.

BULUT, Hüseyin: "Sırat-I Mustakim Ve Sebilürreşad Dergisinde Milliyetçilik Meselesi (1910-1914)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2000.

CAPORAL, Bernard: **Kemalizmde Ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919-1970)**, Çev. Ercan Eyüboğlu, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982.

ÇAKIR, Serpil: **Osmanlı Kadın Hareketi**, İstanbul, Metis Yayınları, 2011.

ÇAY Y. Hilal: "Sebilürreşad'daki Makaleleri Işığında Ahmed Hamdi Akseki'nin Kelami Görüşleri" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

CEMAL, Kerem: "Ispartalı Hakkı'nın Sırat-I Müstakim Ve Sebil`Ür-Reşat Dergilerinde Yayınlanan Makalelerinin Sistematik Tahlili", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 1997.

DAYANÇ, Muharrem: "Sırat-I Mustakim Dergisindeki Dil, Edebiyat Ve Sosyal Kavramların Sistematik İncelenmesi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1997.

DEBUS, Esther: **Sebilürreşâd: Kemalizm Öncesi ve Sonrası Dönemdeki Muhalefete Dair Karşılaştırmalı Bir Araştırma**, Çev. Atilla Dirim, İstanbul, Libra Kitap, 2012.

DEDE, İsmail: "Sebilürreşad Dergisi'nde Medrese Öğrencilerinin Medreseyi Değerlendirmeleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2006.

DOĞRAMACI, Emel: **Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1989.

DUMAN, Abdullah: "Sebilürreşad Dergisi Bağlamında Osmanlı'nın Son Dönemindeki Kelami Tartışmalar", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul: **Üstad Ali Ulvi Kurucu Hatıralar 2**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2013.

EFE, Adem: "Sebilürreşad" **TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.XXV, s.251-253, 2009.

ERKİLET B. Alev: "Modernleşme ve Özel Alan-Kamusal Alan Dikotomisi Açısından Müslüman Kadının Dönüşümü" **Tezkire**, 1998, s.71-85.

ESEN, Hilal: "Sebilürreşad'da Öteki Dinlerle İlgili Yazıların Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2008.

Eşref Edip: **Mehmet Akif Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları**, İstanbul, Sebilürreşad Neşriyatı, 1960.

DOĞAN, D. Mehmet: "İslamcılık: Bir Adlandırma Meselesi", **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi - Sempozyum Tebliğleri**, Ed. İsmail Kara, Asım Öz, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, s.120-128, 2013.

GEVGİLİLİ, Ali: "Türkiye Basını", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**: İstanbul, İletişim Yayınları, C.I, s.202-228, 1983.

GİDDENS, Anthony: **Sosyoloji**, Yay. Haz. Hüseyin Özel, Cemal Güzel, Çev. Hüseyin Özel v.d. Ankara, Ayraç Yayınevi, 2000.

GÜL, Adnan: "Sebilürreşad (Sıra-t Müstakim) Dergisine Göre Batılılaşma Problemi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006.

GÜN, Fahrettin: **Eşref Edip (Fergan) İstiklal Mahkemelerinde -Sebilürreşad Romanı-**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2002.

GÖLE, Nilüfer: **Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme**, İstanbul, Metis Yayınları, 1992.

İNALCIK, Halil: **Atatürk ve Demokratik Türkiye**, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2007.

İNUĞUR, M. Nuri.: **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul, Çağlayan Yayınları, 1982.

KAHRAMAN, Aslı: "1912–1925 Yılları Arasında Sebilürreşad Dergisi'nde Yayınlanan Hıristiyanlıkla İlgili Makaleler Ve Tahlilleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2009.

KARA, İsmail: "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İslamcılık Tartışmaları", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, C.V-VI, s.1405-1420, 1986.

KARA, İsmail: "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not", **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi - Sempozyum Tebliğleri**, Ed. İsmail Kara, Asım Öz, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, s.15-43, 2013.

KARABIYIK B. Fatma: **Cumhuriyet'in Dindar Kadınları**, İstanbul, Profil Yayıncılık, 2009.

KIRKPINAR, Leyla: "Türkiye'de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın", **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Ed. Ayşe B. Hacımirzaoğlu, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998.

KOÇAK, Birgül: "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı-Türk Aydınında Batı Eleştirisi: Sırat-ı Müstakim Örneği" Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.

KOÇAK, Cemil: **Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye Tarihi**, Yay. Yön: Sina Akşin, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995.

KOLOĞLU, Orhan: "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi" **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.I, s.68-93, 1985.

KOLOĞLU, Orhan: **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2006.

KURNAZ, Şefika: **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)**, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991.

LEWİS, Bernard: **Modern Türkiyenin Doğuşu**, Çev. Boğaç Babür Turna, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2008.

MARDİN, Şerif: "İslamcılık", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, C.V, s.1400-1404, 1986.

MERİÇ, Nevin: "Kadında Meydan Gelen Değişimlerin Tarihselliğinden Bir Kaç Kesit", **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadının Tarihi Dönüşümü**, Ed. Yıldız Ramazanoğlu, İstanbul, Pınar Yayınları, s.53-79, 2000.

MERT, Nuray: "Türkiye İslamcılığına Tarihsel Bir Bakış" **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık**, Ed. Yasin Aktay, İstanbul, İletişim Yayıncılık, C.VI, s.411-419, 2005.

MERTOĞLU, Suvat: "Osmanlı'da II. Meşrutiyet Sonrası Modern Tefsir Anlayışı (Sırat-ı Müstakim / Sebilürreşad Dergisi Örneği: 1908-1914)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001.

MERTOĞLU, M. Suat: **Sırat-ı Müstakim Mecmuası Açıklamalı Fihrist ve Dizin**, İstanbul, Klasik Yayınları, 2008.

NEUMAN, W. Lawrence: **Toplumsal Araştırma Yöntemleri – Nitel ve Nicel Yaklaşımlar**, Çev. Sedef Özge, C.II, Ankara, Yayınodası, 2016.

OKUTAN, B. Banu: "Woman and Nation in Turkey: Kadın Gazetesi (1947-1950) and Kadın Sesi (1957-1960)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

ÜNLÜ, Sacide: "Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşad Dergilerine Göre Medrese Eğitiminde Gelişmeler: 1908-1920", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.

PAK, Süleyman: "Sebilürreşad Ve Sırat-I Müstakim Dergilerinde Çıkan Eğitimle İlgili Yazıların Tesbit Ve Tahlili", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1995.

RİTZER, George: **Modern Sosyoloji Kuramları**, Çev. Himmet Hülür, Ankara, De Ki Basım Yayın, 2011.

SAKTANBER, Ayşe: "Gündelik Yaşamda Dinin Yeniden Keşfinin Bir "Aracı" Olarak Kadınlar" Ed. Yasin Aktay, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık**, İstanbul, İletişim Yayıncılık, C.6, s.813-817, 2005.

SLATTERY, Martin: **Sosyolojide Temel Fikirler**, Haz. Ümit Tatlıcan, Gülhan Demiriz, Çev. Özlem Balkız v.d. Ankara, Sentez Yayıncılık, 2012.

ŞAPOLYO, E. Benhan: **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın**, Ankara,

Güven Matbaası, 1971.

ŞENSOY, Fatma: "Osmanlı Toplumunda Kadınların Eğitimi", **Harf Harf Kadınlar**, Ed. Nazife Şişman, İstanbul, Klasik Yayınları, s.81-97, 2008.

ŞİŞMAN, Nazife: "Türkiye'de "Çağdaş" Kadınların "İslamcı" Kadın Algısı", Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadının Tarihi Dönüşümü, Ed. Yıldız Ramazanoğlu, İstanbul, Pınar Yayınları, s.113-138, 2000.

ŞİŞMAN, Nazife: **Küreselleşmenin Pençesi İslam'ın Peçesi**, İstanbul, Küre Yayınları, 2005.

VARLIK, Bülent: "Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, C.1, s.112-125, 1985.

VARLIK, Bülent: "Mütareke ve Milli Mücadele Basını", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi"**, İstanbul, İletişim Yayınları, C.5, s.1200-1210, 1986.

TOSKA, Zehra: "Cumhuriyet'in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar", **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Ed. Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, s.71-88, 1998.

TOSKA, Zehra v.d. **İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası**, İstanbul, Metis Yayınları, 1993.

TUNAYA, T. Zafer: **İslamcılık Akımı**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

TUNÇAY, Mete: "Basın ve İstiklal Mahkemeleri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, C.1, s.212, 1983.

TUNÇ Y. Fatma: "İlk Kadın Dergilerinde Kadınlık: İffetli ve Mektepli", **Harf Harf Kadınlar,** Ed. Nazife Şişman, , İstanbul, Klasik Yayınları,

s.99-114, 2008.

YAVUZ, N.: "Ahmet Hamdi Akseki'nin "Sırat-ı Müstakim" ve "Sebilürreşad" Dergilerinde Çıkan Felsefi Yazıları Ve Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2002.

YILDIZ, H.: "Sebilürreşad`da Din Eğitimi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2002.

YUVAL-DAVİS, Nira: **Cinsiyet ve Millet**, Çev. Ayşin Bektaş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

ZÜRCHER, E. Jan: **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çev. Yasemin Saner, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.

ZUCKERMAN, Phil: **Din Sosyolojisine Giriş**, Çev. ve Not. İhsan Çapcıoğlu, Halil Aydınalp, Ankara, Birleşik Yayınevi, 2009.

http://www.mikrobeta.com.tr/dosyalar/222_286.pdf 29 Nisan 2015 (ağaoğlu)

EK 1

Sebilürreşad **Dergisi**

C.XXI, S.530-531: 81-82 "İctimaiyatta Garbçılık ve Bozgunculuk: Hürriyeti Nisvan" Hasan Hikmet.

C.XXI, S.534-535: 110-111 "Kadın Bir Valide Olmaya Gayret Etmelidir" Nusret Cezmi.

C.XXI, S.536-537: 135 "Ahlak ve Terbiye".

C.XXI, S.538-539: 149-150 "İstanbul Hanımlarının Fırkası".

C.XXI, S.540-541:156-157 "Müslümanlıkta Kadının Hukuku".

C.XXI, S.540-541: 167-168 "İstanbul Kadınları".

C.XXII, S.547-548: 13-14 "Müntehayı Medeniyet! Şimdi Sıra Türk Kadınlarının Aktristliğine Mi Geldi!" Hasan Hikmet.

C.XXII, S.567-568: 176 "Müslüman Kadının İsmetine Tecavüz".

C.XXII, S.569-570: 180-182 "Asri Aile".

C.XXII, S.571-572: 200-205 "Garblılaşmanın Tezahüratı - Kadınları Barlara Götürmek, Dans Ettirmek, Şanolara Çıkarmak İstiyorlar".

C.XXIII, S.573: 4-5 "İctimaiyatta Garbçılık ve Bozgunculuk: Asri Aile 2.

C.XXIII, S.573: 20-21 "İctimaiyatta Garbçılık ve Bozgunculuk: Asri Aile 3.

C.XXIII, S.575: 24-25 "Frenkleşmek Hevesi: Müslüman Kadınlarına Şimdi De Şapka Giydirmek Mi İstiyorlar?".

C.XXIII, S.575: 46-47 "Halkın Efkarı: Müslüman Kadınları Barlara, Şanolara Çıkarmak İsteyenlerin Nazarı Dikkatine: Vakit'in Açtığı Anket Nedeniyle Bu Hafta Aldığımız Mektuplar".

C.XXIII, S.576: 55-56 "İctimaiyatta Garbçılık ve Bozgunculuk: Asri Aile 4" Hasan

Hikmet.

C.XXIII, S.582: 158-160 “Avrupa Hayatı İctimaiyesi Hakkında Garblı Bir Kadının Gayet Mühim Beyanatı 1”.

C.XXIII, S.584: 190 “Yüksek Tahsilin Kadınlar Üzerindeki Tesirleri”.

C.XXIII, S.584: 191 “Onlara Göre Türk’ün Dini De, Ailesi De Herşeyi Fena”.

C.XXIII, S.585: 193-196 “Hukuk-u Aile Hakkında Türk Ocağındaki İctima Münasebetiyle”.

C.XXIII, S.585: 196-199 “Avrupa Hayat-ı İctimaiyesi Hakkında Garblı Bir Kadının Gayet Mühim Beyanatı”.

C.XXIII, S.586: 209-210 “Anglikan Kilisesine Cevap – Kadının Şeriat-ı İslamiyyedeki Mevkii”.

C.XXIII, S.587: 226-227 “Anglikan Kilisesine Cevap”.

C.XXIII, S.588: 241-242 “Anglikan Kilisesine Cevap”.

C.XXIII, S.588: 242 “Sükut ve Iskatı Cenin Faciaları”.

C.XXIII, S.588: 255-256 “Dans İbtilası”.

C.XXIII, S.589: 271 “Terbiye-i Maneviye ve Ahlakın Lüzumu”.

C.XXIII, S.594: 339-340 “Kadının Hukuku ve Vezaifine Dair”.

C.XXIII, S.594: 344-345 “Kadınlığın Hukuku” Ömer Fevzi.

C.XXIII, S.594: 349-350a “Garblılaşıyoruz! Barlar, Dans.. Dans, Barlar”.

C.XXIII, S.594: 350-351b “Dans İbtilası mı, Dans Belası Mı?”.

C.XXIII, S.594: 351c “Türk Ocağında Dans Açılması Teklifleri”.

C.XXIII, S.597: 389-391 “Analık Fazileti”.

C.XXIII, S.598: 404-406 “Kadınlık Ne Hale Giriyor!” Ömer Fevzi.

C.XXIII, S.598: 407-408 “Kahraman Bir Müslüman Kadını”.

C.XXIV, S.601: 47 “Gençler Meyhanelerle, Danslarla Zehirleniyorlar”.

C.XXIV, S.602: 60-63 “İnhilal-i İctimai – Bir Kısım İstanbul Kadınının İrtikab Ettiği Cürüm-ü İctimai”.

C.XXIV, S.604: 93 “Hürriyet-i Nisvan: Kadınların Tahsil Ve Meslek Sahalarında Erkeklerle Rekabetleri” .

C.XXIV, S.609: 172b “Sinemalara Ön Ayak Olan Müftüler De Varmış”.

C.XXIV, S.610: 190a “Fuhuş ve Frenginin Müthiş Surette Ta’mimi”.

C.XXIV, S.610: 190-191b “Bazı Türk Kadınlarında Şapkaya Meyil”.

C.XXIV, S.610: 191a “Şeari İslamiyyeye Karşı Müthiş Husumet”.

C.XXIV, S.610: 191b “Amerika’ya Karşı Celbi Muhabbet Propagandaları”.

C.XXIV, S.610: 192/193 “Mektebli Kızlar Nasıl Yetiştiriliyor?”.

C.XXIV, S.611: 202/203 “Evkafın Dans Salonları Yaptırması”.

C.XXIV, S.611: 204a “Meyhanecilik Sanatının Revacı”.

C.XXIV, S.611: 204b “İstanbul’da Kurulan Yeni Tuzaklar: Dans Salonları”.

C.XXIV, S.611: 204c “Asri Çingenelik, Asri Köçeklik”.

C.XXIV, S.611: 209/309 “İstanbul Kız Lisesi’nin Mülga Bab-ı Meşihattaki Müsameresi”.

C.XXIV, S.612: 380 “Hukuk-u Aile”.

C.XXIV, S.613: 234-236 “Dans İllet Müthiş Müstevli Bir Afet Halini Alıyor”.

C.XXIV, S.613: 236-237 “Tersinden Anlaşılan Hürriyet”.

C.XXIV, S.614: 251-252

C.XXIV, S.614: 252-253 “Fuhuş Afeti”.

C.XXIV, S.614: 255 “Futbol Müsameresi Çocukları Ne Hale Getirdi”.

C.XXIV, S.615: 264-268 “Aile Yıkılıyor Efendiler!”.

C.XXIV,S.616: 273-277 “Hukuk-u Aile Hakkındaki Ahkam-ı Şeriyye Tebdil Olunabilir Mi?”.

C.XXIV, S.616: 287 “Dans Eden Hanımları Rumların Alkışlaması”.

C.XXIV, S.617: 293-295 “Kadınların Vezaifi ve Mevkii” Milas Müftüsü Muhammet Sadık.

C.XXIV, S.617: 302-303 “Asri Kadınlar Dümensiz Tekneye Döndü”.

C.XXIV, S.617: 316-317 “Genç Kadın Hıristiyanlar Cemiyeti”.

C.XXIV, S.624: 414 “Dans Belası”.

C.XXV, S.625: 14

C.XXV, S.625: 28a “İctimaiyede Hürriyet-i Mutlaka Mı”.

C.XXV, S.625: 28b “Muğanniyelik Edenler Türk Hanımları Olamaz”.

C.XXV, S.625: 28c “Dans İcabatı Medeniyyeden İmiş”.

C.XXV, S.625: 12-13 “Dans, Bar, Kumar – Hürriyet-i Nisvan Davacılarının İstedikleri Şeyler Bunlar Mıydı?”.

C.XXV, S.628: 61 “Bütün Dans Salonlarının Kapatılması”.

C.XXV, S.628: 62 “Tereddi Eden Kadınlığa Karşı Acil Tedbirler Lazımdır”.

C.XXV, S.629: 76 “İctimai ve Ahlak”.

C.XXV, S.630: 85-88 “Yeni Hukuk-u Aile Layihası Hakkında Mütalaat 4”.

C.XXV, C.631: 102-105 “Yeni Hukuk-u Aile Layihası Hakkında Mütalaat 5”.

C.XXV, S.631: 108-109 “İçki Afeti Kadınlar Arasında da İcrayı Tahribata Başladı”.

C.XXV, S.631: 110 “Muhafazakarlık, Laik ve Liberallik Münakaşaları”.

C.XXV, S.632: 119-122 “Yeni Hukuk-u Aile Layihası Hakkında Mütalaat 6”.

C.XXV, S.632: 123-124 “İstanbul Kadını İçin Hürriyet-i Mutlaka”.

C.XXV, S.632: 124-126 “İçki, Dans, Kumar”.

C.XXV, S.632: 126a “Kadınlara Hürriyeti Ne İçin İstiyorlarmış!”.

C.XXV, S.632: 126b “Beyoğlu Batakhanelerindeki Facialar”.

C.XXV, S.633: 131-135 “Yeni Hukuk-u Aile Layihası Hakkında Mütalaat 7”.

C.XXV, S.633: 138-140 “Müslümanlıkta Kadın”.

C.XXV, S.633: 142a “Sefahatin Alabildiğine Ta’mim ve İntişarı”.

C.XXV, S.633: 142b “İstanbul’daki Ahlaksızlıklar Avrupa Gazetelerine Aksetti”.

C.XXV, S.633: 142-143c “Asri Kadın Her Tarafta Tereddi Halinde”.

C.XXV, S.633: 143a “Dans Salonlarının Yeniden Açılması”.

C.XXV, S.633: 143b

C.XXV, S.633: 143c “Asri Kadın Garb Medeniyetinin En Biçare Mahkumu”.

C.XXV, S.636: 187-189 “Darülfununlu Hanımlar ve Beylerin Dans Hadiseleri”.

C.XXV, S.637: 200-203 “Yeni Hukuk-u Aile Layihası Hakkında Mütalaat 9”.

C.XXV, S.637: 203-205 “Müslümanlıkta Kadın 5”.

C.XXV, S.637: 205-206 “Müslüman Çocuklarının Kiliselere Götürülmesi”.

C.XXV, S.638: 165-167 “Müslümanlıkta Kadın 3”.

C.XXV, S.638: 221-223 “Müslümanlıkta Kadın 5 – Teaddüd-ü Zevcat”.

C.XXV, S.639: 231-233 “Müslümanlıkta Kadın 6”.

C.XXV, S.640: 242-244 “Müslümanlıkta Kadın 7 - Teaddüd- ü Zevcat”.

C.XXV, S.640: 251 “Vezaifi Tabiiyyesi Dışına Çıkan Kadınlar”.

C.XXV, S.641: 257-260 “Müslümanlıkta Kadın 8 - Talak”.